

**TC
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE VE EKONOMİ ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

KÜRESELLEŞME KAVRAMI, TÜRKİYE EKONOMİSİNE VE SAVUNMA

SANAYİNE ETKİLERİ

HAZIRLAYAN: MUSA TÜMER

DANIŞMAN: PROF. DR. SELİM ERDOĞAN

**DIYARBAKIR
2007**

ÖZET

Küreselleşme, tabii bir süreç olmaktan ziyade küresel öznenin şekillendirdiği bir oluşumdur ve olumlu yönleri olduğu gibi olumsuz yönleri de vardır. Teknolojik gelişmelerin hızla yayılması, ürün ve kalitede standartlaşma, hızlı iletişim, bilgisayar ve bilgisayarla oluşturulmaya çalışılan bilgi toplumu olumlu yönünü oluştururken; az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin pazar haline gelmesi ve bunun sonucunda zengin-fakir, işsizlik-güvensizlik gibi konularda dünya üzerinde kutuplaşmaya gidilmesi, zengininin daha zengin, fakirin daha fakir hale gelmesi küreselleşmenin olumsuz yönünü oluşturmaktadır. Küreselleşme onu şekillendirene göre yararlı ya da zararlı hale gelebilmekte, bu durumdan faydalanan ise çoğunlukla güçlü ve refah seviyesi yüksek olan ülkeler olmaktadır. Küreselleşmenin toplumları etkilediği asıl alanları ise “ekonomi, kültür ve politika” olarak özetlemek mümkündür.

Küreselleşme, Dünya çapında ekonomik alanda büyük değişimlere yol açmıştır. Meydana gelen bu değişimler arasında en çok dikkat çeken, serbest ticaret yapabilme ve dolayısıyla da çok geniş çapta bir pazara sahip olabilme çabalarıdır. Bu amaçlara ulaşabilmek için farklı ülkeler arasında birçok serbest ticaret anlaşmaları yapılmış ve farklı serbest ticaret bölgeleri oluşturulmuştur. Yine, küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan küresel finans kurumları da bazı göz ardı edilemeyecek faydaları olmasına karşın zamanla ortaya çıkan gelişmelere bağlı olarak kuruluş amaçlarından ayrılmış, üçüncü dünya ülkeleri için birer mali polis haline gelmiş ve bir çeşit sömürgeci düzen oluşturmuştur.

Türkiye ekonomisi Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra da tarıma ve neredeyse tamamı gayrimüslim azınlığın idaresinde bulunan ticarete dayalı olarak devam etmiştir. Daha sonraki yıllarda ise dünyadaki ekonomik gelişmelere göre şekillenmiş ve yapılan sürekli reformlarla küresel alandaki değişime ayak uydurmaya çalışmıştır.

Küreselleşmenin beraberinde gelen büyük değişimler tabii olarak ülkelerin politikalarını ve savunma stratejilerini de etkilemiştir. Meydana gelen teknolojik gelişmeler de aynı doğrultuda savunma sanayiine yansımış ve hatta birçok zaman savunma sanayii ihtiyaçları yeni teknolojik gelişmelerin tetikleyicisi olmuştur.

ABSTRACT

More than being a natural period, globalisation is a formation which was shaped by global subject and it has a big deal of advantages as well as having disadvantages. While the factors, which are, technological improvements spreading too fast, standardisation in product and quality, fast communication, computer and knowledge society trying to be made by this, constitute its positive sides; Transformation of less improved or improving countries to a big market and as a result of this, polarisation in the world in the areas of unemployment and mistrust, getting more wealthy of riches and getting more needy of poors in the world constitute the negative sides of globalisation. Globalisation can be beneficial or harmful according to director of it and the one having benefit from this situation is usually the powerful and well being countries. It's possible to brief the main areas which globalisation effects the societies most as: economy, culture and politics.

Globalisation has caused worldwide big changes in the economic area. Among these changes, the most interesting one is the effort for worldwide free commerce and so that to have a big market. To achieve these goals a lot of free trade organisations have been made among different countries and constituted different free trade areas. Although the global finance organisations, constituted with the globalisation, have important benefits, by the time they have seperated from their main goals, have become a financial police for third world countries and constituted a kind of a colonist system.

After the end of Otoman Empire, like before, Turkish economy has gone on dependant to agriculture and commerce most of which is in the hands of nonmuslim minority. In later years it has been shaped in accordance with the economic developments in the world and has tried to fall in step to the global changes by a series of reforms.

Big changes that came with the globalisation, have naturally effected the nation's politics and defence strategies. New technological changes, by the way, have effected the defence industry and moreover usually defence industry needs have triggered new technological developments.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Bu çalışma jürimiz tarafından

.....
.....
.....

Anabilim dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Üye

Üye

Üye

Üye

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım

ÖNSÖZ

Küreselleşme, üzerinde çok farklı tanımların yapıldığı ve birbirine yakın ve çok karşıt görüşlerin, yorumların bulunduğu adını çok sık duyduğumuz bir kavramdır. Tüm bu görüşlerin ve tanımların hepsinde ortak olan ise küreselleşmenin kaçınılmaz oluşu ve neredeyse hiçbir ülke ya da toplumun bu sürecin dışında kalamadığıdır.

Küreselleşmenin iyi ve kötü tarafları düşünüldüğünde ne küreselleşmeye karşı çıkmanın ne de bunu savunmanın mantıklı olmadığı açıkça fark edilmektedir. Küreselleşmenin önüne geçmenin imkânsız olduğu günümüzde asıl önemli olan küreselleşmeyi bütün dünya insanlığı için yararlı olacak şekilde yönlendirebilmektir. Ancak Dünyadaki insanların çoğu yaşamak için gerekli olan yeme, içme, barınma, sağlık gibi birinci derece ihtiyaçların birçoğundan yoksun iken azınlıkta kalan bir grup insanın gereğinden fazla lüks olan bir hayat yaşamaları maalesef küreselleşmenin yanlış amaçlarla kullanıldığı ve insanların ya da ülkelerin bencil ihtiraslarına alet olduğunu göstermektedir.

Dünyadaki gelişimin ve değişimlerin baş döndürücü bir hızla devam ettiği günümüzde küreselleşme adına bireysel, kurumsal ya da ülke çapında uygulanması gereken hareket tarzı ise dünyadaki bu gelişmeleri takip etmek, iyi yanlarını hayatımıza uyarlamak ve olumsuz yanlarından da ders çıkartmaya çalışmak olmalıdır.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	1
------------	---

BÖLÜM I

KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE TARİHİ GELİŞİMİ

1.1. Küreselleşme Nedir?.....	4
1.2. Küreselleşme Sürecinin Tarihi Gelişimi.....	5
1.3. Küreselleşme Toplumsal Hayatın Hangi Alanlarında İzlenir.....	7

BÖLÜM II

KÜRESELLEŞME İLE İLGİLİ TEORİLER VE BİLGİLER

2.1. Küreselleşme İle İlgili Klasik Görüşler.....	11
2.2. Ekonomik, Siyasal ve Sosyokültürel Küreselleşme.....	12
2.2.1. Üretimin Küreselleşmesi	13
2.2.2. Finansal Faaliyetlerin Küreselleşmesi	14
2.3. Küreselleşmeyi Kolaylaştıran Faktörler ve Belirtileri	14
2.4. Fırsatlar ve Tehditler Demeti Olarak Küreselleşme	16
2.4.1. Küreselleşmenin Riskleri	16
2.4.2. Küreselleşmenin fırsatları	17
2.5. Küreselleşmeye Taraf Olanlar, Karşı Çıkanlar	20
2.5.1. Küreselleşmeye karşı çıkanlar	20
2.5.2. Küreselleşmeye taraftar olanlar	21
2.6. Hangi Ülke Küreselleşmenin Neresinde?	22

BÖLÜM III

KÜRESELLEŞMENİN DÜNYA EKONOMİSİNE ETKİSİ

3.1. Dünya Ticaret Sistemi Küreselleşiyor.....	25
3.2. Küreselleşme İş Bulma İmkânını Yok Ediyor	27
3.3. Küreselleşme Kamu Kaynaklarını Yok Ediyor	29
3.4. Küreselleşme Çevreyi Tehdit Etmektedir	30
3.5. Küresel Finans Kurumları Bekleneni Vermiyor	32
3.6. Küreselleşme Güçlü ve Zayıf Arasındaki Farkı Artırmakta	35
3.7. Küresel Ekonomide Ticaret	37
3.8. Küresel Sınıflar	40
3.9. Küresel Ekonominin Değerlendirilmesi	42

BÖLÜM IV

KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİSİ

4.1. Osmanlı İmparatorluğu ve Kapitalizmin Yörüngesine Giriş	47
4.1.1. Kapitalizmden Önce Osmanlı İmparatorluğu	47
4.2. İmparatorluktan Ulus Devlete Geçiş	47
4.2.1. Savaş Döneminin Ekonomik ve Politik Sonuçları	47
4.2.1.1. Birinci Dünya Savaşı	47
4.2.1.2. İkinci Dünya Savaşı	48
4.2.2. Savaş Sonrasında Dünya Düzeninde Türkiye'nin Yeri	50
4.3. Son Makroekonomik Gelişmeler ve Reformlar	52
4.3.1. 2000 ve 2001 Yıllarındaki Gelişmeler	52
4.3.2. Bazı Önemli Yasal ve Kurumsal Reformlar	56
4.3.2.1. Finansal Sektör Reformları	57
4.3.2.1. Kamu Sektörü Reformları	57

BÖLÜM V

KÜRESELLEŞMENİN SAVUNMA SANAYİİ ÜZERİNE ETKİLERİ

5.1. Geçmişten Ders Almak	61
5.2. Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları	63
5.3. Türkiye Savunma Sanayii Alt Yapısı	65
5.3.1. Ana Muharebe Tankı Projesi	66
5.3.2. Taktik Keşif/ Taarruz Helikopteri (ATAK) Projesi	66
5.3.3. Havadan Erken İhbar ve Kontrol (HİK) Uçağı Projesi	67
5.3.4. İleri Teknoloji Endüstri Parkı ve Havalimanı Projesi	67
5.3.5. İnsansız Hava Aracı (İHA) Projesi	67
5.3.6. Zırhlı Muharebe Aracı Projesi	67
5.3.7. Mobil Radar Kompleksleri Projesi	67
5.3.8. Cougar Genel Maksat Helikopteri Projesi	68
5.3.9. Deniz Helikopteri Projesi	68
5.3.10. Özel Kuvvetler Helikopter Tedarik Projesi	68
5.3.11. F-16 Elektronik Harp Projeleri	69
5.3.12. Karıştırma Teknikleri (KARTEK) Projesi	69
5.3.13. Helikopter Kendini Koruma Sistemleri Projeleri	69
5.3.14. Deniz Karakol Uçağı Projesi	70
5.3.15. F-5 Modernizasyonu Projesi	70
5.3.16. Mayın Avlama Gemisi Projesi	70
5.3.17. Kaideye Monteli Stinger (KMS) Projesi	70
5.3.18. Uzun Ufuk Projesi	71
5.3.19. Geleceğin Büyük Uçağı (FLA) Projesi	71
5.3.20. Millî Gemi (MİLGEM) Projesi	71

5.3.21. Joint Strike Fighter (JSF) Projesi	71
5.3.22. X-Bandı Uydu Muhabere Teçhizatı Projesi	71
5.3.23. Tekerlekli Zırhlı Araç Projesi	72
5.3.24. C-130E Uçakları Aviyonik Modernizasyonu Projesi	72
5.3.25. Havadan Yangın Söndürme Sistemi Tedarik Projesi	72
5.3.26. Black Hawk Depo Seviyesi Bakım Projesi	72
5.3.27. Komuta Kontrol Bilgi Sistemi (KKBS) Projesi	72
5.3.28. 5,56 mm Piyade Tüfeği ve Mühimmat Projesi	72
5.3.29. Mühimmat İmha Aracı Projesi	73
5.3.30. Motor Bremse Projesi	73
5.3.31. Yüksek Süratli Ani Müdahale Botu Projesi	73
5.3.32. Sahil Güvenlik Helikopteri Projesi	73
5.3.33. 90 Tonluk Sahil Güvenlik Botu Projesi	74
5.3.34. Liman Kıyı Römorkörü Projesi	74
5.4. Savunma Sanayiinin Sahip Olduğu Teknolojik Alt Yapı	74
5.5. Savunma Sanayimizin Ana Sektörleri	75
5.6. Güçlü Bir Savunma, Havacılık ve Uzay Sanayi Modeli Oluşturma	78
5.7. Alt Sektörler Bazında Yeniden Yapılanma	78
5.8. Bilim ve Teknoloji Tabanının Geliştirilmesi	80
5.9. Savunma Sanayiinin Güçlü Hale Gelmesine Etki Eden Diğer Faktörler	81
Sonuç	83
Bibliyografya	85

KISALTMALAR

1. AIHM : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
2. ARGE : Araştırma Geliştirme
3. ASELSAN : Askeri Elektronik Sanayii
4. ATAK : Taktik Keşif/ Taarruz Helikopteri
5. AT : Avrupa Topluluğu
6. BAFO : En İyi ve Son Teklif
7. BAB : Batı Avrupa Birliği
8. BDDK : Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
9. BM : Birleşmiş Milletler
10. DDT : Dikloro Difenol Trikloroethan
11. DPT : Devlet Planlama Teşkilatı
12. DTÖ : Dünya Ticaret Örgütü
13. EDIG : Avrupa Savunma Sanayi Grubu
14. FLA : Geleceğin Büyük Uçağı
15. FNSS : Orta Ağırlıklı Zırhlı Araç Savunma Sistemleri
16. GATT : Genel Gümrük ve Ticaret Anlaşması
17. GSMH : Gayri Safi Milli Hasıla
18. HABOM : Havacılık, Bakım-Onarım-Modernizasyon Merkezi
19. HAVELSAN: Havacılık Elektronik Sanayii
20. HİK : Havadan Erken İhbar ve Kontrol
21. IMF : Dünya Para Fonu
22. İHA : İnsansız Hava Aracı
23. KARTEK : Karıştırma Teknikleri
24. KKBS : Komuta Kontrol Bilgi Sistemi
25. KMS : Kaideye Monteli Stinger
26. MB : Merkez Bankası
27. MAI : Çok Taraflı Yatırım Anlaşması
28. MEDAŞ : KKBS Mesaj-Evrak Dağıtım Sistemi
29. MİLGEM : Millî Gemi
30. MKEK : Makine Kimya Endüstrisi Kurumu
31. MWS : Füze İkaz Sistemi

- 32. NAFTA** : Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması
33. NATO : Kuzey Atlantik Antlaşma Organizasyonu
34. NETAŞ : Nortel Networks Telekomünikasyon A.Ş.
35. OECD : Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
36. OYTEP : On Yıllık Tedarik Programı
37. SADER : Savunma Sanayicileri Derneği
38. SASAD : Savunma Sanayii İmalatçılar Derneği
39. SHU : Savunma, Havacılık ve Uzay
40. SSDİ : Savunma Sanayii Destekleme İdaresi
41. TAI : Türk Havacılık ve Uzay Sanayii
42. TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi
43. TEI : Türk Elektronik Sanayi
44. TMSF : Tasarruf Mevzuatı Sigorta Fonu
45. TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri
46. TUSAŞ : Türk Uçak Sanayii

GİRİŞ

Küreselleşme 20. Yüzyılın sonlarında kendisini daha da belirgin bir şekilde göstermeye başlamıştır. Bir süreç olan küreselleşme insanlar istese de istemese de bütün dünyada her alanda yaşanan ve gittikçe daha da çok gelişen kaçınılmaz bir olgu ve süreçtir.

Bu konuda yazılan kitap ve makaleler küreselleşmeyi değişik yönleriyle ele alıp olumlu ve olumsuz eleştirilerde bulunmaktadır. Ekonomik kalkınma, insan haklarına verilen değer, yükselen yaşam standartları, yolsuzluklarla mücadele, teknolojik ilerlemeler ve bilginin daha hızlı yayılması, küreselleşmenin belirgin faydaları arasında sayılmaktadır. Fakat bunun yanı sıra zengini daha zengin, yoksulu da daha yoksullaştırdığı ve sömürgeciliğin günümüzdeki yüzü olduğunu savunanlar da görüşlerini kanıtlayan tezler göstermektedirler. Bu görüşlerin ortak noktaları ise küreselleşmenin engellenemeyecek bir olgu olmasıdır. Üzerinde durulması gereken önemli bir yönü de bu sürecin ekonomik alanda gelişmiş devletlerin, büyük iş ve finans çevrelerinin diğer uluslar üzerinde kurmaya çalıştıkları egemenliktir. Bu egemenlik devletlerin ulus-devlet yapılarını zayıflatmakta, gelişmekte olan, az gelişmiş ve geri kalmış ülkelerdeki ulus-devlet anlayışının zayıflaması ile mikro-milliyetçilik olgusu ortaya çıkmakta ve yaygın bir hale gelmektedir. Ekonomik gelişmesini tamamlayamayan uluslarda mikro-milliyetçilik ve yerelliğin öne çıkması ise yine büyük sermaye çevrelerinin daha fazla etkili olmasına ve ulusal ekonomilerin zayıflamasına neden olmaktadır.

Yine ekonomik güç ile doğrudan bağlantılı olan savunma sanayii de küreselleşme ile beraber devam eden teknolojik gelişmelere paralel olarak bütün dünyada hızla gelişmeye devam etmiştir. Savunma sanayiinde küreselleşme adına belirgin olarak öne çıkan konular ise ülkenin konumuna, hedeflerine ve dünyada yaşanan gelişmelere göre belirlenmesi gereken küresel rekabet stratejilerine uygun hareket etmek ve ekonomik gücü ile orantılı olarak savunma harcamalarını gerçekleştirmektir. Savunma sanayii ile diğer alanlarda yapılan harcamalar arasında uygun bir denge tesis etmek de küresel gelişmeleri takip edebilmek ve ülkenin tam anlamıyla gelişimini sağlayabilmek adına uyulması gereken önemli bir husus olarak

karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar küreselleşme, neredeyse hiçbir alanda dışa bağımlı olmama durumunu imkânsız hale getirmiş olsa da Günümüz küresel rekabet ortamında savunma sanayisi adına gerçekleştirilmesi gereken hedefin ülke ekonomisine en çok katkıyı yapacak şekilde, ülke dışı kaynaklardan en az seviyede faydalanarak savunma amaçlarına ulaşmak olduğu kaçınılmaz bir gerçektir.

Küreselleşme son yıllarda sıkça duyduğumuz, yıldızı parlayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple, özellikle son zamanlarda küreselleşme üzerine yapılan araştırmaların ve yayımlanan eserlerin sayısı hızla artmakla beraber, yine de konunun önemi ile kıyaslandığında yetersiz kalmaktadır. Küreselleşme, genellikle salt küreselleşmeyi konu edinen çalışmalardan çok, araştırılan konuyu etkileyen bir faktör sıfatıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu da gösteriyor ki; küreselleşme gibi etkisini çok geniş alanlarda hissettiren önemli bir konuyu bir özne olarak ele almak gerekmektedir. Başka bir deyişle, ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel hayatın her aşamasında bugün gelinen noktayı açıklayabilmek ve geleceği kestirebilmek için çağımıza damgasını vurmuş olan küreselleşmenin çok iyi kavranması gerekmektedir.

Küreselleşme üzerinde bugüne kadar yapılmış çalışmalar incelendiğinde, bu alandaki çalışmaların teknik açıdan iki yönüyle eksiklikler taşıdığı görülmektedir. Birinci olarak küreselleşme konusu bugüne kadar çoğunlukla belli ideolojilerin çeşitli bakış açılarının etkisi altında kalınarak ve hatta bu bakış açılarını desteklemek amacıyla taraflı olarak aktarılmaya çalışılmıştır. Küreselleşme konulu çalışmalarda karşılaşılabilecek ikinci bir zorluk ise, konunun sistematik bir bütün dâhilinde bölümlere ayrılması hususunda ortaya çıkmaktadır. Konunun oldukça geniş alanlarla ilişkilendirilebilir olmasının ve somut nitelikler taşımasının yanında henüz tamamlanmamış bir süreç olması, gelişimini tüm hızıyla sürdürüyor olması, bu gelişim süreci içerisinde bazen küreselleşmenin sonucu olarak değerlendirebileceğimiz bir olgunun aynı zamanda küreselleşmenin sebebi de olabileceğini görmekteyiz. Bu sebeplerden dolayı küreselleşme konulu mevcut eserlerde doyurucu bir konu bölümlendirmesine rastlamak zordur. Konunun alt başlıklarını sistemli bir bütün teşkil edebilecek şekilde belirleyebilme zorluğu

yüzünden bu konudaki eserlerin çoğu, yazarının görüşlerini sıralayan makaleler dizisinden ibaret kalmıştır.

Küreselleşme ile ilgili hazırlanmış olan bu çalışmamızda ise beş ana bölüme yer verilerek konu incelenmeye çalışılmıştır. Birinci bölümde, küreselleşme kavramı, tarihi gelişimi ve toplumsal hayat içinde hangi alanlarda izlendiği açıklanmıştır. İkinci bölümde, küreselleşme ile ilgili klasik görüşler, ekonomik, siyasi ve sosyal küreselleşme, küreselleşmeyi kolaylaştıran faktörler, küreselleşmenin riskleri ve fırsatları; üçüncü bölümde küreselleşmenin dünya ekonomisine etkileri ve küresel ekonominin değerlendirilmesi, dördüncü bölümde de küreselleşmenin Türkiye ekonomisine olan etkileri tarihi süreç içinde ele alınmıştır. Beşinci bölümde ise küreselleşmenin savunma sanayiine etkisi incelenmiş ve savunma sanayimizin küresel rekabet ve küresel teknolojiler açısından değerlendirmesi yapılmıştır.

BÖLÜM I

KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE TARİHİ GELİŞİMİ

1.1. Küreselleşme Nedir?

“Küreselleşme” ya da “globalleşme” ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda yerleşmiş yargıların ve kurumsal yapıların ülkelerin sınırlarını aşarak dünyaya yayılması ve böyle bir boyutta kabul görerek ilgili alanlarda tüm dünyaca benimsenen normların ortaya çıkma süreci olarak tanımlanabilir. Globalleşme, ya da uluslararasılaşma olarak da ifade edilen küreselleşme kavramı, ülkeler arasındaki ekonomik ve siyasal sınırların etkisini kaybettiği, mal-hizmet ve insan trafiğinin daha hareketli hale geldiği, herkesin diğer insanların ya da organizasyonların yaptıklarından kolaylıkla haberdar olduğu bir ortamı betimlemektedir. Küreselleşmenin bir nicel bir de nitel yönünden söz edilebilir. Nicelik yönünden küreselleşme ticaret, sermaye akımları, yatırımlar ve insanların ülkeler arasındaki dolaşımında meydana gelen artışı ifade etmektedir ki bu olgu bazen trans nasyonalizm (ulus-ötesileşme) veya karşılıklı bağımlılık olarak da adlandırılmaktadır. Nitel yönden küreselleşme ise siyasal, iktisadi ve sosyal süreçleri içerir. Teknolojik gelişmeler ve hükümetlerin giriştikleri deregülasyonlar üretim, ticaret ve finans alanlarında ulus-ötesi ağların kurulmasını mümkün kılmakta, böylece ‘sınırlara tabi olmayan dünya ekonomisi’ ortaya çıkmaktadır

Son yıllarda baş döndürücü bir hızla gelişme gösteren ulaşım ve iletişim teknolojisi sayesinde ülkeler arasındaki siyasal ve iktisadi sınırlar önemini yitirme eğilimine girmiştir. Dünyanın bir ucunda yaşanan bir olayın etkisi kısa sürede diğer bölgelere de ulaşarak çok farklı alanları da olumlu veya olumsuz şekilde etkileyebilir hale gelmiştir. Bu yeni ortamda dikkati çeken önemli gözlemler arasında ulusal kültürlerin kendi kapalı sınırlarını zorlaması, ulus devletinin öneminin azalması, ekonomilerin birbirine daha bağımlı hale gelmeleri, sınırların ortadan kalkmaya yüz tutması, soğuk savaş dönemindeki politik kutuplaşmaların sahneyi neredeyse tamamen terk etmesi ve hemen her alanda liberal eğilimlerin güçlenmesi bulunmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler sayesinde ülkeler

ekonomiden siyasete kadar pek çok alanda birbirlerine yakınlaşmışlardır. Bu gelişmeler sonucu dünyanın adeta büyük bir köye dönüşmesi pek çok kişinin ortak kanısı haline gelmiştir.

Küreselleşme ya da global bütünleşme, ülkeler arasındaki iktisadi, siyasi, sosyal ilişkilerin gelişip yaygınlaşması, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerin daha iyi tanınması ve ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi ilk bakışta farklı görünen ancak birbirleriyle bağlantılı olguları içeren bir süreçtir (DPT, 1995).

1.2. Küreselleşme Sürecinin Tarihi Gelişimi

Küreselleşmenin ilk olarak ne zaman başladığı konusunda bir fikir birliğine varılmış değildir. Bu durum küreselleşmenin yukarıda değinildiği gibi ekonomik, finansal, siyasal, kültürel ve sosyal alanlarda kendini tezahür ettiren çok boyutlu bir yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır. İlkesel düzeyde bir insan topluluğu veya bir kültürün başka bir topluluk veya kültürle karşılaşması ve temasa geçmesi anlamında globalleşme belki de insanlık tarihi kadar eskidir. Ancak yukarıda tanımlandığı çerçevede globalleşme daha yeni bir olgudur. Küreselleşmenin yeni olan yönü nicel ve nitel boyutlarında meydana gelmiş olan değişimdir. Her devirde ülkeler, kültürler ve uygarlıklar arasında çeşitli biçimlerde temas olmuş, ancak mal, para ve insan trafiğinin eriştiği düzey, dünyanın erişilemeyen hiç bir ücra noktasının kalmaması ve en önemlisi uluslararası ortak değerler ve standartlar geliştirilmesi ve uluslar-üstü kurumların ulusal uygulamalara müdahil hale gelmesi anlamında küreselleşme daha çok yirminci yüzyılda gündeme gelmiş bir olgudur.

Çapı ve etkinlik düzeyi açısından günümüzdekiyle karşılaştırmaya en elverişli küreselleşme 1870- 1914 yılları arasında görülmüştür. Bu dönemde ülkelerarası ekonomik ilişkiler artmış, ulaşım ve iletişim alanlarında yaşanan gelişmeler dünyanın pek çok bölgesiyle bağlantıyı mümkün kılmış ve sonuçta uluslararası ticaret hızla artmıştır. Söz konusu dönemde dünya üretimi reel bazda yıllık ortalama % 2,7 oranında ihracat ise % 3,5 oranında artmıştır. İhracatın dünya üretimi içindeki payı kayda değer ölçüde yükselmiştir. Dünya ticaretinin bu şekilde artmasında tarifelerin düşürülmesi ile deniz ve demiryolu ulaşımının yaygınlaşması etkili olmuştur. Aynı dönemde doğrudan yabancı sermaye yatırımları artmıştır.

Ancak 1914'te I. Dünya Savaşının çıkması, bunun ardından 1929'da kitlesel iflaslar, işsizlik, üretimin yavaşlaması ve iktisadi faaliyetlerde durgunluk şeklinde kendini hissettiren Büyük Bunalımın baş göstermesi, bunalımın sarsıntıları henüz atlatılmadan 1939'da II. Dünya Savaşının başlaması gibi faktörler ülkeleri korumacılığa ve içe kapanmaya zorlayarak küreselleşme sürecini sekteye uğratmıştır. Uygulanan, kota ve tarifelerin artırılmasına dayalı korumacı politikalar sonucunda dünya ticaret hacminde düşüşler yaşanmıştır.(www.liberal-dt.org. tr)

II. Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin liderliğinde ekonomik, sosyal ve siyasi bir uluslararası yeniden yapılanma hedef alınmıştır. Birleşmiş Milletler, Cemiyet-i Akvam'ın yerini alırken, dünya ticaretinin serbestleştirilmesini ve dünya ekonomisinde piyasa kurallarının işlenmesini sağlamak gibi amaçlarla GATT, IMF ve Dünya Bankası gibi iktisadi kuruluşlara vücut verilmiştir.

1970'li yılların globalleşme için bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. 1971'de Bretton Woods Sistemi'nin çökmesiyle sabit kur sistemi terk edilmiş ve ABD, Almanya, İngiltere ve Japonya gibi gelişmiş ülkeler sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırmışlardır. 1980'li yıllarda II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ithal ikameci ve korumacı politikalarla kalkınmayı denemiş gelişmekte olan ülkeler karşılaştıkları ağır kamu açıkları, yüksek enflasyon, döviz yetersizliği ve dış ödeme güçlükleri gibi sorunların zorlamasıyla liberalleşmeye yönelmişlerdir. Özelleştirme, piyasa ekonomisi, finansal serbestleşme, dünya ile entegrasyon gibi kavramlar işte böyle bir atmosferde sık duyulan kavramlar olarak ön plana çıkmışlardır. Bu arada yine II. Dünya Savaşı sonrası dönemde devlet mülkiyeti, mutlak eşitlik, bütün iktisadi ve siyasi kararların planlama veya üst komiteler aracılığıyla toplum adına devlet tarafından alınması temeline dayalı sosyalist modelin teknoloji, yaşam standardı ve refah düzeyi alanında batılı ülkelerin benimsediği kapitalist model ile yarışamayacağını ortaya çıkması Sovyetler Birliği'nin şemsiyesi altındaki Doğu Bloku'nun sonunu getirmiştir. 1990'lı yılların başında ekonomik ve siyasi açıdan çöken bu ülkelerin çoğulcu demokrasi ve serbest piyasa ekonomisine yönelmeleri küreselleşme sürecinin zirveye ulaşmasına kapı aralamıştır.

GATT şemsiyesi altında yürütülen ve Uruguay Turu adıyla anılan çok taraflı ticaret müzakereleri çerçevesinde 117 ülkenin katılımıyla Aralık 1993'te mutabakata varılarak 15 Nisan 1994'te Fas'ta Nihai Senet'in imzalanmasıyla sonuçlanmış olan tarihin en kapsamlı ticaret anlaşması ekonomik küreselleşme açısından önemli bir aşamadır. Bu anlaşmayla dünya ticaretinde serbestleşme öngören, uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasına yönelik önemli kararlar alınmıştır. 1994'te Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) GATT'ın yerini almış, dünya üzerindeki 200 civarında ülkeden 132'si bu örgüte katılmıştır. Anlaşma gereği 1 Ocak 2005'ten itibaren miktar sınırlamaları kaldırılacak ve mal, hizmet ve sermaye ülkeler arasında serbestçe dolaşacaktır. Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI) gereğince, uluslararası alanda faaliyet gösteren herhangi bir firmanın, anlaşmayı onaylayan ülkenin firmasıymış gibi o ülkede rahatça faaliyet göstermesi mümkün hale gelmiştir.

Kısaca özetlemek gerekirse küreselleşme süreci 1870'lerden I. Dünya Savaşına kadar gelişme, iki dünya savaşı arasındaki dönemde (1914–1945) ise gerileme eğilimi göstermiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında tekrar yükselişe geçmiş, 1980 sonrasında özellikle bilgisayar teknolojisindeki baş döndürücü gelişim sayesinde hızlanan bu süreç 1990' lı yıllarda zirveye ulaşmıştır.

1.3. Küreselleşme Toplumsal Hayatın Hangi Alanlarında İzlenir

Pek çok teorik analiz, küreselleşmenin toplumsal hayatın üç farklı alanında takip edilebileceğini ortaya koymaktadır. Bunları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- Ekonomi

Maddi mal ve hizmetlerin üretimi, değişimi, dağılımı ve tüketimi ile ilgili toplumsal düzenlemelerdir.

- Politika

Gücün yoğunlaşmasını, otoritenin uygulanmasını sağlayan asgari güç ve polis gücünün ve ayrıca diplomasinin, toplumları ve ülke sınırlarını kontrol edebilecek şekilde kurumsallaşmasını sağlayan toplumsal düzenlemelerdir.

- **Kültür**

Ülke insanların inançlarını, değer yargılarını, tercihlerini, zevklerini, yaşayışlarını, düşünme tarzlarını temsil eden sembollerin üretilmesini ve ifade edilmesini sağlayan toplumsal düzenlemelerdir.

Bu üç alanın nispi önemi ve etkinliği coğrafyaya ve tarihe bağlı olarak değişebilmektedir. Alanlardan birindeki etkin düzenlemeler diğer alanlara da sıçramakta onları da değişime zorlamaktadır. Eski Sovyetler Birliği'ndeki etkin politik uygulamaların, ekonomik ve kültürel alanlardaki yansımaları bu etkileşime örnek oluşturabilir. Bilindiği gibi küreselleşme, toplumsal organizasyon ve ülke sınırları arasındaki ilişkilerle ilgili düşünceler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ekonomi, politika ve kültür şeklinde ifade ettiğimiz üç toplumsal alanın küreselleşme ile ilgisini kuran köprü, herhangi bir dönemde toplumlar arasındaki değişim ilişkilerinde hangi alanın hâkim olduğudur. Her üç alana özgü değişim konularını aşağıdaki gibi bedirleyebiliriz.

- Ekonomik Değişim: Mal ve hizmet ticareti, mülk kiralama, ücretli emek akımı, sermaye akımı gibi unsurlardan oluşan ilişkilerdir.
- Politik Değişim: Ülkelerin, destek vermek savunmak, baskı kurmak, otorite ve güç uygulamak, teftiş etmek, meşru kılmak, itaat sağlamak amacı ile giriştikleri ilişkilerdir.
- Kültürel Değişim: Ülkelerin, sözlü iletişim, yazılı iletişim, icraat, öğretmek, hitap etmek, ayinler düzenlemek, merasimler yapmak, sergiler açmak, tören, propaganda, reklâm, gösteri, tatbikat, veri toplama ve transfer etme gibi yöntemlere başvurmak yoluyla gerçekleştirdikleri ilişkilerdir.

Her üç değişim şeklinin de yaşanan mekânsal sınırlar ile belirli bir ilişkisi vardır. Üç değişim şekli içinde insanlar arası ilişkilerin mekâna bağımlılığının en yüksek olduğu alan ekonomik değişimdir. Ekonomik faaliyetler, üretim faktörlerinin yani emeğin, sermayenin ve ham maddelerin, belli bir bölgede yoğunlaşmasını gerektirmektedir. Maddi değişim, toplumsal ilişkilerin yoğun olmasını gerektirmektedir. Ekonomik değişime konu olan malların üretimi ve tüketimi yüz yüze ilişkiler üzerine kuruludur. İşveren işçisiyle anlaşma yapar. Üretilenlerin satışı

için dükkânlar, pazarlar, belirli satış yerleri gereklidir. Uzun mesafeli ticaret ancak çok önemli maliyet avantajları ve kar olanakları olduğunda göze alınabilen bir faaliyettir. Bu faaliyetin yürütülmesi için ekonominin temel ilişkileri dışında yer alan ulaştırmada uzman aracı bir sınıfta (tüccarlar, finansörler) gereksinim duyulmaktadır.

Mekânsal olarak daha geniş bir alan içinde yer alan üretim faktörlerini kontrol altına alma düşüncesi, insanlar arasındaki politik ilişkilerin artmasına neden olmuştur. Bu ilişkiler sonucunda birbirleri ile sınırdış ulus devletler ortaya çıkmıştır. Ulus devletlerin sınırları belirlemek ve egemenliklerini korumak için giriştikleri faaliyetler, toplumlar arasındaki politik değişim ilişkilerini arttırmış, kurallara bağlamış, daha geniş mekânlar arasındaki ilişkilerin daha güvenli bir şekilde yürütülmesinin yolları aranmıştır. Politik değişimin artışı ekonomik ilişkileri de dar bir mekândan daha geniş alanlara yayılacak şekilde etkilemiştir.

Kültürel ilişkiler ise insanlıkla ilgili temel ilkelerin saptanmasında yol göstericidir. Uluslar arası ilişkilerin ortaya çıkışı ve yaygınlaşması kültürel değişimi arttırmıştır. Farklı kültürlerin kaynaşması, insanların yaşam tarzlarını, tercihlerini değer yargılarını giderek birbirine benzetmektedir. Dünyanın bir ucunda bulunan birey, diğer ucunda bulunanlarla gelişen teknolojinin sağladığı olanaklar sayesinde rahatlıkla iletişim kurabilmekte, onunla aynı fikirleri paylaşabilirken yanı başındakiyle zıtlaşabilmektedir. Buradan da anlaşıldığı gibi küreselleşme ile birlikte farklılıklara hoşgörü ile bakabilme gereği de doğmaktadır. Bu haberleşme olanakları ile birlikte bireyler dünyayı bir bütün olarak algılamakta, dünyanın dört bir yanından kendisi gibi düşünenlerle haberleşmekte ve uluslar üstü bir gruba dâhil olabilmektedir.(çevre örgütleri gibi). Her ne kadar bu tür ilişkiler içine girebilen insanların sayısı dünya nüfusuna oranla düşük ve yaptırım güçleri de yetersiz olsa da ulaşım ve iletişim teknolojisinin sunduğu olanaklarla kültürel değişimin artması oranında insanlar dünya toplumunun bir üyesi olduklarını kavrayacaklar, yaşanabilecek tek bir dünya olduğunun bilincine varacaklar, dünyayı tehdit eden uygulamaların önüne geçilmesini sağlayacak uluslar üstü kurumların oluşması yönünde çeşitli baskı grupları oluşturacaklardır. Kültürel değişimin yaygınlaşması gerek ekonomik gerekse politik değişimi dünya ölçeğine genişletmektedir. Bu

nedenle küreselleşme kültürel bir olgudur ve toplumlar arası ilişkilere kültürel değişim hâkim olduğu ölçüde gerçekleşme şansına sahiptir. (Eşkinat, 1998, s. 12)

BÖLÜM II

KÜRESELLEŞME İLE İLGİLİ TEORİLER VE BİLGİLER

2.1. Küreselleşme İle İlgili Klasik Görüşler

18. Yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Saint Simon' un sanayileşmenin ülkeler üzerindeki etkileri ile ilgili görüşleri küreselleşme kavramını çağrıştırmaktadır. Saint Simon sanayileşmenin Avrupalı ülkelere ortak özellikler kazandırdığını fark etmiş ve insanlar arasında evrensel anlamda bir birleşmeden söz etmiştir. Küçük topluluklar, büyük topluluklara katıldıkça hem topluluklar arasındaki hem de topluluğun kendi içindeki çelişkilerin azalacağını ifade etmiş, ütopyik bir enternasyondan bahsetmiştir.

Saint Simon' un fikirleri, çalışma arkadaşı Auguste Comte aracılığı ile Durkheim' e geçmiştir. Durkheim' in farklılaşma ve kültür ile ilgili görüşleri küreselleşme ile ilişkilendirilebilir. Toplumlar yapısal olarak farklılaştıkça kolektif bilinç toplumlar arası çeşitliliği kapsayabilmek için çok zayıf ve soyut kalacak ve devlet gibi kurumlara olan bağlılık azalacaktır. Bu görüşler sanayileşmenin kolektif bağları zayıflattığını ve toplumlar arasındaki sınırları kaldırmanın yolunu açtığını ima etmektedir.(www.turkab.net)

Weber' in rasyonalizm' in başarısı ile ilgili görüşleri de küreselleşme fikrine katkıda bulunmuştur. Bu görüşlerde Protestanlığın Batı kültürünü nasıl etkisi altına aldığı incelenmektedir. Weber'e göre, kişi sosyal ilişkilerin sınırlarından kurtulmaktadır. Zaman ilerledikçe hesaplama teknikleri gelişmiş, uzmanlık bilgisinin önemi daha da çok artmış, doğal ve toplumsal süreçler üzerindeki rasyonel kontrol çoğalmıştır. Weber farkında olmadan kültürel homojenleşmeden ve hiyerarşik değerlerin önemsizleşmesinden bahsetmektedir. Ancak Weber, Hindistan, Çin gibi dini geleneklerine çok bağlı ülkelerin rasyonel düşünceye dayanan bir yaşam tarzını benimsemeyeceklerini ileri sürmüştür.

Klasik teorisyenler içinde küreselleşmeye en yakın görüşler Marks' tan gelmiştir. Marks'a göre, burjuva kar etmek zorundadır. Sürekli kâr edebilmek için gereksinim duyduğu hammaddeleri hiç aksatmadan sağlayabilmeli, ürettiklerinin

tamamını piyasalarda satabilmelidir. Bundan dolayı ham maddeye ve pazara gereksinim duymaktadır. Bu nedenle burjuva kendisine uygun olan her yere gidebilmeli, mal alıp satabilmelidir. Dünyanın dört bir yanına ulaşma gücü arttıkça, kâr etme olasılığı da artmaktadır. Gerçekten de Amerika' nın keşfi, Asya' ya ulaşan yeni deniz yollarının bulunması, modern endüstriye dünya pazarlarını açmıştır. 18. yüzyılda buhar gücünün gemilerde kullanılması, telgraf, telefon gibi haberleşme araçlarının yaygınlaşması burjuvanın aradığı fırsatları ayağına getirmiştir. Marks'a göre burjuvanın ekonomik faaliyetlerinin tüm dünyaya yayılmasının, ekonomik olduğu kadar, kültürel etkileri de vardır. Ayrıca Sadece üretime değil tüketime de kültürel bir karakter vermektedir. Sanayileşmiş ülkelerin ürünleri sadece ürettikleri ülkede değil, dünyanın dört bir yanında tüketilmektedir. Ulusal sanayiler, düşük maliyetlerle üretim yapan yeni sanayilerin tehdidi altındadır. Bununla birlikte yeni ürünler, yeni istekler ve alışkanlıklar doğurmakta ve ulusal kaynaklarla üretilen ürünlere talep azalmaktadır. Eskiden hâkim olan "kendi kendine yeterlilik" anlayışının yerini uluslar arası karmaşık ilişkiler almakta ve evrensel bağlar doğmaktadır. Bu olgu sadece maddi ürünlerin değişimi ile ilgili değildir. Kültürel ürünler, diğer bir deyişle fikir ve bilgi alış veriş de aynı ölçüde ülkeler arasında yaygınlaşmaktadır. Tek yanlı, dar ulusal bakış açısının yerini dünya kültürü almaya başlamıştır. Bu süreç sadece Avrupa ile kısıtlı olmayacak, "ucuz mallar" silahı Çin duvarlarını bile yıkacak ve burjuvazi bütün diğer ulusları da kendi medeniyetine çekecektir. Marks' a göre burjuva dünyayı kendi hayal ettiği şekilde yeniden şekillendirecektir. Ancak dünya kapitalist sınıfı olarak ortaya çıkan burjuvazinin karşısına, tepki olarak, birleşen proleterler çıkacaktır. Giderek güçlenen dünya proletaryası ulus devlet de dâhil olmak üzere tüm kapitalist kurumları yıkacak ve iktidarı ele geçirecektir. Proletarya, bireyin bireyi sömürüsüne son verecek şekilde iktidarı ele geçirecek ve böylece ülkelerin birbirlerini sömürmelerine de son verilecektir. Marks'ın küreselleşme ile ilgili hayali görüşü gerçekleşmemiş olsa da kapitalist üretim ve küresel tüketici kültürü ile ilgili olan görüşleri hâlâ etkileyicidir.(www.turkab.net)

2.2. Ekonomik, Siyasal ve Sosyokültürel Küreselleşme

Yukarıda belirtilenlerin de işaret ettiği gibi küreselleşme olgusunun ekonomik, siyasal ve sosyokültürel olmak üzere başlıca üç önemli boyutu vardır. Ekonomik açıdan küreselleşme ticaret, finansal akımlar, teknoloji değişimi ile

bilginin ve işgücünün hareketliliği yoluyla dünya ekonomilerinin birbirleriyle bütünleşmesi olarak tanımlanabilir. Siyasal küreselleşme siyasal sınırların bir devlete belirli bir toprak parçası üzerinde mutlak egemenlik sağlama gücünü yitirmesi; yönetim sistemlerinin karşılıklı etkileşiminin artması; demokrasi, insan hakları ve özgürlükler temelinde dış müdahalelerin yoğunluk kazanması; dil, din, etnik köken, bayrak vb. siyasal-kültürel semboller düzeyinde monolitik, tek tipçi bir yapıya dayanan ulus devletin önemini kaybederek uluslararası üst kuruluşların öne çıkması olarak değerlendirilebilir. Nihayet sosyokültürel küreselleşme kültürler arası alışverişin hızlanması, sosyal ve kültürel sembollerin sınır ötesinde tanınır hale gelmesi, giyim kuşam, yemek ve eğlence başta olmak üzere zevkler ve renklerin ya da kısaca yaşam tarzlarının birbirine daha çok benzer hale gelme süreci olarak tanımlanabilir.

Ekonomik küreselleşme sürecinde mal ve hizmetler ile uluslararası sermaye hareketleriyle ilgili sınır ötesi işlemler çeşitlenerek artmakta ve teknoloji dünya çapında hızla yayılmaktadır. Ekonomik küreselleşmeye ortam hazırlayan başlıca faktörler arasında telekomünikasyon, bilgi ve ulaşım teknolojisindeki hızlı gelişmeler, GATT, DTÖ, Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşların çabalarıyla dünya ekonomisinde sağlanan liberalleşme hareketleri, ülkelerin hızlı ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmede piyasa ekonomisinin önemini kavramaları, uluslararası firmaların sınır ötesi satış yapma ve maliyet düşürmek amacıyla daha ucuz kaynak sağlamaları sıralanabilir.

İktisadi açıdan küreselleşmeyi “**üretimin küreselleşmesi**” ve “**finansal faaliyetlerin küreselleşmesi**” olarak iki alt başlıkta incelemek mümkündür

2.2.1. Üretimin Küreselleşmesi:

Global üretim maliyeti, üretim faktörünün elverişliliği ve fırsat maliyetleri dikkate alınarak üretimin belirli aşamalarının değişik bölgelerde gerçekleştirilmesi biçiminde ortaya çıkan bir sistemdir. Üretim küresel pazara, yani tüm dünyaya yönelik olarak gerçekleştirilir. Ülkelerdeki maliyet farkları bir avantaj kabul edilir. Şirketler sınır ötesi sabit sermaye yatırımı, sınır ötesi iştirak ve fason imalat yaparak üretim faaliyetlerini uluslararası alana taşırlar. Şirketlerin buldukları ülkelerdeki maliyetlerin yükselmesi durumunda üretimlerini düşük maliyetli ülkelere

kaydırmaları sağlar, bu yolla teknoloji transferi de gerçekleştirilir. Üretimin küreselleşmesi üretimde etkinlik ve verimliliği ön plana çıkarmış ve küresel rekabet ortamı yaratmıştır. Küreselleşen üretim sayesinde bir ülkede tasarımı yapılan bir ürünün başka bir ülkede parçaları üretilmekte, üçüncü bir ülkede montajı yapılmakta, dördüncü bir ülkede satışa sunulabilmektedir. Bir diğer ilginç gözlem de küreselleşen dünyada mill gelir, ithalat ve ihracat gibi iktisadi büyüklüklerin ne kadarının hangi ülkenin hanesine yazılacağıının belirlenmesinin giderek güç hale gelmesidir. Tasarımı Almanya’da yapılan, Kore ve Tayvan’da parçaları üretilen, Malezya’da montajı yapılarak Avrupa ve Amerika’da pazarlanan, Amerikan-Japon ortak girişimi olup hisseleri New York borsasında alınıp satıldığı için tüm dünyadan ortakları olan bir şirketin ürettiği bir malın hangi ülkenin malı olduğunu, dolayısıyla hangi ülkenin milli gelirine dâhil edilmesi gerektiğini tespit etmek o kadar kolay değildir.

2.2.2. Finansal Faaliyetlerin Küreselleşmesi:

Finansal globalleşme sermayenin sınır tanımadan düşük risk ve yüksek kazanç beklediği alanlara ya da bölgelere serbestçe akmasıyla oluşur. 1973 yılında Bretton Woods Sistemi’nin yıkılmasıyla sabit kur sisteminden dalgalı kur sistemine geçilmiş, doların sistemin kendisine endekslendiği çıpa olmaktan çıkmasıyla ABD’nin finans alanındaki egemenliği kısmen Avrupa Topluluğu ve Japonya tarafından paylaşılmaya başlanmıştır. Bu durum finansal faaliyetlerin globalleşmesini kolaylaştırmıştır. 1980’li yıllarda finansal piyasaları birbirinden ayıran sınırlar büyük ölçüde ortadan kalkmış ve bu durum uluslararası sermaye hareketlerinin hacminin büyük çapta artmasına neden olmuştur. Bugün ülkelerarası sermaye akışı mal ve hizmet akımından çok daha fazladır.

2.3. Küreselleşmeyi Kolaylaştıran Faktörler ve Belirtileri

Küreselleşmeyi ortaya çıkaran nedenler arasında en başta geleni ulaşım, enformasyon ve iletişim alanındaki baş döndürücü teknolojik gelişmelerdir. Bu sayede ulaşım ve iletişim maliyetleri ciddi ölçülerde düşmüş, bunun sonucu olarak ülkeler, insanlar ve piyasalar birbiriyle daha kolay irtibat kurabilir hale gelmiştir. Yirminci yüzyılın ilk çeyreği ile sonları arasında ulaşım maliyetlerinde meydana gelen düşüş son derece çarpıcıdır. Bu çerçevede örneğin 1930’larda dolar bazında

70 sent olan mil başına ortalama ulaşım maliyeti 1990'larda 10 sente kadar gerilemiştir.

Bunun yanı sıra, II. Dünya Savaşı sonrasında hızlanan ticari ve finansal liberalleşme gayretleri, yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren refah devleti anlayışı çerçevesinde girişilen harcamaların kamu maliyesi üzerine altından kalkılamaz yükler yüklemesi sonucu devlet ve iktisat politikası anlayışının gözden geçirilerek piyasa ekonomisinin daha çok benimsenmesi de küreselleşme sürecini hızlandırıcı rol oynamıştır. Hükümetlerin deregülasyon politikaları ve teknolojik imkânların artması sonucu firma stratejilerinin değişerek üretimin dünya çapında bir boyut kazanmış olması küreselleşmeyi hızlandıran diğer bir faktördür.

Bu arada 1990'ların başlarında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sosyalist bloğun çökmesi, Orta Asya ve Kafkasya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmaları, bu ülkeler ile Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin demokrasi ve piyasa ekonomisine yönelmeleri küreselleşmeyi olumlu etkileyen bir başka etken olmuştur. Nihayet savaşlar, salgın hastalıklar, uzay araştırmaları, terörizm, kaçakçılık, silah ticareti ve çevre kirliliği gibi alanlarda işbirliği yapma zorunluluğu da küreselleşme sürecini hızlandıran faktörler arasında sayılabilir.

Küreselleşmenin çeşitli belirtilerinden ya da küreselleşme sürecinin kendisini ortaya koyma biçimlerinden söz edilebilir. Bu belirtileri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Artan uluslararası ticaret
2. Sermaye hareketleri üzerinde azalan kontroller ve deregülasyon, buna paralel olarak da artan yolcu, turist ve işgücü trafiği
3. İletişim teknolojisindeki baş döndürücü gelişmenin sonucu olarak telefon, faks, internet ve elektronik posta yoluyla muazzam bir haberleşme trafiğinin ortaya çıkması
4. Ekonomik ve siyasal alanlarda uluslararası üst kuruluşların artan rolleri

Bu çerçevede dünya ticaretinin yönlendirilmesinde DTÖ çok taraflı ticaret görüşmelerinin şemsiye kuruluşu olarak öne çıkarken, Dünya Bankası ve IMF kalkınma projelerinin finansmanı, dış ödemeler dengesinde ve döviz temin etmede güçlükler yaşayan ya da topyekûn bir ekonomik krize giren ülkelere destek sağlayan

kuruluşlar olarak faaliyet göstermektedirler. Benzer biçimde siyasi konularda BM'nin çeşitli kuruluşlarıyla NATO ve AIHM gibi kuruluşlar aktif rol oynamakta, zaman zaman doğrudan, zaman zaman da dolaylı yollarla çeşitli ülkelerin iç politikalarına müdahale edebilmektedirler. Bu kuruluşların aldıkları kararlar ülkeler üzerinde bağlayıcı olmakta, uyulmaması durumunda uymayan ülkelere karşı para cezasından askeri müdahaleye kadar bir dizi yaptırım devreye sokulabilmektedir. Uygulanan bu tür yaptırımlarda bu uluslar arası örgütlerin oynadığı roller ile yardım etme çabaları arasında çelişkili bir durum olduğu fikri de akla gelmektedir.

2.4. Fırsatlar ve Tehditler Demeti Olarak Küreselleşme

Yazının başında küreselleşme olgusuna karşı birbirine taban tabana zıt görüşlerin varlığına değinilmişti. O kadar ki, bağlularınca bir fırsat ve zenginlik rüyası olarak görülen küreselleşme, muhalifleri için bir yoksulluk ve eşitsizlik kâbusu olarak algılanmaktadır. Fazla ayrıntıya inmeden şunu söylemek mümkündür: Toplum olarak genellikle diğer konularda sergilenen, eskilerin deyimiyle “ifrat ve tefrit” yaklaşımı küreselleşmeye karşı tutum belirlenirken de sergilenmektedir. Bir taraf küreselleşmeyi bütün kapıları açacak bir maymuncuk olarak görme eğilimindeyken, tersinden karşı taraf aynı süreci başımızdaki bütün olumsuzlukların sorumlusu bir günah keçisi görme eğilimindedir. Oysa daha makul olan, küreselleşme sürecini artıları ve eksileriyle, olumlu ve olumsuz yanlarıyla birlikte değerlendirmek, bu suretle daha dengeli bir yargıya varmaktır. Bu çerçevede bu bölümde küreselleşmenin getirdiği riskler ile fırsatlara değinilmektedir.

2.4.1. Küreselleşmenin Riskleri

Küreselleşmenin getirdiği risklerin başında istikrarsızlığın kolay yayılma riskinin yer aldığı söylenebilir. Ülkeler arasındaki siyasi ve iktisadi sınırların kaybolmaya yüz tutması ülkeleri ve ekonomileri birbirine daha bağımlı hale getirmiş, bu da bir ülkede veya bir bölgede ortaya çıkan bir krizin etkisinin öteki ülkeler ve bölgelere yayılma riskini artırmıştır. Nitekim 1990'daki Körfez krizi, 1997'deki Güneydoğu Asya krizi, 1998'deki Rusya krizi sadece içinde ortaya çıktıkları ülke veya ülkeleri değil, gerek o ülkelerin içinde yer aldıkları bölgeyi, gerekse daha hafif ölçülerde de olsa bütün dünyayı olumsuz etkilemiştir.

Sermaye hareketlerinin serbest kaldığı bir dünyada bir ekonomik belirsizlik, güvensizlik ya da bir siyasi bunalım anında o ülkeden yüklü miktarda sermaye kaçıışı tehlikesi küreselleşme sürecinin getirdiği başka bir risktir. Nitekim 2000 yılı Kasım ayında ve 2001 Şubat ayında sırasıyla bir bankanın batması ve devletin üst düzey yetkilileri arasındaki bir tartışmanın basına yansısıyla ortaya çıkan belirsizlik ve panik ortamında bir, iki gün içinde Merkez Bankasından toplam 10 milyar doları aşkın bir para kaçıışıyla Türkiye bu olgunun en canlı tanığıdır.

Özellikle yüksek gümrük duvarları ardında dış rekabete kapalı bir iktisadi yapıya sahip ülkeler için bir diğer risk, dış rekabet baskısının kısa dönemde yerel sanayileri olumsuz etkileyip işsizliği artırma riskidir. Dünya ile rekabete alışık olmayan yerel endüstrilerin daha kaliteli ve daha ucuz yabancı ürünlerin piyasaya girmesinden olumsuz etkilenmesi, yerine göre küçülmesi kaçınılmazdır.

Küreselleşmenin getirdiği başka bir risk de siyasal alanda daha sık ve daha yoğun bir dış müdahale ile karşılaşma riskidir. Eskiden kendi siyasal sınırları içinde vatandaşlarına istediği muameleyi yapmakta kendisini serbest gören milli devletin küreselleşme süreciyle birlikte gözetim ve denetimcileri artmıştır. İnsan hakları, özgürlükler, sivil toplum, çoğulcu demokrasi ve hizmetkâr devlet gibi kavramları öne çıkararak günümüzde devletlerin siyasal ve hukuki yapılarına müdahale edilebilmekte, uluslararası normlara uymayan devletlere çeşitli yaptırımlar uygulanabilmektedir. Eskiden dokunulmaz kabul edilen milli egemenlik, bağımsızlık ve bütünlük kavramlarının eski dokunulmazlıkları kalmamış, söz konusu kavramlar etnik ve siyasal çoğulculuk ile kültürel çeşitliliğe imkân verecek biçimde anlam kaymasına uğramaya başlamıştır.

2.4.2. Küreselleşmenin fırsatları

Küreselleşmenin getirdiği fırsatların başında, yararlanmasını bilenler için hızlı bir büyüme ve kalkınma fırsatı gelmektedir. Eskiden beri sermaye birikiminin yetersizliği, kalifiye eleman yokluğu, teknoloji ve know-how eksikliği gibi kalkınmanın önünde birer engel durumundaki faktörlerle, küreselleşmenin getirdiği olanaklar sayesinde daha kolay baş edilebilmesi mümkündür. Bugün uluslararası sermaye, din, dil, kültür ve coğrafya ayrımı yapmadan maliyet avantajı ve kâr fırsatı gördüğü her yere kolayca gidebilmektedir. Çok uluslu şirketler gittikleri ülkeye

teknoloji transferi yapmakta, istihdam imkânı sağlamaktadırlar. Ülkeler arasındaki eğitim ve kültürel işbirliği anlaşmaları ve internet üzerinde uzaktan eğitim olanakları sayesinde her düzeyde nitelikli eleman yetiştirmek artık daha kolaydır. Ekonomik ve siyasal istikrarını koruyan, yabancı sermayenin gereksinim duyduğu hukuksal güvenceyi sağlayan her ülke dışarıdan doğrudan yabancı yatırım çekme ve daha hızlı bir büyüme trendine girme olanağına sahiptir.

Küreselleşmenin sunduğu önemli fırsatlardan bir başkası dünya ile bütünleşme fırsatıdır. Söz konusu bütünleşme hem iktisadi, hem de siyasal anlamda anlaşılabilir. Siyasal anlamda bütünleşme soyutlanma ve dışlanmanın karşıtıdır. Yani siyasal anlamda dünya ile bütünleşen bir ülke uluslararası normları kabul eden, demokrasi ve insan hakları alanında öne çıkan değerleri benimseyerek bu alanda geliştirilmiş olan standartları yakalamaya çalışan, komşuları ve dış dünya ile iyi geçinen bir ülkedir. Bunun tersi herkesi kendine düşman gören, dünyadan soyutlanmış, uluslararası standartları ve değerleri kendi aleyhine bir komplo olarak yorumlayan bir devlettir. Birincisinin kendine güveni tam, yaşam memnuniyeti endeksi yüksek iken, ikincisi kendine ve halkına güven sorunu yaşayan, çeşitliliği bir zenginlik kaynağı yerine bir tehdit unsuru olarak algılayan devlettir.

İktisadi anlamda dünya ile bütünleşme ise karşılaştırmalı üstünlük temelinde uzmanlaşmaya dayalı, dünyadan daha iyi yaptığınız işlerde yoğunlaşma, başkalarından daha kaliteliyi daha ucuza ürettiğiniz malları satıp, onların sizden daha kaliteli ve daha ucuza ürettikleri malları almaya dayalı bir süreçtir. Az gelişmiş ülkelerin büyük çoğunluğunda bağımlılıktan kurtulmak adına onlarca yıldır yanlış alanlara yatırım yapılmış, ülkenin faktör donanımı ve maliyet avantajıyla uyumlu olmayan alanlara zoraki kaynaklar aktarılmış; bunun sonucu, bağımlılıktan kurtulmak yerine maalesef yirmi birinci yüzyılın başında gelişmiş ülkelere daha bağımlı, kamu maliyesi çökmüş, bürokrasisi yozlaşmış, hem iç hem dış borç batağına sürüklenmiş bir tablo ortaya çıkmıştır. Küreselleşme bu ülkelere karşılaştırmalı üstünlük temelinde yeni bir kalkınma çabasına girişme olanağı sunmaktadır.(www.liberal-dt.org.tr)

Buna paralel olarak, küreselleşmenin bir yandan tehdit gibi görünen, ama aynı zamanda bir fırsat olarak değerlendirilmesi gereken bir başka getirisi serbest

ticaret kazançlarıdır. Evet, ithalâtı kısıtlamak ilk bakışta yerli üreticiyi rahatlatabilir, dış rekabet baskısından kurtarabilir, dış rekabetin varlığı durumunda işini kaybetme tehlikesi olanları işinde bırakabilir. Oysa orta ve uzun vadeli bir perspektiften bakıldığında tarifeler ve kotalar yoluyla ithalatı kısıtlamaya dayalı korumacılığın bir ekonomiye ödeteceği ağır bir bedel vardır. Korumacılığın görünen zararlarının başında fiyatların yükselmesi ve kalitenin düşmesi gelir. Tarifeler doğrudan, kotalar da miktarı kısıtlamak, yani arzı daraltmak suretiyle dolaylı olarak mal ve hizmetlerin fiyatlarını yükseltir. Dış rekabetin baskısını hissetmeyen, iç pazara yüksek kâr marjıyla istediği malı satma imkânına sahip yerli üretici teknolojiyi yenilemek, mal çeşidini ve kalitesini artırmak için kendisini zorlamayacaktır. Böylece yerli endüstri verimlilik, kalite ve fiyatta dünyanın gerisinde kalmaya devam edecek, tüketici kalitesiz malı daha pahalıya almak suretiyle ezilecektir.

Bir de korumacılığın görünmeyen zararlarına değinmek gerekir. İthalat ve ihracat çift yönlü yol gibidir. Buradan çıkartılan anlam; ithalatı kısıtlamanın ihracat imkânlarını da daraltacağı, ihraç malı üreten endüstrileri baltalayacağıdır. İhracat endüstrilerinin gerilemesi o sektördeki firmaların bir kısmının küçülmesi, bir kısmının da kapanmasına yol açacak, bunun sonucunda da işsizlik artacaktır. Bir başka deyişle ithalata ikame mal üreten endüstrilerde korumacılık yoluyla istihdam artırılır veya eski düzeyi korunurken, tersinden ihracat endüstrilerinde işsizlik artacak, dolayısıyla ekonominin korumacılık dolayısıyla net bir istihdam kazancı olmayacaktır. Buna bir de rekabetin engellenmesinin yenilik yapma arayışını, dolayısıyla yeni ürünler ortaya çıkarmayı mümkün kılan yaratıcı yeteneği köreltme etkisi eklendiği zaman korumacılık politikasının bir ekonomiye ne kadar ağır bir bedel ödeteceği daha iyi görülecektir.

Yukarıda riskler arasında sayılmış olan siyasal anlamda dış müdahalelerin varlığı da aynı zamanda bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Şu veya bu nedenle özgürlüğü bir tehdit olarak algılamış, bunun için vatandaşlarını zapt u rapt altında tutmaya yönelik bir dizi yasal düzenleme yapmış, sonuçta da insan hakları ve demokratik standartlar açısından dünyanın refah düzeyi yüksek ülkelerinin epeyce gerisinde kalmış ülkeler için küreselleşme bir uygar dünyayı yakalama fırsatı sağlamaktadır. Bu sayede bu ülkelerin insanları da gelişmiş dünyanın insanları kadar özgürlüğün tadını çıkarabilecekler, insanlara içlerindeki potansiyeli ortaya çıkarma

fırsatı verildiği ölçüde yaratıcı yeteneklerin önü açılacak, verimlilik artacak, sonuçta bu durum iktisaden gelişme olanağına dönüşebilecektir.

2.5. Küreselleşmeye Taraf Olanlar, Karşı Çıkanlar

Giriş bölümünde küreselleşmeye taraftar olanlar kadar karşı çıkanların da bulunduğu belirtilmişti. Çok değişik çevreler farklı gerekçelerle küreselleşmeye karşı çıkmaktadırlar. Bu bölümde önce küreselleşmeye karşı çıkanlar, daha sonra da taraftar olanların kimler olduğuna ve savundukları gerekçelere değinilecektir.

2.5.1. Küreselleşmeye karşı çıkanlar

Bunlardan bir grup küreselleşmeye milli içerikli dürtülerle karşı çıkmaktadır. Küreselleşme sürecinin ulus devletin önemini aşındırması ve dış müdahalelere imkân vermesi 20. yüzyıl milli devlet anlayışına sıkı sıkıya bağlı olan kişileri rahatsız etmektedir. Bu görüşün savunucuları küreselleşmenin insanları baskı altına aldığını, devletlerin hâkimiyetine son verdiğini, hepsini emperyalist devletlerin egemenliğine soktuğunu, yerel değerleri yok ettiğini, güçsüzleri ezdiğini, yoksul ve zengin arasındaki uçurumu büyüttüğünü, sadece çokuluslu şirketleri kazançlı çıkardığını, bu şirketlere gelişmekte olan ülkeleri boğma fırsatı verdiğini ve yerkünün ekolojisini tahrip ettiğini ileri sürmektedirler. Zengin bir spektrum arz eden bu iddiaların doğru olup olmadığı kadar kimler tarafından ortaya atıldığı da ilginçtir. Nitekim Toprak “Bu iddialar daha çok yakın geçmişin sosyalist ve faşist ülkelerindeki uygulamaları hatırlatmaktadır. Ne tuhaftır ki, bu iddiaları ortaya atanlar da sosyalist ve milliyetçi eğilimlidir” demektedir.

Küreselleşmeye karşı çıkan başka bir kesim, sosyalist bloğun çökmesi ve Marksist ideolojinin cazibesini yitirmesinden rahatsızlık duyan yapısalcı-neomarksistlerdir. Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla bütün dünyada sosyalist modelin terk edilmesi ve piyasa ekonomisi ve liberalizmin öne çıkmasından rahatsız olan siyasetçi, akademisyen veya aydınlar özellikle gelir dağılımındaki bozulma ve emperyalizm söylemiyle küreselleşmeye itiraz etmekte, küreselleşmenin “aynı zamanda kapitalist sömürünün de küreselleşmesi olduğunu” ileri sürmektedirler.

Diğer bir küreselleşme karşıtı grubun da geliştirmekte olan ülkelerde, enflasyonu indirmek, istihdamı artırmak ve dış ödemeler dengesini rahatlatmak konusunda başarısızlığa uğramış, sonuçta ekonomiyi krize sürüklemiş, bunun sorumluluğunu üstlenmek istemeyen siyasetçi ve bürokratlar olduğu söylenebilir. Dışardan alınan kaynakların bir kısmının kendini geri ödemesi mümkün olmayan yatırımlara aktarılması yoluyla halk üzerinde güven tesis edilememesi, dolayısıyla istikrar programlarının etkin bir şekilde yürütülememesi, kamunun altından kalkamayacağı tarımsal ve sınaî destek programları ve aşırı istihdam, vergi kaçakları gibi nedenlerle kamu maliyesinin çökertilmesinin sorumluluğunu bizzat üstlenmek yerine suçun IMF, Dünya Bankası, G7 ülkeleri ve dış güçlerin üzerine, hepsinin bir özeti olarak da küreselleşmenin üzerine yıkılmak, siyasetçi ve bürokratların pek çoğunun kolayına gelmektedir. Bu olgunun sık sık krize giren hemen tüm az gelişmiş ülkeler için geçerli olması son derece anlamlıdır.

Küreselleşmeye karşı çıkanlar bağlamında anılması gereken bir grup da sendikalarlardır. Örneğin küreselleşme ve artan dış rekabet sonucu bazı endüstrilerin daralması, bir kısım firmaların kapanmasının işçi çıkarmaları zorunlu kılması gibi anlaşılabilir nedenlerle sendikalar sadece geliştirmekte olan ülkelerde değil, dünyanın hemen her yerinde küreselleşmeye karşı çıkmaktadırlar. Gelişmiş ülkelerin sendikaları geliştirmekte olan ülkelerle girilecek serbest ticaret ve işgücünün dolaşımının serbest bırakılmasının kendi ülkelerinde işsizliği artıracakı gerekçesiyle küreselleşmenin karşısındadırlar.

2.5.2. Küreselleşmeye taraftar olanlar

Küreselleşmeye taraftar olan başlıca gruplar arasında dünya ile bütünleşme yanlıları, dünyanın birinci ligindeki ülkelerin insanlarıyla aynı imkânlarla sahip olmak isteyenler ve serbest rekabet ortamında söz sahibi olabilecek olanlar olarak sıralanabilir.

Dünya ile iktisadi anlamda bütünleşmek karşılaştırmalı üstünlükler temelinde uzmanlaşmak ve buna göre ticaret yapmayı, Roberts'ın (2001) ifadesiyle "zenginliğe giden dolaylı yol"u ima etmektedir. Ekonominin dış rekabete açılmasından beklenen şey verimliliğin artması, mal ve hizmetlerin çeşitlenmesi ve fiyatların düşmesi, teknoloji ve mal çeşitlendirmesi konusunda yenilik yapma

arayışının hızlanmasıdır. Siyasal anlamda bütünleşmenin ima ettiği şey ise çoğulcu demokrasi, sivil yönetim konularında evrensel standartların yakalanmasıdır.

Açıklık, serbestlik ve özgürlük yanlılarının küreselleşmeye taraftar olmalarını da bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Açıklığın hem ülke içi hem de ülkelerarası düzlemi ilgilendiren boyutları söz konusudur. İçerde açıklık şeffaf yönetimi, hesap vermeye hazır devleti, perde arkası rant dağıtım mekanizmalarının ortadan kaldırılmasını ima ederken, ülkelerarası açıklık da mallar, insanlar ve fikirlerin devletler arasında serbestçe akmasına işaret etmektedir. Düşünce, fikir, ifade, örgütlenme, seyahat, meslek seçme, kıyafet vb. özgürlüklerin daha üst düzeyde yaşanabilmesi insanların yaşama sevincini artıracak, çalışma şevkini yükseltecek, verimliliği kamçılacaktır, bu da daha müreffeh, daha gelişmiş bir ülke haline gelmenin kapısını aralayacaktır.(www.turkab.net)

2.6. Hangi Ülke Küreselleşmenin Neresinde?

Küreselleşme herkes tarafından konuşulmasına rağmen küreselleşmenin büyüklük ve kapsamını ölçmeyi deneyen çalışmaların sayısı henüz fazla değildir. Foreign Policy Magazine'in Eylül 2001 sayısında yayınlanan "Küreselleşmeyi Ölçmek" başlıklı araştırma bunlardan biridir. Bu bölümde söz konusu çalışmanın bulgularına değinilecektir.

50 gelişmiş ve gelişmekte olan kilit ülkeye dair karşılaştırmalı verilere dayalı olarak yapılan araştırmada teknolojinin küreselleşmenin lokomotif olduğu belirtilerek, teknolojik faktörler (online nüfus, kişi başına düşen internet sağlayıcısı ve güvenlik servisi sayısı) ile teknoloji dışı faktörler (mal ve hizmet alışverişi ile servisleri, sermaye akışı ve kişisel iletişim bilgileri) ekseninde bir küreselleşme indeksi geliştirilmektedir. Buna göre küreselleşme düzeyi açısından G7 ülkeleri dünya ortalamasının üzerinde, gelişmekte olan piyasalar ise altında kalmaktadır. 1995-1998'i kapsayan 4 yıllık dönemde küreselleşme sürekli yükselmiş, ancak 1997 Asya krizinin etkisiyle hız kesmiştir. 2000 yılı içinde küresel bütünleşme göstergeleri dikkate değer bir büyüme göstermiş, bu çerçevede uluslararası seyahatler ve turist sayısı artmıştır. Eldeki son verilere göre uluslararası seyahatlerin günlük ortalaması 3 milyon insanı bulmaktadır. Bu sayı 1980'de sadece 1 milyon civarında kalıyordu. BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın son verilerine göre

yabancı yatırımcı sayısı 1999'da %27 artarak ABD'de tüm zamanların en yüksek değeri olan 865 milyar dolara ulaşmıştır. Kısa ve uzun vadeli yurtdışı yatırımlar 1995–1999 arasında birkaç kez katlanırken, uluslararası telefon görüşmelerinde de sıçrama yaşanmıştır. Fiyatların düşmesi ve yurtdışı hareketliliğin artması nedeniyle uluslararası telefon santrallerindeki trafik 2000 yılı başlarında 100 milyar dakikaya fırlamış, 250 milyonun üzerinde insan bu trafiğe dâhil olmuş, çok daha uzak mesafelerden çok daha fazla insan, daha önce görülmedik biçimde bir doğrudan iletişim fırsatına kavuşmuştur. Gelişmiş enformasyon teknolojileri sayesinde 1,5 trilyon ABD doları dünya üzerinde dolaşmaktadır. ABD için yalnızca bono ve hisse senetlerinin yurtdışı hareketleri 1970'e göre 54 kez yükselmiştir. Bu oran Japonya için 55 kat, Almanya için 60 kattır.

Bireysel ülkeler düzeyinde ekonomik küreselleşme sıralaması şaşırtıcı sonuçlar ortaya koymaktadır. Mal ve hizmetler, finans, kişisel iletişim ve teknoloji kriterlerine göre yapılan sıralamada Singapur yüksek ticaret hacmi, uluslararası telefon trafiği ve istikrarlı yabancı turist akışı ile indeksteki en fazla küreselleşmiş ülkelerin başını çekmekte, 5 Avrupa ülkesi (Hollanda, İsveç, İsviçre, Finlandiya, İrlanda ve Avusturya) onu izlemektedir. ABD teknolojik kriterlerle belirlenen oldukça yüksek bütünleşme düzeyine rağmen ekonomik koşulların bütünleşme düzeyi açısından indeksin 12. sırasında yer almaktadır. Enformasyon teknolojisi ve dijital donanım açısından ise kuzey Amerika başı çekmekte, onu sırasıyla İskandinav ülkeleri ve Batı Avrupa izlemekte, gelişmekte olan pazarlar son sırada gelmektedir.

Araştırmanın ortaya koyduğu önemli sonuçlardan biri de küreselleşme ile gelir dağılımındaki adaletsizlik konusundaki bulgulardır. Küreselleşme karşıtlarının küreselleşmeye en sık yönelttikleri eleştirilerin başında küreselleşmenin gelir eşitsizliğini artırdığı iddiası gelmektedir. Araştırmada “Bu iddia, konunun yalınlığı içerisinde düşünüldüğünde incelikli olmakla birlikte, çok sayıda diğer önemli faktörü görmezden gelmektedir. Bir ekonominin barındırdığı gelir eşitsizliği, küreselleşmesi ya da ticari özgürleşmeye verdiği önemden çok, tarihi, ekonomik gelişimi, ücret ve gelir kontrolleri, refah ve eğitim programlarıyla ilgili olabilir” denmektedir. Nitekim araştırmanın elde ettiği deneysel veriler, gelir eşitsizliği ve

küreselleşmenin öyküsünü küreselleşme karşıtlarının ileri sürdüğünden çok daha farklı bir biçimde ortaya koymaktadır.

Küreselleşme seviyeleri yüksek, gelişmekte olan ülkeler, (Polonya, İsrail, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan gibi) Küreselleşme İndeksi'nin alt sıralarında yer alan ülkelere göre (Rusya, Çin ve Arjantin gibi) çok daha fazla eşitlikçi bir gelir dağılımı sergilemektedirler. Bazı istisnalar yok değildir: örneğin, Malezya, Polonya'ya göre daha fazla küreselleşmiş olmasına rağmen, Polonya, Malezya'dan daha eşitlikçi bir gelir dağılımına sahiptir. Fakat gerek gelişmiş ekonomilere, gerekse gelişmekte olan pazarlara sahip ülkelerin pek çoğu için geçerli sayılabilecek genel tablo daha yüksek küreselleşmenin daha eşitlikçi bir gelir dağılımı ile birlikte bulunduğu'dur.(Eşkinat, 1998, s.96)

BÖLÜM III

KÜRESELLEŞMENİN DÜNYA EKONOMİSİNE ETKİSİ

3.1. Dünya Ticaret Sistemi Küreselleşiyor

Son yirmi yıldır dünya ekonomisinin düzeni genelde 'geçiş döneminde' olarak tanımlanmıştır. Ancak, bu geçişin neye doğru olduğu henüz belli değildir. Bu dönem, ticaret blokları arasındaki gümrük vergisi engellerinin azaltıldığı, ama bir yandan da vergi dışı engellerin ortaya çıkıp korumacılığın şiddetlendiği bir dönem olmuştur. Bu yıllarda devlet kontrolündeki ticarete de artış görülmüş, gerçek ücretler durgunlaşır ya da düşerken tüketici talepleri zayıflamış, otomobil, çelik ve diğer endüstri ürünlerinde dünya çapında bir fazla ortaya çıkmış, Asya, Afrika ve Güney Amerika ülkelerinin dayandıkları hammadde fiyatlarında da düşüşler yaşanmıştır.

Yatırım sermayesi akışının önündeki engeller kalkmış ve daha önce gördüğümüz gibi, büyük miktarlarda para, malların en ucuza üretilbildiği yerlere akmıştır. Şirketler üretim masraflarını kısarak birbirleriyle rekabet etme baskısı altındadırlar. İyimser, genişlemeci Bretton Woods devrinin aksine, son yirmi yıldır masrafları kırmak ve iş güvencesini arttırmak yolunda dünya çapında bir yarış yaşanmış; ne küresel ürünlerin müşterilerinin sayısını, ne de ekonomistlerin deyimiyle 'tüketici güvenini' arttırmayacak deflasyoncu bir strateji izlenmiştir.

Adam Smith' in zamanından beri serbest ticaret tartışmaları sürmekte ve 'ulusal gücün anahtarı' 'ekonomik büyüme' olmaktadır. Bu da 'öncelikle işbölümünün bir işlevidir...' Eğer, uluslar en iyi oldukları alanda uzmanlaşıp ürünlerini değiş tokuş edecek olurlarsa, pazarlar genişleyecek ve ulusların zenginliği artacaktır. Neoklasik kurama göre her girişimci ticaret yaparak, yapmadığı günlere oranla daha iyi bir duruma gelecek, ancak bazıları diğerlerinden daha fazla kazanacaktır. Serbest ticaretin karşıtları ise bunun bedellerini vurgulamışlardır. Bir ülkenin dış ticarete fazla bağımlılığı bir ulusun bağımsızlığından ödün vermesi sonucunu doğurabilmektedir. Ekonomik kalkınma kuramı iç piyasanın ve yerli üretimin önemini ön plana çıkarmıştır. İlk ABD maliye bakanı, 1791'de "Bir ülkenin yalnızca zenginliği değil, aynı zamanda bağımsızlığı ve güvencesi de üreticilerinin

zenginliğiyle bağlantılıdır," diyordu. "Her ulus... Kendi içinde... yaşam ve savunma gereksinmelerini karşılayabilmelidir."

'Serbest ticaret' konusundaki ateşli tartışmaların özünde hükümetin rolünün tanımını yatmaktadır. Bu terim iki nedenden ötürü yanıltıcıdır. Birincisi, serbest ticaret olarak kabul edilen olgunun hatırı sayılır bir bölümü sanıldığı kadar serbest değildir. Ekonomik Danışmanlar Konseyi'nin 1980'lerin ortalarında bildirdiği gibi, 'Dünya tam kapsamlı serbest ticarete doğru gitmek yerine bundan uzaklaşmaktadır. Çünkü bir yandan gümrük vergileri kalkarken, öte yandan toplam üretimin gittikçe artan bir bölümü 'gümrük dışı kısıtlamalara' tabi olmaktadır (ithalat kotaları, döviz kontrolleri ve ticaretin karşısındaki diğer engeller.) İkincisi, serbest ticaret tartışmalarının bazı en önemli noktaları doğrudan ticaretle değil, yatırımlarla ilgilidir.(Yeldan, 2001, s.127)

Günümüzde hemen hiç kimse tam anlamıyla kendi kendine yeterli olduğu iddiasında değildir. 1920 ve 30'ların sonunda Büyük Bunalım'a yol açan korumacı politikaların anıları, totaliter nasyonalizm ve savaş, hala belleklerde tazedir ve dünya ekonomisi özel bir öneme sahiptir. 1950'den 1980'lerin ortalarına kadar dünya ticaret hacmi on misli büyümüştür. Bunun nedenleri arasında, GATT (Genel Gümrük ve Ticaret Anlaşması)'ı da saymak gerekir. Ancak, GATT' in güçlendirilmesine ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'na yöneltilen eleştiriler de 1990'larda artmıştır. Bu eleştirilerin kaynağı, ticaretin malların çeşit ve kalitesini artırıp maliyetini düşürürken, hiçbir kural tanımaması halinde, küçük işletmeleri, çiftçileri, işçileri ve çevreyi korumayı amaçlayan yasalarla politikaları ezip geçeceği korkusudur.

Brüksel, Cenevre, Roma ve Washington'da seçimle işbaşına gelmemiş bürokratlar uluslar üstü kural koyucular olmuşlardır. Avrupa Komisyonu'nun kuruluş anlaşmasına göre, uluslararası örgütlerin bu kimliği belirsiz memurları, demokratik yollardan seçilerek işbaşına gelen yerel yasa koyucuların tüketicileri, işçileri, yerel çevreyi, yerel kültür ve gelenekleri koruma amaçlı kararlarının, insanların, malların ya da paranın serbest dolaşımına engel oluşturup oluşturmadığına karar vermektedirler. Bush iktidarı, GATT' ta, ticari açıdan engel

oluşturan Amerikan tüketici koruma yasaları üzerinde uluslararası memurların yetkisini arttıracak uzun dönemli değişiklikler yapılmasına izin vermiştir.

Bir bütün olarak ele alındığında, sistem dengesiz görünmektedir. İşleri ve ücretleri azaltmak için sistemin içinde bulunan baskılar kronik üretim fazlası ve küresel rekabet nedeniyle artmakta; otomasyon ve eğitim konularında sağlanan ilerlemeler fabrikaları bir yerden bir yere taşımaya ve bordrolarda kısıntıya gitmeyi kolaylaştırmaktadır. Enformasyon teknolojisindeki gelişmeler kuruluşların On-Line olarak kontrolünü ve yönetilmesini sağlamaktadır. Artık ticari alışveriş de internet üzerinde On-Line olarak yapılabilmektedir. Bunun stok ve pazarlama masraflarını ne ölçüde düşürdüğü ve ne ölçüde katma değer yarattığı konusunda çarpıcı örnekler vardır. Üretim ve pazarlama artık ekonomik açıdan daha 'verimli' bir hale gelmektedir; ancak bir sonraki kuşağın karşısındaki kararlı, iyi ücretli iş seçenekleri azalırken, dünya nüfusunun gittikçe daha büyük bir bölümü müşteri değil, vitrin seyircisi olmaya sürüklenmektedir. (İyibozkurt, 1999, s.117)

3.2. Küreselleşme İş Bulma İmkânını Yok Ediyor

Küreselleşen bir dünya ekonomi sisteminde mallar artık her yerde üretilip her yerde satılabilmekte; aralarında son derece gelişmiş teknik ve uzmanlık isteyen işlerin de bulunduğu hizmetler artık uzaktan üretilebilmektedir. Her yıl 47 milyondan fazla erkek ve kadın iş piyasasına girerken, dünya çapında gittikçe büyüyen bir işgücü havuzu oluşmaktadır. Ancak, ortada koşulları iyi olan yeterince iş yoktur. Bu konudaki umut da pek parlak değildir. Son yıllarda dünyanın pek çok yöresinde yaşanan ücretlerin düşmesi yolundaki baskılardan sonra, küresel tüketiciler sınıfı, küresel seri-üretim sistemini çalıştırmaya yetecek kadar hızlı büyümektedir.

Dünyadaki uzun süreli ekonomik durgunluk döneminde, pek çok sektörde yaşanan şiddetli küresel rekabet, tüm dünyadaki iş kültürlerinde birçok alanda çakışmalara yol açmıştır. Sosyal demokrasiler ücretlerde, iş güvencesinde ve sosyal yardımlarda kesintiye gitmektedirler. ABD'de şirketler enerji ve diğer kaynakları koruma çabasını arttırmakta, ancak, ticaret açıkları ve düşen pazar paylarının etkisiyle kızışan rekabet baskısı, uzun dönemli bakış açılarına önem veren şirketleri bile, iş güvencesini azaltan ve çevreyi tehdit eden maliyet düşürücü stratejilerle daha

çok ilgilenir hale getirmektedir. Bu gelişmeleri engellemek için var oldukları varsayılan ISO standartları ise sadece sorunlara bürokratların dâhil olmasını ve bürokratik antların oluşmasını sağlamaktadır.

Yeni doğan bu küresel sistemin en zayıf noktası becerikli, yetenekli fakat yeterince değer verilmeyen ve istenmeyen insanlardır. Dünyadaki paralı müşterilerin satın alabilecekleri mal ve hizmetlerin üretilmesinde, giderek daha çok insan ihtiyaç dışı kalmaktadır. Küresel rekabetin getirdiği masrafları kısma baskısı, önümüzdeki yılın ilk çeyreğinde yeryüzünde yaşaması beklenen 8 milyar insanın büyük çoğunluğunu tehdit etmektedir. Bunlar ne üretici, ne de alıcı olamayacaklardır.

Tam gün iş sahibi olma umutları, geleneksel olarak teknolojik kurtuluşa bağlanmıştı. Yaşlı pazarlar, çağdışı kalmış fabrikalar ve gereksinme duyulmayan işler silinip atılmakta; yerlerini daha büyük pazarlar ve daha yüksek ücretli işler almaktadır. Teknolojinin kurtarma hızı 1930'larda yavaşlamış, ancak II. Dünya Savaşıyla yeniden canlanmıştır. Savaş sonrası zenginlik, çoğunlukla eğlence, turizm ve elektronik endüstrilerindeki tüketim harcamalarından kaynaklanmıştır. Elektronik sektöründeki ilerlemeler askeri teknolojinin, yani jet uçakları, bilgisayarlar, transistörler ve iletişim teknolojisinin uyarlamalarıdır. Yakın geleceğin umut vaat eden ticari teknolojileri, yani TV alıcılarındaki gelişmeler, interaktif TV ve yüksek bilgi-işlem teknolojileri, görünürde müşterilere yepyeni yöntem ve oyunlar sunmalarına rağmen, insanoğlunun temel gereksinmelerini karşılayacak yeni ürünler olmadıkları için bunlardan yaşam tarzlarını radikal bir şekilde değiştirecek 'dönüşümsel bir patlama' beklenmemelidir. Emeğin kıt olmadığı bir dünyada, katma değeri arttıran teknolojiler işsizlik sorununu daha da ağırlaştırmaktadır. Örnek vermek gerekirse; Bioteknolojinin çiftçilikteki verimi devrimci bir şekilde arttırdığını düşünelim. Bu durumda dünya çevresinde çiftçilikle geçinen yüz milyonlarca insan gereksiz hale gelecek ve geçim sıkıntısına düşecektir.

Fabrikaların neye benzeyeceğini, ne tür işler sağlayacaklarını ve nerelerde kurulacaklarını belirlemekte devletler önemli rol oynamışlardır. Vergi yasalarındaki ve endüstriyel kararlardaki değişiklikler, her tür sınırın ortadan kaldırılması ve şirketlerin davranışlarını yönlendiren ekonomik teşvikler, küresel üretimin köklü biçimde yeniden düzenlenmesine yol açmıştır. Gariptir ki, tüm bunların

sonuçlarından biri de ulusal hükümetlerin, işsizlik oranlarını düşük, tutma konusunda güçlerinin azalmasıdır. Eskiden insanlara iş yaratmakta kullanılan stratejilerin bir kısmı, artık ne politik, ne de parasal açılardan geçerli değildir.

Endüstrileşmiş ülkelerde devletçilik karşıtı iddialarla seçilmiş Margaret Thatcher'in ve Ronald Reagan'ın iktidarları döneminde bile kamu kadroları büyümüştü. Öte yandan, devletin kamu hizmetlerine yönelik finansmanı daha yavaş arttı ve en emek-yoğun programlardan bazıları kesintiye uğradı. Tüm bunlar hükümetlerin işsizlik sorunlarını çözümlmek bir yana, gizleme kapasitelerini bile azalttı. Gittikçe daha çok iş, küresel rekabet baskısıyla özel sektöre kaydı. Örneğin, 1980'lerde Japonya'da işgücü masrafları artarken Japon firmalar düşük ücretli yarı-zamanlı işçi kullanarak yabancı pazarları ele geçiriyorlardı. (1980'de Tokyo'da yalnızca tek bir geçici iş bulma şirketi varken, beş yıl içinde sayıları 150'ye ulaştı.) Bu uygulama çabucak tüm dünyaya yayıldı. İsveçli firmalar gittikçe daha çok işi sendikasız, yarı-zamanlı işçilere kaydırdılar. 1980'lerin sonunda İsveç'teki tüm işlerin dörtte biri yarı-zamanlıydı ve bu sayı hemen hemen ABD'dekiyle eşitti.

İşsizlik sorunu insanoğlunun varlığının en temel sorularından birisine yol açmaktadır: Burada ne yapıyoruz? Küresel ekonomik sistem insanoğlundan çok, verimli üretime değer vermektedir. (Ancak, ekonomik açıdan bile, zarar görmüş, yerinden yurdundan olmuş, ümitsiz insanların vergi verenlere maliyetini, yani hapisane faturalarını, hastaneleri, sosyal yardım programlarını, işsizlik sigortalarını ve benzerlerini düşünecek olursak, bu verimlilik hiç de ucuza gelmemektedir.) Çağdaş toplum, bireyin geçiminin, yerinin, değerinin ve benlik duygusunun zamanla işine ve kazanabildiği paraya göre tanımlandığı bir sosyal sistem üzerine kuruludur. Öte yandan, çalışma alanları daralmaktadır. Küresel ekonomik sistem, tüketim artışından kaynaklanan büyümeye dayandığı için hassastır. Ancak, süper marketlerle, otomobil bayilerine büyük kalabalıkları çekmenin yolunun da işleri yok etmek ve ücretleri azaltmaktan geçmediği açıktır.(Eşkinat, 1998, s.114)

3.3.Küreselleşme Kamu Kaynaklarını Yok Etmektedir

Küreselleşme çağında hükümetlerin temel sorunlarından birisi de, ekonomiyi biçimlendiren kurumların, vergi yükümlülüklerini en aza indirecek hareket alanı, uzmanlık ve politik ağırlığa sahip oldukları bir dönemde yeterli gelir toplamaktır.

ABD'deki her iki parti de bazı büyük özel şirketlerden gelen malî desteğe o kadar bağımlıdır ki, hiçbirisi şirketlerin gücüyle yüzleşmeyi göze almamaktadır. Bu şirketleri denetleyen kurumların başına endüstri yöneticilerinin getirilmesi, kökenleri yüzyılın başlarındaki ilerleme dönemine kadar uzanan eski bir hikâyedir. Büyük holdinglerin politik partiler ve yasama süreci üzerindeki muazzam etkileri, kampanyalara yaptıkları katkıların yanı sıra, çalıştırdıkları avukat, lobici ve halkla ilişkiler elemanı ordularından kaynaklanmaktadır.

ABD'de etkinlik gösteren yabancı firmalar da hükümet için özel bir sorun oluşturmaktadırlar. Parlak bir yıl olan 1987'de yabancı kökenli bu firmaların % 59'u ABD'de kâr göstermemiş ve vergi ödememiştir. Önceki üç yılda bu şirketlerin gelirleri % 50 artarken, ABD vergileri yalnızca % 2 artış göstermiştir.

Devletler, yabancı kökenli konuk şirketlerden adil ölçüde vergi toplamının yollarını araştırmaktadırlar. Burada temel sorun, 'transfer fiyatlandırmasıdır.' Dünya çapında iş yapan şirketler, işlemlerini kârların daha ılımlı, daha insafli vergilerin alındığı ya da hiç alınmadığı yerlerde belirecek biçimde ayarlayabilmektedirler. Uluslararası işlemlerin büyük bir bölümü, bir merkezden yönetilen holdinglerin bünyesinde, ya şubeler arasında ya da ana şirketle bir şubesi arasındaki alışveriş olarak gerçekleştiğinden, fiyatlar pazar güçlerinin etkisi altında değildir. Bu ayarlanmış fiyatların eski Sovyetler Birliği'nde devlet planlamacıları tarafından belirlenen fiyatlardan tek farkı, gerekçelerinin politik değil, parasal olmasıdır. Transfer fiyatları vergi iadeleri gözetilerek belirlenir; kâr ve zararlar şirketin küresel bilânçosuna en fazla yararlı olabilecekleri yerlerde ortaya çıkarlar. Birkaç yıl önce vergi dairesi IRS Toyota'nın, Amerikan şubesinden ABD'de satılan otomobil, kamyon ve yedek parçalar için o kadar fahiş fiyatlar istediğini ortaya çıkardı ki, şirket herhangi bir usulsüzlük yaptığını reddetmekle birlikte, söylenenlere göre 1 milyar dolara varan bir tazminat ödemeyi kabul etti.(www.liberal-dt.org. tr)

3.4. Küreselleşme Çevreyi Tehdit Etmektedir

Ulusal düzeyde güçlkle kazanılan çevre koruma zaferlerine daha şimdiden uluslar üstü düzeyde meydan okunmaktadır. Örneğin 1991'de bir GATT paneli Meksika'nın Amerikan Deniz Memelileri'ni Koruma Yasası'ndan şikâyetini ele aldı. Bu yasa, çoğunlukla ton balıklarının yanında gezen yunusları öldürecek biçimde

avlanan tonların satışını yasaklıyordu ve Amerikan çevrecileri tarafından önemli bir başarı olarak kabul ediliyordu. (Büyük çukuluslu şirketler daha az yunusun ton balıklarıyla yüzdüğü uzak batı sularında avlanabilirken, Meksikalı ve Venezüellalı balıkçılar oralara gidememektedir. GATT panelinde ABD'nin yasayı askıya alması, yoksa Meksika'nın buna karşı önlemler alacağı bildirildi. Kuzey Amerika Serbest Ticaret görüşmeleri tüm hızıyla sürerken, her iki ülke de bu tartışmayı ertelemeye karar verdiler. Sonuç olarak yunuslar hala tehdit altındadır.

İngiliz Columbia'sı da Kanada kereste endüstrisine 'haksız teşvik' sağladığı gerekçesiyle, ABD'nin devlet destekli ağaç dikme programına son vermesi talebiyle karşılaştı. 1981'de Danimarka çöp sorununu hafifletmek amacıyla bira ve alkolsüz içeceklerin yalnızca yeniden kullanılabilir, depozitolu şişelerde satılmasını öngörünce, Avrupa Komisyonu çevre korumada aşırıya gittiği gerekçesiyle Danimarka'yı mahkemeye verdi. Danimarka kazandı, ama yine de hükümet yeniden doldurulabilir şişelerde ısrar etmekten vazgeçti.

1980'lerin ortalarında ABD'de Reagan iktidarı, GATT'in yetkisini arttırıp yabancı yatırımları ve hizmet ticaretini de gözetmesini öngören bir plan hazırladı. Bu tip reformların kabul edilmesi halinde, GATT'in yabancı yatırımlar karşısındaki engelleri aşmak ve bir ülkenin kendi sigorta, borsa ve bankacılık sektörlerini korumak için geliştirdiği yasaların üstüne çıkma yetkisi olacaktı. Bunda amaç, küresel şirketlere yatırımlarını kâr edebilecekleri herhangi bir ülkeye kaydırmakta kolaylık sağlamaktı. Ancak, yerli finans sektörünü oluşturma amacındaki yeni sanayileşen ülkeler açısından bu yeni GATT anlaşması, kârlı girişimlerin küresel şirket ve bankalarca devralınmasına ve finans sektörlerinin toplu konut ya da küçük işlerin büyütülmesi gibi konulara şimdi olduğundan bile duyarsız kalmalarına yol açacak, para, daha az risk ve daha yüksek getiri olan yerlere akacaktır.

GATT reformlarının tüketiciler, işçiler ve toplumlar üzerindeki uzun dönemli etkisi, şirketler üzerinde olduğundan daha büyükse de, bunlar yine de temelde bir şirket hareketidir. Çeşitli ticari-danışma panellerine katılan şirketler, hükümet temsilcileriyle sürekli bağlantı halindedirler. Güç teknik konulardaki pazarlıklarda bilgisayar teknolojisi, Cenevre'deki bürokratların şirketlerdeki danışmanlarıyla anında bağlantı kurmalarına olanak tanımaktadır. Cenevre'deki

pazarlık görüşmeleri sırasında büyük holding avukatları güç sorulara anında yanıt fakslamak için hazır beklerler. Ekonominin uluslararası alanda düzenlenmesi çeşitli aşamalarla sürmekteyken, dünyadaki şirketler ulusal politikalarda çıkarlarını korumakta başarıyla uyguladıkları stratejileri şimdi de bölgesel ve küresel boyutlara uyarlamaktadırlar.

Çoğu Amerikalı'nın BM Dünya Gıda ve Tarım Örgütü bünyesinde çalışan ve küresel gıda güvenliği standartlarını belirleyen bir grup olan Code, Alimentarius'u uygulatmakla görevli komisyondan haberi yoktur. 1990'ların başında GATT için pazarlığa oturan Amerikalı temsilcilerin, daha yüksek güvenlik standartlarını, 'gümrük dışı engeller' olarak niteleyip küresel standartlara 'uyum' getirmeyi önerdiklerini daha da az kişi bilir. Eğer, GATT küresel şirketlerin istediği gücü elde edecek olursa, Amerikan Gıda Dairesi'nin izin verdiği DDT oranının elli mislini taşıyan muz ve sebzeler, ülkenin her yerindeki süpermarketlere girebilecektir. GATT reformları ulusal hükümetlerin tüketicileri, çevreyi ve bir dizi başka yerel çıkarı koruyan yasaları göz ardı etmelerini gerektirecektir. Bu tür serbest ticaret ise, sağlık, güvenlik, çalışma koşulları ve çevre koruma konusundaki küresel standartları en düşük ortak paydaya indirgeyecektir.(www.turkab.net)

3.5. Küresel Finans Kurumları Bekleneni Vermiyor

Küresel ekonomik büyümeyi destekleyen uluslar üstü kuruluşların gündemleri üzerinde şirketlerin etkisi 1980'lerde artmıştır. Dünya Bankası ve IMF, Bretton Woods sistemiyle kurulan düzenin en önemli direkleriydi. Banka savaş sonrası Avrupa'nın yeniden yapılanmasını ve kalkınmasını finanse etmek amacıyla kurulmuştu. IMF'nin görevi ise, nakit akışı sorunlarını azaltmak amacıyla kısa vadeli krediler vermektir. Avrupa o kadar başarıyla kendini topladı ki, bu kurumlar kısa sürede gözlerini kalkınmakta olan ülkelere çevirdiler. Dünya Bankası 'hızlı endüstrileşme' hedefi belirledi. Bunun anlamı kalkınmaya ve yabancı sermayeye zemin hazırlayacak büyük projelerin, yani baraj, yol ve turist merkezlerinin finanse edilmesiydi. Bundan elde edilecek karların, çok geçmeden yine yoksullara yarayacağı iddia ediliyordu. 1960'ların sonunda Robert McNamara, Bankaya başkan olduğunda 'en yoksulların temel gereksinmelerine' özel ilgi göstereceğini açıkladı. Ancak, 1980'lerin başındaki durgunluğun ve üçüncü Dünya'nın borçlarını

trilyonlara tırmandıran petrol krizinin ertesinde Banka, bir kez daha yön değiştirdi. Sosyal görevli maskesini atıp katı bir ekonomik yönetici oldu.

Banka, kredilerini, yoksul ülkelerin cansız ekonomilerde 'yapısal değişiklikler' yapma arzularına bağladı. Yapısal değişiklik kredisini kullanabilmek için hükümetlerin, para birimlerini devalüe etmeye, maaşları kısımaya, ihracat sektörlerini teşvik etmeye, gıda fiyatlarını piyasalara bırakmaya ve sağlık, eğitim, sosyal yardım programlarını bütçelerinin elverdiği ölçüye indirmeye razı olmaları gerekiyordu. Bankacılarla işadamlarının gecikmiş gerçekçilik olarak alkışladıkları bu katı önlemler, bazı nc Dünya devletleri tarafından ülkelerini ele geçirme amaçlı 'neokolonyalist' planlar olarak nitelendirildi. Ancak, kamu kalkınma fonlarının azlığı ve küresel şirketlerin kendi paralarını kalkınmakta olan ülkelere yatırmak için aradıkları özel koşullar karşısında bu hükümetlerin de, Banka'nın krediyle birlikte verdiği yaptırımları uygulamaktan başka çareleri yoktu.

Bir yandan da IMF dünya çapında bir mali polis haline geldi ve artık uluslararası bankacıların talebi doğrultusunda i harcamaların kısılması programlarını denetlemeye başladı. Fon 1980'lerin başında nc Dünya'nın pek çok ülkesinde görülen borç krizi sırasında etkinliğini daha da arttırdı. Birkaç yoksul ülkenin borç yükleri GSMH'larına yaklaşıyordu ve aldıkları kredileri geri ödeyemeyecek durumdaydılar. IMF, bankaların paralarının en azından bir bölümünü geri alabilmelerini sağlayacak katı önlemleri uygulatma işini üstlendi. Para arayışındaki yoksul ülkeler için Fon'un onayı yeni kredilerin kapısını açan anahtar haline geldi. Banka ile IMF, dışsatıma bağımlılığı arttırma yolundaki güçlerini kullanarak ulusal ekonomileri küresel şirketlere açmakta önemli rol oynadılar. IMF baskısının sonuçlarından biri de, kalkınmakta olan bir dizi ülkede sosyal harcamalarda görülen belirgin azalmaydı. Bu da, bu ülkelerin nüfuslarının alt % 40'lik kesiminde beslenme bozukluğu sorunlarının ortaya çıkmasına yol açtı.

1950 ile 1973 arasındaki ekonomik patlama yıllarında dünya ticaret hacmi yıldıan yıla hızla büyürken, endüstrileşmiş ülkeler gelişmekte olan ülkelere yalnızca yardım etmekle kalmayıp, ticari ayrıcalıklar da tanıdılar ve yoksul ülkelerin zenginlerin pazarlarına girmesini kolaylaştırdılar. Ancak, son yıllarda ticaret hacmindeki büyümenin yavaşlaması ve yatırım sermayesinin azalmasıyla,

gelişmekte olan ülkelere tanınan ticari ayrıcalıklara son verildi. Serbest ticaret anlaşmalarının gerisindeki düşünce hiç kimseye özel muamele yapılmayacağıydı. Önerilen GATT reformları çerçevesinde zayıf, yoksul ekonomiler kendi yerli üretim endüstrilerini ve yerli hizmet kaynaklarını koruma gücünü yitireceklerdi. Yabancı bankalara da yerli bankalarla aynı biçimde davranılacaktı. (İyibozkurt, 1999, s.76)

Önerilen GATT reformları çerçevesinde Üçüncü Dünya ülkeleri kendi yerli işletmelerini koruma hakkını yitirirken, endüstrileşmiş ülkeler patent, tescilli marka ve potansiyel olarak kârlı (ve kopya edilebilir) diğer entelektüel mallarına çok daha fazla koruma istediler. Üçüncü Dünya ülkelerindeki patentlerin % 80'den fazlası yabancıların, çoğunlukla da küresel şirketlerin elindedir. Gelişmekte olan ülkeler entelektüel mallar için önerilen reformlarla mücadele etmekte, çünkü bilgiye dayalı bir dünya ekonomisinde, fikirlerin korunmasının artmasını endüstriyel ülkelerin yeniliklere kilit vurmasının bir yolu olarak görmektedirler. Onlara göre, bunun sonucunda, endüstrileşmekte olan ülkelerin büyüklere yetişme olanağı kalmayacaktır. Çünkü ABD, Japonya ve diğer gelişmiş ülkelerin geliştirdikleri kalkınma stratejileri kendilerinden esirgenecektir. Bazıları kendi yetiştirdikleri tohum ve diğer biyolojik malzemenin küresel ürünler haline getirilip, kendi halklarının alım gücünün ötesinde fiyatlandırılması durumuyla karşı karşıyadırlar. Üçüncü Dünya tüketicileri, patentli ilaçlara çok daha fazla para ödemek durumunda kalmaktadırlar. 1970'lerde İtalya ilaçların patent hakkına izin vermezken, İngiltere bu hakkı veriyordu. İngiltere Tekel Komisyonu'na göre, Hoffmann-La Roche'un İngiltere Şubesi, patentli bir yatıştırıcı için ana şirkete kilo başına 925 dolar öderken, aynı madde İtalya'da kilosu 22.50 dolardan satılıyordu.

Üçüncü Dünya'da bazı politikacılar, önerilen GATT reformlarının, eskinin sömürge dünyasından çıkan yeni ülkelerin, Kore ile Tayvan gibi önemli endüstriyel rakipler olmalarını önlemek amacını taşıdığını öne sürmektedirler. Amaçlar bir yana, reformların etkisi daha yoksul ve daha zayıf devletleri kendi kalkınma stratejilerini izlemekten alıkoyacaktır. Bugüne dek, gelişmekte olan ülkeler arasından, yalnızca kendi önceliklerini belirleyecek kadar güçlü hükümetlere sahip olanlar sanayi ulusları arasına katılmayı başarmışlardır.

3.6.Küreselleşme Güçlü ve Zayıf Arasındaki Farkı Artırmakta

Savaş sonrası yılların Avrupa Topluluğu'na benzer bir Kuzey Amerika serbest ticaret bölgesi kurma girişimi, belirli ekonomik çıkarları aşan politik kaygılardan kaynaklanıyordu. Japonya'nın artan ekonomik gücünden duyulan kaygı ile 360 milyon müşterinin yaşadığı birleşmiş bir AT manzarası, ABD yönetimini de, batı yarımkürede yaşayan 700 milyon kişiyi kapsayacak ABD ağırlıklı bir ekonomik blok tasarlamaya itti. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle NATO kendi işlevselliğini yitirmiş; eskiden Amerika'nın Sovyetler Birliği'ne karşı yürüttüğü savaşta en önemli müttefikleri, artık Amerikan endüstrisini ve finans dünyasını tehdit eden güçlü holdinglerin vatani oluvermişti. ABD yeni dünya ekonomisinde yalnız kalma endişesine kapıldı. Batı yarımküreye zaten hatırı sayılır miktarda Avrupa ve Japon sermayesi akıyordu. Tayvan, Kore ve Japon firmaları Meksika'ya girmiş, çok değişik çeşit ve miktarlarda malları üreten fabrikalar kuruyorlardı. Nissan Meksika'nın en büyük otomobil üreticisi olurken, 100 kadar Japon, Kore ve Tayvan firması, elektronik tüketim aletleri üretmek üzere ABD sınırının hemen öte yanına yerleştiler. Serbest ticaret bloklarının oluşturulması, seçmenlere genelde işsizlik sorununun kaynağı olarak gösterilen 'rekabete' karşı bir çözüm olarak sunuldu.

1980'lerin sonlarında Meksika, önceki on yılda gerçek ücretlerde görülen % 40'lık düşüşe rağmen Amerikan ihracatı için en hızlı büyüyen pazardı. ABD Hazine yetkilileri, yabancı yatırımların önündeki zor engelleri de kaldıran Meksika'nın, son yıllardaki ekonomik büyümesini sürdüreceğine güvenmektedirler. Meksika'daki endüstrileşmenin büyük bölümü Amerikan şirketlerinin Amerika'dan kaydirdıkları üretimin sonucudur. Meksika'da daha başka iş alanlarının da açılacağı ve işçilerin Amerikan mallarına harcayacak daha fazla paraları olacağı düşünülmektedir. Ancak, Meksika'nın daha ucuz işgücü, hiç kuşkusuz, ABD'de daha fazla insanın işinden olmasına yol açacaktır. Bu süreç yirmi beş yıldan fazla bir zamandır devam etmektedir. Ticaretin serbestleşmesi sonucu ABD'de açılan yeni iş alanlarının sayısı konusundaki tartışmalar sürerken, kanıtlar bunların çoğunun yitirilen fabrika işlerinden daha düşük ücretli işler olduğu yolundadır.

Kanada'da da, zayıf ortakların güçlüler tarafından ezileceği kuşkusıyla anlaşmaya karşı muhalefet sürmektedir. Bir de, kıtanın kuzey ve güney uçlarındaki bu uçsuz bucaksız arazilerin sosyal ve kültürel kimliğinin yitirileceği endişesi

vardır. Kanada'nın 1988'de ABD ile karşılıklı serbest ticaret anlaşması imzalamasından sonra, dört yıl içinde üretim sektöründe çalışanların sayısı % 15 azalmış, özellikle otomobil ve gıda işleme sektörlerinde yüz binlerce iş alanı güneye, ABD ile Meksika'nın düşük ücretli bölgelerine gitmiştir. Bush iktidarı yetkilileri ise, bu kaygılara aldırış etmemişlerdir. Hazine Müsteşar yardımcısı David Mulford, "Kendilerini çekici hale getirmeyen ülkeler yatırımcıların dikkatini çekemezler," demiştir. "Bu, tıpkı erkek arkadaş bulmak isteyen bir kızın durumuna benzer. Dışarı çıkması, saçını yaptırması, makyaj yapması gerekir..." Ancak, çoğu Kanadalı ile Meksikalı için günlük yaşamlarında ABD'nin serbest ticaret adına zorla kabul ettirdiği değişiklikler, yani kârlı devlet kuruluşlarının satışı ve devletin sağlık, sosyal yardım, sosyal sigorta harcamalarının kısılması, güzellik salonunda değil, dışıde geçirilen bir güne benzemektedir. (Albeni-Eroğlu, 2002, s.129)

Sundukları avantajlar her ne olursa olsun, ticaret anlaşmalarıyla ekonomik umutları ihracata bağlayan diğer politikalar, iyi eğitilmiş, nitelikli işçilerle, eğitimsiz, düz işçiler arasındaki uçurumu genişletmeye yaramaktadır. Genelde, ilk grup uluslararası ticaretin artmasından kazançlı çıkarken, ikincisi kaybetmektedir. Ekonomik Politikalar Enstitüsü'ne göre ABD'de lise mezunu olanların gerçek ücretleri, "1979'dan bu yana % 20 düşerken, üniversite mezunlarının % 8 artmıştır..." Günümüz Amerika'sında mühendislik ve tasarım alanlarında insan aranırken, yeniden düzenlenen küresel piyasada üretici işler için eğitilebilecek milyonların geleceği hiç de parlak değildir.

Doğal olarak bazı uluslar diğerlerinden daha başarılı olmaktadır. 1980'lerde ABD'de sınıflar arası uçurumlar genişlerken, Batı Almanya hâlâ vatandaşlarına cömert sosyal yardımlar, yüksek ücret, daha kısa çalışma saatleri ve daha uzun tatiller verebilecek durumdaydı. Bir yandan da Alman endüstrisi hâlâ dünya ekonomisindeki rekabet gücünü koruyabiliyordu. Ancak, yüksek yaşam standartları, yaşam kalitesinin gelişmesi ve sağlıklı bir dış ticaret fazlasından oluşan bu karışım, yüksek vergilere, kamu harcamalarının sıkı bir disiplin altına alınmasına, finansal sistemin düzenlenmesine ve nispeten iddiasız bir savunma yüküne dayanıyordu.

Aksine, 1980'lerde ABD, borçlarla kamçılanan, gelir dağılımında eşitsizliğe ve sosyal huzursuzluklara yol açan bir büyüme politikası izledi. Politikacılar vergi

indirimi ve daha serbest piyasa vaatleriyle seçilirken, özellikle artan savunma harcamalarından kaynaklanan muazzam bütçe açıkları beklenen bir olguydu. Yerli ekonomiyi destekleme amaçlı harcamalar, ekonomilerin büyüme ve iş alanları için dış ticarete gittikçe daha bağımlı hale geldiği ve yabancı rekabetin şiddetlendiği 1990'larda daha belirginleşti. Çoğu ülkenin artık GSMH' larına yaklaşan ya da bunu aşan miktarda borçları vardır ve daha fazla borç almaları olanaksızdır.

Dünyanın her tarafında politikayı etkileyen olağanüstü ekonomik değişikliklerin sorumlusu hiç kimse değildir. Güç ve sorumluluğu ulusal hükümetler, yerel toplumlar, uluslararası örgütler, uluslar üstü yetkililer, şirketler, işçiler ve sıradan vatandaşlar arasında yeniden paylaşmak, yeni yüzyılın temel entelektüel ve ahlâksal sorunudur. Hükümetler başlı başına ne sorunu, ne de çözümü temsil edemezler. Ancak, ne zengin, ne eğitilmiş, ne de 'nitelikli' olmayan insanları, yani nüfusun büyük çoğunluğunu temsil etmemek sorunun aslını teşkil etmektedir.

3.7. Küresel Ekonomide Ticaret

Ekonomik küreselleşmenin ilk ve hâlâ devam eden nedeni ticari faaliyetlerdir. Birbirinden uzak bölgelerdeki üreticiler ve tüketiciler ticari faaliyetler aracılığı ile ilişki kurmaktadır. Ticari ilişkiler toplumlar arasında karşılıklı bağımlılık ve benzeşme yaratmaktadır.

Günümüzde başka bir topluma özgü alışkanlıkları kendine mâl etmiş toplumlar bulunmaktadır. Örneğin, İngilizlerin çay zevki, güney Asya'daki sömürge döneminden kaynaklanmaktadır. Sömürge dönemi kapansa da kurulan kültürel bağlar varlığını korumaktadır. Bu dönemde kurulan iletişim ve ulaşım alt yapısı sayesinde hızla artan ticaret bir ülkeye özgü olanı diğerine taşımaktadır. Ticaret uluslararası ilişkileri arttırmakta, artan uluslararası ilişkiler ise ülke içi ilişkileri değişime zorlamaktadır.

Dış ticaret, ülkeler arasındaki mal ve hizmet değiş tokuşu anlamına gelmekte ve 18. yy. dan bu yana sanayileşme ile birlikte sürekli artmaktadır. Ticaret artış hızının, üretim artış hızına oranı ile ifade edilen gösterge, 20. yy.da çok kısa bir dönem dışında sürekli pozitif bir artış hızı göstermiştir. Sadece 20. yüzyılın çatışma ve ekonomik bunalımlara sahne olan ilk yarısı dışında pozitif artış seyrini

değiştirmemiştir. Küresel ticaret büyük depresyonu takip eden 20 yıl dışında sürekli artış kaydetmiştir. Ticari büyüme iki büyük aşamadan geçmiştir. Birincisinde İngiliz hegemonyası hâkimdir. 19. yüzyılın ortalarından sonuna kadar hegemonyasını kabul ettiren İngiltere kendi sömürgelerinde korumacı politikalar uygularken, sınaî ürünlerin serbest ticarete konu olması gerektiğini savunmuştur. İkinci aşamada ise Amerikan hegemonyası hâkimdir. II. Dünya Savaşını takip eden otuz yıl boyunca sınaî mallarının rekabet gücünden emin olan ABD serbest ticaret rejimini dünyaya yaymıştır.

Dünya ticaretindeki hızlı artış 19. yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşmiştir. 1800 ve 1913 yılları arasında uluslar arası ticaretin dünya üretimine oranı yüzde 3' den yüzde 33'e yükselmiştir. Aynı oran 1870 ve 1913 arasında üç misli artmıştır. Dünya ticareti emperyalist bir karakter taşımaktadır. Sanayileşmemiş ülkelerin hammaddeleri ve doğal kaynakları, sanayileşmiş ülkelerin sınaî malları ile değiştirilmektedir. Ticaret hadleri sürekli sanayileşmiş ülkelerin lehine işlemektedir. 19. yüzyılın ortasında en fazla ticaret yapan ülke İngiltere'dir. Ancak 1900 yılına gelindiğinde ABD ve diğer Avrupa ülkeleri İngiltere'yi yakalamışlardır. Büyük bunalıma kadar geçen zaman boyunca dünya ticareti, İngiltere, Fransa, Almanya ve ABD'nin hâkimiyetinde kalmış ve bu dört ülke tarafından yönlendirilmiştir. (Mahmutoğulları, 2002, s. 6)

İki savaş arasındaki yıllar ülkelerin içlerine kapanarak korumacı politikalara başvurdukları bir dönem olmuş, ithalat kısılrken ihracatı destekleyen politikalar yürürlüğe konulmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra daha farklı bir sistem doğmuştur. Savaştan siyasi, askeri ve ekonomik lider olarak çıkan ABD kendi çıkarına uygun olan serbest piyasa ekonomisini savunmuştur. Savaşta yıkıma uğramış olan Avrupa ülkelerine birinci öncelik olarak serbest piyasa ekonomisine dönüşmeyi dayatmıştır. Görece geri sanayiye sahip ülkelere ise ulusal kalkınmacı ve korumacı politikaları uygulama fırsatı tanımıştır. Dünya üzerinde liberal ticareti yaymanın amacı GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) adlı organizasyon olmuştur. Bu amaçla üyeler arasında korumacılığın sadece gümrük tarifeleri ile sınırlandırılmasını teşvik etmiş, sık sık gümrük indirimine giderek serbest ticaret koşullarının yaratılmasında oldukça başarılı olmuştur.

1948–1966 yılları arasında dünya ticareti yılda yüzde 6,6 arasında büyümüştür. 1966–1973 yılları arasındaki büyüme oranı ise yılda yüzde 9,2’ye çıkmıştır. Bu dönemin kritik olgusunu İngiltere’nin dünya ticaretindeki payının düşüşüdür. Aynı dönemde Avrupa birliği ticari etkinliğini arttırırken, Japonya büyük bir ticari güç olarak dünya sahnesine çıkmaktadır. Sanayileşmekte olan ülkelerin dünya ticaretindeki payı 1950’li yıllarda artarak yüzde 25 ile yüzde 30 arası bir orana ulaşmıştır. Gerek sanayileşmiş ülkelerin gerekse sanayileşmekte olan ülkelerin küresel düzeyde birbirine olan ekonomik bağımlılığı giderek artmaktadır.

Sosyal bilimciler dünya ticaretinin yol açtığı dengesiz bağımlılığı sık sık vurgulamaktadır. Ancak ülkeler arası ticaretin giderek daha simetrik hale geldiğini gösteren hesaplamalar yapılmaktadır. Dünya ticaretinde sınaî malların oranında gözle görülür artışlar kaydedilmektedir. Bu ticaretin önemli bir kısmı sanayileşmiş ülkelerin kendi aralarında gerçekleşmektedir. Sanayileşmiş ülkelerin birbirleriyle olan ihracatı 1935’te yüzde 30’dan 1983’te yüzde 64’e yükselmiştir.

1970’li ve 1980’li yılların özelliği ise dünya ticaretindeki artış hızının yavaşlamasıdır. Savaştan sonra hızla yaralarını sararak dünya piyasasında ABD’nin karşısına dikilen Japonya ve Avrupa’nın rekabeti ABD’yi zorlamıştır. Korumacılığa yönelen ABD, Japonya ve Avrupa’nın misillemesine neden olmuştur. Onlar da, ABD’nin yöntemlerine benzer yöntemlerle ticareti engellemeye çalışmışlardır. ABD, Japon ve Avrupalıların tarife dışı ticaret engelleri ve üretim ve ihracat teşviklerinden oluşan yeni merkantilist politikaları ile yüz yüze gelmiştir. 1980’li yıllarda dünya ticareti, rakip ticari bloklar halinde örgütlenmiştir. ASEAN, AB ve NAFTA olarak isimlendirilen bu bloklar üyelerin birbirleri arasındaki ticari engelleri kaldırırken diğerlerine korumacı politikalar uygulamasına neden olmaktadır. 1993 Uruguay Raundunda bu nedenle kararlar güçlükle alınmıştır. Ancak ticaret artışı hız kesse de devam etmektedir.

Dünya ticaretinde ortaya çıkan neomerkantilist uygulamalar küreselleşmenin mantığına aykırı gibi görülmektedir. Ancak küreselleşme ülkeler arasındaki çatışmaların varlığını inkâr etmemektedir. NAFTA gibi bir bloklaşmanın küresel eğilimlerle çeliştiği düşünülmektedir. NAFTA rekabet engellerinin daha geniş bir alan için kalışını temsil etmektedir. Bu nedenle tamamen küresel bir strateji olarak

kabul edilmektedir. Bilinçli olarak rekabetçi bir alan oluşturulmaktadır. Böyle bir alana ABD'nin bile ihtiyaç duyması güçlü bir ekonominin de sadece yerel piyasalarla yetinemeyeceğinin en güzel göstergesi olarak görülmektedir.

İşletme yöneticileri kâr artışlarının sürekliliğini sağlamanın tek yolunun küreselleşme olduğunun farkındadır. Küresel strateji izlemek zorunludur. ABD'nin fast-food'cusu Mc Donalds ülke içinde kâr artış olanaklarının giderek azalması sonucunda çareyi dışa açılmakta bulmuştur. Sahip olduğu restoranların üçte ikisi ABD'dedir. Ancak yeni açılan şubelerin üçte ikisi artık yabancı memleketlerdedir. Yönetici kültürünü de bölgesel merkezlere transfer etmektedir. Örneğin Çin'i kontrol altına alabilmek için yönetim merkezlerinden birisini Hong Kong'a taşımıştır. Firmalar ayakta kalabilmek için küresel düşünmek zorundadırlar.

3.8. Küresel Sınıflar

Sınıf ile ilgili geleneksel görüşlerin odak noktası ulus devlet toplumdur. Marksist analizde sınıflar kontrolü ele geçirmek ve devleti yok etmek için çatışmaktadır. Marks proletaryanın devrimci başarısının küreselleşmeye yol açtığını öngörmektedir. Weber'de ise sınıflar arası savaş, devletin nimetleri toplum üyelerine paylaşırması sırasında ortaya çıkmaktadır. Sınıflarla ilgili analizin gerçekliğini kabul ettiğimizde sınıf dayanışma içinde olan ulusal aktörlerden oluşan topluluk olarak tanımlanmaktadır. Son yıllarda ortaya çıkan iki etki sınıflar üzerinde çözücü rol oynamaktadır. Bu etkiler karşısında sınıf olgusunun geleceğinin tartışılması gerekmektedir. Birincisi uğrunda sınıfların savaş verdiği devlet gücünü kaybetmektedir. İkincisi uluslararası ekonomi küreselleşmekte ve sınıflar karşı karşıya geldikleri savaş alanının dışına itilmektedir. Dünyanın hiçbir yerini merkez alamayan küresel ekonomide sınıfların karşı karşıya kaldıkları savaş alanları da sırayla yok olmaktadır.

Pek çok bilim adamı ulus içindeki sınıflar arası savaşın uluslar arası platforma taşındığını iddia etmektedir. Küreselleşme gerçekleşikçe kapitalist sınıf uluslar arası bir sınıfa dönüşmektedir. Kapitalist sınıfın uluslararasılaşması üç aşamadan geçmiştir.

1. Uluslararası sınıf bilinci geliştirilmiş uluslararası hukuk kavramları ve dünya devletine olan gereksinim artmıştır.

2. Uluslararası düzeyde devlete benzeyen bir kontrol kurumu geliştirilmiştir. Bu kurum Amerika'nın askeri gücü ile desteklenen birleşmiş milletler organizasyonu ile ifadesini bulmuştur. Böylece dünya kapitalizm için güvenli bir yer haline getirilmektedir.
3. Uluslararası ekonomik alanın sınırlarını çizebilmek için emek toplumsallaştırılmıştır. Ticaret, yatırım ve üretim politikaları aracılığı ile dünya sömüren ve sömürülen ülkeler olmak üzere iki gruba ayrılmıştır.

Bu koşulların gerçekleşmesi, uluslararası temsilciler aracılığı ile birbirine sıkı sıkıya bağlı, büyük bir firmalar şebekesine sahip, uluslararası kapitalist sınıfın yaratılmasını sağlamıştır. Dünyanın bu şekilde kontrol altına alınması ve birleşmiş milletler gibi organizasyonlar yardımı ile uluslararası kapitalist sınıf, dünya iş bölümünü kendi istediği gibi örgütleme yeteneği kazanmıştır. Böylece burjuvazi sanayileşmiş kapitalist toplumdaki meşruiyetini garantiye almak amacı ile dünyanın geri kalmış bölgelerine yoksulluk ihraç etmektedir.

Bu görüşün tam aksini savunanlar ise uluslar arası kapitalist sınıf ile ilgili yukarıdaki açıklamayı reddetmektedirler. Birleşmiş Milletler, dünya devleti olma özelliklerini etkin bir şekilde yerine getirebilen bir örgüt değildir. Böyle bir dünya devletinin yokluğunda ise dünyayı yöneten bir sınıftan söz edilemez. Ülkeler arasında emeğin sosyal dağılımı giderek farksızlaşmaktadır. Firmaların ölçeği küçülmektedir. Böylece büyük firmaların sistemi kontrol gücü azalmaktadır. Piyasalar sanallaşmakta ve âdemi merkezileşmekte ve giderek kontrol edilebilirlikleri güçleşmektedir. Üretimin anahtar araçları ise artık fiziki fabrikalar ve makineler değildir. En önemli üretim araçları uzman emeği, sembollerle ifade edilen bilgi ve estetik özelliği olan ürünlerdir. Bunların her birinin ömrü kısadır gelip geçicidir ve kontrol edilemez. Bu görüşten yana olanlar dünya ekonomisini yönlendirebilen güçlü bireylerin varlığını inkâr etmemektedirler. Ancak bunların gücü kendi yeteneklerinden gelmektedir. Yoksa belli bir sınıfın üyesi olmamalarından dolayı sahip oldukları ayrıcalıklı güçleri yoktur.

Dünya üzerindeki ekonomik kademeleşmenin ortadan kalktığı düşünülmemelidir. Günümüzün kademeleşmesi üretim ilişkilerinden çok tüketim olanakları temel alınarak gerçekleşmektedir. Sanayileşmiş ülke insanları işsiz bile olsalar, sanayileşmekte olan ülkelerde yaşayanlara göre daha iyi tüketim

olanaklarına sahiptirler. Günümüzün hızla değişen koşullarının diğer bir özelliği ise sanayileşmiş ve sanayileşmemiş dünyalara özgü özelliklerin küresel şehirlerde bir arada gözler önüne serilmesidir. Aynı şehirde bir tarafta sanayi ötesi üretimde ya da otonom mesleklerde çalışarak yüksek ücret alanlar, diğer tarafta ise iş güvencesi olmayan, ancak yaşayabilecek kadar kazanan insanlar yaşamaktadır. (Eşkinat, 1998, s.134)

3.9. Küresel Ekonominin Değerlendirilmesi

Yukarıda ekonominin çeşitli alanlarında küreselleşme olgusu incelenmiştir. Ekonominin bazı alanlarında tam bir küreselleşme yaşanırken bazı alanlarda henüz ideal olarak belirlenen koşulların oluşmadığı görülmektedir. Örneğin küresel ticaret, mal ve hizmetlerin hiçbir sınır tanımadan sonsuz akışını gerektirmektedir. Bugün ticaretle ilgili tarife engelleri minimum düzeylere indirilebilmiştir. Ancak tarife dışı ve kültürel engeller küresel ticaretin akışını kesebilmektedir. Ayrıca küresel güçler karşısında bölgesel ittifaklar oluşmakta ve bölge dışında kalanlara neomerkantilist politikalar uygulanmaktadır. Küresel üretim, kaynakların fiziki ve coğrafik olarak sahip oldukları özelliklerden en yüksek verimi elde edecek şekilde kullanılmasını gerektirmektedir. Bugün ülkeler arasındaki sosyal iş bölümünün yerini teknik iş bölümü almaktadır. Üretimin âdemi merkezileşmesinde, verimin ve kârların artırılmasında önemli mesafe kat edilmektedir. Ayrıca maddi olmayan malların üretimi ve ticareti yaygınlaşmaktadır. Küresel bir dünyada dolaysız yabancı yatırımların yerlerini firmalar arasında ticaret ve üretim birleşmelerine bırakması beklenmektedir. Gerçekten de çok uluslu şirketler, birleşme anlaşmaları ile yeni birer kimlik kazanmaktadırlar. Ancak önemli boyutlarda dolaysız yabancı sermaye varlığını korumaya devam ettirmektedir. Üretim ile ilgili organizasyonların küresel piyasalardaki gelişmelere derhal tepki verebilecek esneklikte olması gerekmektedir. Ancak bugün hâlâ Fordist yapı pek çok sektörde varlığını korumaktadır. Finansal piyasaların âdemi merkeziyetçi ve devletsiz olması gerekmektedir. Finansal piyasalar anlık işlemlere tanık olmalıdır. Bugün finansal piyasaların gerçekleşmesi istenen ideale ulaştığı görülmektedir. Finansal piyasalarda tam bir küreselleşme yaşanmaktadır. Küresel emek piyasası, emeğin de diğer üretim faktörleri gibi sınır tanımadan dolaşmasını gerektirmektedir. Ancak sınırlardan kolay kolay vaz geçilememektedir. Devletler göç karşısında giderek artan tedbirlere başvurmaktadır.

Sanayileşmiş ülkelerin ekonomik olanaklarından yararlanma isteği bu konudaki bireysel çabaları sürekli kılmaktadır.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak ekonominin, finansal piyasalar ve organizasyon ideolojisinin oluşmasıyla ilgili alanları en hızlı küreselleşen kesimlerdir. Emek piyasasında ise küresel eğilimler baskı altındadır. Küreselleşmenin kat ettiği yolun kavranmasında kritik faktör piyasalar arasında değişime aracılık eden aracın niteliğidir. Hem finansal piyasalar hem de örgüt ideolojisi ile ilgili değişim yüksek derecede sembollerle ifade edilen bilgilerin bir bilgisayar ekranından diğer bilgisayar ekranına ulaşması ile gerçekleşmektedir. Benzer olarak ticaret ve yatırım alanlarında da sembollerle gerçekleştirilen değişim miktarı artmaktadır. Maddi olmayan hizmet üretiminin ticarete konu olan mallar içindeki payının artışı ticari faaliyetleri küreselleştirirken bilgi ve insan becerisini sermaye olarak kullanabilme fırsatlarının doğması yatırımları küreselleştirmektedir. Sembollerle ifade edilen malların, maddi mallar gibi sınır kapılarında bekletilmesi mümkün değildir. Bilgi, serbest kalmak ve sınırları engelsiz aşmak istemektedir. Emek ise maddi bir üretim faktörüdür. Kontrol altına alınmasında düzenlemelere uymak zorunda kalınmaktadır.

Daha önce ifade edildiği gibi maddi ilişkiler yereldir. Güç ilişkileri uluslararasıdır. Sembolik ilişkiler ise küreseldir. Toplumsal ilişkiler, maddi ilişkilerden güç ilişkilerine daha sonra sembolik ilişkilere doğru evrim geçirmiştir. O halde toplumsal yaşamda küreselleşme eğilimi bulunmaktadır. Modern toplumun tarihsel gelişimi içinde maddi ilişkilerden, güç ilişkilerine ve daha sonra sembolik ilişkilere geçişi temsil eden alt dönemleri ayırt etmek mümkündür. 1600 ve 1870 yılları arasındaki dönem “kapitalist ekonomi” dönemidir. Bu dönemde mutlakiyetçi imparatorlukların yıldızı sönerken henüz güç kazanmamış olan ulus devletler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bölgeler arası bağlar girişimci, tüccarlar arıcılığı ile kurulmaktadır. 1870–1970 yılları arasındaki dönem “politik ekonomi” olarak isimlendirilmektedir. Bu dönemde uluslararası sistem kurulmuştur. Daha da önemlisi uluslar arası ilişkiler örgütlenmiştir. Bu uluslararası sistem içinde devletin gücü ekonomisinin gücüne, girişimcilerinin ticaret, yatırım ve çok uluslu şirket olabilme yeteneğine bağlıdır. Devletler ve çok uluslu şirketler uluslararası sistem içinde kendi ekonomilerini daha güçlü kılabilmek için işbirliğine girmektedirler. Bu

işbirliğinden doğan güç bazı sanayileşmiş ülkelere sözde uluslararası örgütler tarafından yönetilen uluslararası finansal sistemin yöntemini ele geçirme fırsatı vermektedir.

1970 li yıllardan beri dünya toplumu üçüncü bir aşamaya girmiştir.Bu aşama içinde bu dünyanın sanal piyasaları devlet kontrolünden kaçabilmektedir. Ekonomik üretim birimi küçülmekte hatta üretim bireysel bir faaliyet haline gelmektedir. İnsanlar fabrikalardan tekrar evlerine dönebilir, bilgisayar başında tek başına bilgilerini tüm dünyaya pazarlayabilirler. Kültürel küresel ekonomik yaşamın en önemli sektörleri kitlesel medya, eğlence sanayi ve sanayi ötesi hizmet sektörleridir. (Eşkinat, 1998, s.138)

BÖLÜM IV

KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİSİ

Küreselleşmenin izini, insanlık tarihinin başlangıcında arayanların görüşlerinde gerçek payı bulunmaktadır. İnsanlar, çok eski zamanlardan beri birbirleri ile iletişim kurmanın, dünyanın farklı bölgelerine ulaşmanın çeşitli yollarını bulmuşlardır. Toplumsal yaşam akıp giden zaman içinde değişim geçirmektedir. Bugünün koşullarının ortaya çıkışında, geleceğin planlanmasında tüm insanlığın katkısı bulunmaktadır. Dünyanın bazı bölgelerinde yaşayanlar koşulların belirlenmesinde daha etkili olurken bazı bölge halkları yeni koşullara adapte olmak zorundadırlar.

Türkiye cumhuriyeti ulus devletinin üzerinde yer aldığı Anadolu yarımadası dünyanın hareketli bölgelerinden biridir. Asya'nın batısında Akdeniz'e uzanan Anadolu yarımadası tarih öncesi zamanlardan beri insanların yaşamakta olduğu bir bölgedir. Ege'nin kıyılarında yaşayan insanlar karşı kıyıları Asya, küçük Asya ya da Anadolu olarak adlandırmışlardır. Yunancada "güneşin doğuşu" anlamına gelen Anatolia, Latince, "Orient" İtalyanca da ise "Levant" kelimeleri ile ifade edilmektedir. Bu adları koyan insanlar için doğu Akdeniz toprakları bilinen dünyanın sınırlarını temsil etmiştir. Akdeniz insanları uzun yıllar sonra daha uzakta, çok daha büyük bir Asya olduğunu keşfetmişler ve bunun üzerine Anadolu'ya küçük Asya demişlerdir. Yakın doğu ve uzak doğu kavramlarını ise söz konusu uzak bölgeler için kullanmaya başlamışlardır. Dünyanın bu bölgesinde yaşayan insanların 1492 yılına kadar Amerika kıtası ve daha pek çok yerin varlığından habersiz yaşamış oldukları dikkat çekicidir. 15.yy.a kadar bir küre üzerinde yaşandığının farkında olmayan insanlığın maddi ve manevi alanlarda kaydettiği gelişme gelecekte neler yapabilme potansiyelinde olduğunun en büyük delilidir.

Bilim adamlarının pek çoğu modern çağ ile birlikte küresel güçlerin etkisini artırdığını kabul etmişlerdir. Avrupa toplumları 16. yy. başından itibaren büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Toplumsal yapı kapitalist üretim tarzının gereklerine göre

örgütlenmiştir. 19.yy boyunca kapitalizm küreselleşmenin motoru olmuş ve dünya hızla her köşesine herkesin ulaşabileceği bir yer haline gelmeye başlamıştır.

Avrupa kıtasında yaşanan gelişmeler Anadolu insanını tarih boyunca etkilemiş ve toplumlar arasındaki etkileşim karşılıklı olarak sürmüştür. Modern çağ öncesinde doğu ve batı arasındaki denge doğudan yanadır. Büyük bir tarım uygarlığı kurulmuş, insanlar bolluk içerisinde yaşamışlardır. Doğudaki büyük imparatorluklar alıştıkları yaşam tarzına ve geleneklerine sıkı sıkıya bağlıdırlar. Anadolu'nun karşı kıyılarında ise değişime açık, yeniliklere istekli bir halk yaşamaktadır. Sık sık toplanıp tartışarak yeni fikirler üretmek başlıca uğraş alanlarıdır. Yunanistan ve Anadolu'nun batı sahillerinde bugün bile geçerli olan fikirler üretmiş pek çok bilim adamı yaşamıştır. Dünyanın nasıl oluştuğunu, her türlü doğa olayının nedenini insan ruhunun inceliklerini merak etmişler, çözüm bulmaya çalışmışlardır. Büyük düşünür Aristotle'ın fikirleri öğrencisi büyük İskender'le birlikte Arabistan'ı aşip Hindistan'a ulaşmıştır. Büyük İskender, Levy'nin de tanımladığı gibi küreselleştirici güçleri harekete geçirmede bireysel katkısı olmuş bir kişiliktir. Doğuyla batıyı birleştirmeyi, dünya insanlarını kaynaştırmayı hayal etmiştir. Kendisiyle birlikte uzak bölgelere taşınan fikirler, Rönesans döneminin Floransa'sında Araplardan Avrupalılara geri gelmiştir. Aristotle'ın bütün yapıtları Arapçadan Latinceye çevrilmiş, insanoğlunun doğayı kontrol altına alabilmek için giriştiği çabalara ilham kaynağı olmuştur. 18. yüzyılla birlikte dengelerin batıdan yana değiştiği, hem kendi güçlerinin yeni farkına varan batılılar için hem de doğulular için açıklık kazanmıştır. Batı tipi yaşam tarzı ve ulaşılan standartlar tüm toplumlar için en azından o toplumun aydın kesimi için ulaşılması gereken hedefler olarak benimsenmiştir.

Bir genelleme yapılacak olursa, doğunun amacı batının sahip olduğu olanaklara ulaşmak, batının amacı ise tüm dünya kaynaklarını kendi sistemini sürdürmek amacı ile kullanmaktır. Böylece toplumlar arasında girişilen karşılıklı ilişkiler sonucunda yeni bir dünya sistemi doğmaktadır. Dünya küreselleşme eğilimlerinin pozitif ilerleme sürecine girişi ile ilişkilendirilen iki farklı ekonomik aşamadan geçmiş bulunmaktadır. 20. yüzyılın sonunda ise yeni bir aşama kendi koşullarını dayatmaktadır. "Kapitalist ekonomi" olarak adlandırılan ilk aşama 1600 ve 1870 yılları arasındaki dönem içinde yer almaktadır. 1870–1970 arasındaki dönem "politik ekonomi" olarak adlandırılmaktadır. 1970 ten sonra ise küresel

ekonomi doğuş sancılarını yaşamaktadır. Her bir aşama dünya toplumları üzerinde yıkıcı etkiler yaratarak kendisine yol açmış bulunmaktadır. Eski dengeler bozulmakta yerine yenileri aranmakta, dengeler tekrar kuruluncaya kadar toplumsal acılar yaşanmaktadır. Bu bakımdan, dünya sistemi oluşturma çabalarını Türk toplumu ve Anadolu ekonomisi üzerindeki etkileri, “kapitalist ekonomi”; “politik ekonomi” ve “küresel ekonomi” aşamaları takip edilerek incelenecektir. Dönemler incelenirken ülkenin dış dünya ile karşılıklı ilişkileri ve bu ilişkilere bağlı olarak ülke ekonomisinin örgütlenmesi üzerinde yoğunlaşılacaktır. (İyibozkurt, 1999, s.106)

4.1. Osmanlı İmparatorluğu ve Kapitalizmin Yörüngesine Giriş

4.1.1. Kapitalizmden Önce Osmanlı İmparatorluğu

Kapitalizm ortaya çıkmadan önce Osmanlı devlet düzeni, kendisinden önce gelen Bizans ve Doğu Roma örneklerini andırmaktadır. Bizans İmparatorları iktidarın meşruiyetini korumanın yolunu bulmuşlardır. Buna göre bağımsız köylülerin her yıl ödemeleri gereken vergilerin aksatılmadan ödenmesini sağlamak gerekmektedir. Benzer yaklaşım Osmanlı Devleti’nde de bulunmaktadır. Bu nedenle imparatorluğun topraklarının çoğu küçük birimler halinde dağılmakta ve ekonominin temeli tarıma dayanmaktadır. Osmanlı üretimi, teknik yenilikler yetersiz olduğundan miktar ve kalite bakımından durağandır. İmparatorluk halkının gereksinimlerine ancak cevap vermektedir ve dışarıdan gelen hammadde isteklerini karşılayacak yeterlilikte değildir.

4.2. İmparatorluktan Ulus Devlete Geçiş

4.2.1. Savaş Döneminin Ekonomik ve Politik Sonuçları

4.2.1.1. Birinci Dünya Savaşı (1914–1918)

Birinci Dünya Savaşı’nın meydana getirdiği karmaşa ortamı, ittifak ve terakki önderlerine ellerini kollarını bağlayan kapitülasyonlardan tek taraflı olarak kurtulma fırsatı vermiştir. Düyun-u umumiye’nin işlevine son verilmiş ve böylece gelir kaynaklarının kontrolü ele geçirilmiştir. Hükümet himayeci ticaret politikaları

uygularken, gümrük vergilerini yürütmeye koymuş ve elde ettiği gelirleri arttırmıştır.

Bürokrasi Avrupa ile ilişkiler sonunda ortaya çıkmakta olan toplumsal yapıya karşıdır. Dönemin temel ekonomik faaliyeti ticarettir. Ticaret Avrupalılarla yakın ilişkiler kurabilen gayrimüslim halkın elindedir. Bu grubun gelir düzeyi kapitalizmin Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerindeki artışa paralel olarak hızla yükselmektedir. Savaştan hemen önce gelir dağılımının müslüman halk aleyhine hızla değişmekte olduğu gözlenmektedir. Müslüman nüfusun geleneksel geçim kaynağı olan bu toprak. azınlıkların eline geçmeye başlamıştır. Anadolu'nun batı sahilleri Rumların eline geçerken Ermeni tacirler de Doğu Anadolu'da Çukurova'nın verimli ovalarında toprak satın almaya başlamışlardır. Müslüman nüfus savaş ve yoksulluk nedeniyle büyük sıkıntılar içinde iken askerlikten muaf olan azınlıklar kıyı bölgelerde rahat bir hayat yaşamakta, müslüman köylüler ile hristiyan tüccarlar arasında sürekli bir gerilim yaşanmaktadır.

Yukarıda anlatılan nedenlerden dolayı ittihat ve terakki önderlerinin savaş sırasında uyguladığı en önemli ulusal politika, milli müslüman burjuvazinin yaratılması çabaları olmuştur. Osmanlı bürokrasisi savaş döneminde ekonomi üzerinde siyasi bir kontrol kurabilmiş, Avrupalıların yaratmaya çalıştığı serbest piyasa düzeni gerilemiş ve siyaset ekonomiye hâkim olmuştur.

Avrupalılar Anadolu'yla ilgili ekonomik faaliyetlerini artık bu gruplarla geliştirdikleri ilişkiler aracılığı ile yürütür duruma gelmişlerdir. (Eşkinat, 1998, s.161)

4.2.1.2. İkinci Dünya Savaşı

Birinci dünya savaşının yenilgisini sindiremeyen Almanlar yeni bir savaşa hazırlanmaya başlamıştır. İyi bir hatip ve etkileyici bir lider olan Adolf Hitler kitleleri bu hedefe doğru yönlendirmektedir. Savaşın başlamasıyla 1930'lu yılların devletçi uygulamalarının olumlu sonuçları yön değiştirmiştir. 1932–1939 yılları arasında artan imalat sanayi üretimi 1945'e kadar hızla düşmüştür. Savaş nedeniyle uygulamaya konulan milli koruma kanunu ekonomik faaliyetlerin tamamen devletin kontrolüne geçmesine neden olmuştur. Almanya ile girişilen ticari ilişkilerde

Türkiye ihracat fazlası vermeye başlamıştır. Rezervler artmakta ancak ülke içinde zaten azalmış olan tüketim olanakları üzerindeki baskı Almanya ile girişilen ticari ilişkiler ile daha da artmaktadır. Türkiye Almanya'ya stratejik madenler ve buğday satarken karşılığında ülke reformuna çok da fazla olumlu katkıları olmayan savaş malzemeleri ve Alman sanayinin üretim fazlası satın alınmaktadır. Yerli üretimin çok az bir bölümü ülke içinde tüketilmektedir. Mal kıtlığı tipik bir savaş dönemi enflasyonuna yol açmıştır (1939 ve 1945 arasında %350). Çeşitli kesimlerin satın alma gücü giderek azalmaktadır.

Savaşla birlikte özellikle tarım kesimine çok zarar veren bir askeri seferberlik politikası benimsenmiştir. Erkekler askere alınmış, çift hayvanlarına askeri amaçla el koyulmuş ve tarımsal girdiler piyasadan kalkmıştır. Sömürücü bir fiyat politikası izlenmiş, tarımsal artığa düşük fiyatlarla el konulurken çiftçinin satın alma gücündeki aşınma telafi edilememiştir. Böylece yönetici parti, kitlelerin tepkisini çekmiştir. Uygulanan politikalar özellikle bir grup tüccar için vurgun fırsatları doğurmuştur. Gerçekçi piyasa fiyatlarını yansıtan karaborsa piyasaları doğmuş, daha varlıklı olan kesim temel ihtiyaçlarını bu piyasalardan karşılarken diğer grubun tepkisi giderek şiddetini arttırmıştır. Gazeteler sürekli yolsuzluk, haksız kazanç haberleriyle doludur. Hoşnutsuzluk giderek şiddetini arttırırken bu duruma yol açan bir günah keçisi aranmaya başlanmıştır. İstanbul'da hâlâ varlıklarını sürdürmekte olan bir grup gayrimüslim iş adamı haksız ekonomik faaliyetlerin odağı olarak gösterilmiş ve özellikle bu kesimi hedef alan bir vergi olan varlık vergisi uygulamaya konulmuştur. Bu vergi hükümet için kısa dönemli bir gelir kaynağı olmuştur. Verginin diğer bir sonucu ise vergisini ödeyemeyen gayrimüslim azınlıkların işyerlerini müslüman iş adamlarına devretmeleri olmuştur. Bu kesim daha sonra ülkeyi terk etmiş, böylece ülke ekonomik açıdan en fazla bilgi ve beceriye sahip girişimci varlığın önemli bir kısmını kaybetmiştir.

Savaş sırasında hükümet tüm toplum kesimleri içindeki desteğini kaybetmiştir. İkinci dünya savaşı kapitalizmin dümenine geçme rekabeti içindeki büyük devletlerin başlattığı bir savaştır. Almanların liberal yayılmaya alternatif bir projeleri bulunmaktadır. Öte yandan Sovyetler Birliğinden de alternatif bir sanayileşme modeli sunulmaktadır. Bu modelde devlete ülke içindeki sanayileşmeyi harekete geçirme görevi verilmektedir. Savaş sonlarına doğru bu yaklaşıma benzer

tercihler ileri sürenler ortaya çıkmışsa da bürokratlar arasında yüzünü batıya dönmüş modernist özlemler içinde olanlar sayıca daha fazladır. Ayrıca yeni gelişmeye başlayan burjuvazi de dünya sistemi içindeki yerini açıkça ilan etmektedir. (Eşkinat, 1998, s.164)

4.2.2. Savaş Sonrasında Dünya Düzeninde Türkiye'nin Yeri

II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye çelişkilerle dolu bir dış politika izlemiş ve bu politikalar sayesinde savaşın dışında kalmayı başarabilmiştir. Ancak Almanya'nın kesin mağlubiyeti belli olduktan sonra, 2 Ağustos 1944'te bu ülkeyle diplomatik ilişkilerini keserek, Bileşmiş Milletlere katılma hakkını elde etmek için 23 Şubat 1945'te Almanya'ya savaş ilan etmiştir.

II. Dünya Savaşı politikaları savaştan sonra Türkiye'yi tam bir yalnızlık içine itmiştir. Almanya ile ilişkiler Sovyetler Birliği ile dış ilişkilerin bozulmasına neden olmuş, İngiltere ve Amerika ile ilişkiler soğumuştur. Savaş sona ererken Türkiye'ye karşı Sovyet tutumu açıklık kazanmaya başlamıştır. Sovyetler, Türk Sovyet sınırında değişiklik talep etmekte, boğazların müşterek savunması istenirken, Montreux Sözleşmesi'nin yeniden gözden geçirilmesi ileri sürülmektedir. Postdam Konferansı'nda Sovyetlerin Türkiye ile ilgili talepleri ilk kez resmi görüşmelere konu olmuştur. 1945 Temmuzunda Truman, Churchill ve Stalin bir araya gelerek iki ülke arasındaki sorunları tartışmışlar ancak üç ülke boğazlar sorununda ortak bir karar alamamışlardır. Sovyetlerin toprak taleplerini ise Türkiye ve Sovyetler arasında çözülmesi gereken bir problem olarak kabul etmişlerdir.

Amerika'nın Türkiye ile ilgili tutumu 1949 yılı başlarından itibaren değişmeye başlamıştır. Savaştan çok yıpranmış olarak çıkmış olan İngiltere doğu Akdeniz'deki sorumluluklarını ABD'ye devretmek istemektedir. Churchill, 1946 yılında ABD'nin Missoruri eyaletinde yapmış olduğu bir konuşmada ilk kez Demirperde den söz ederek Sovyetler Birliğini çok ağır dille suçlamaktadır. Aynı zamanda ABD'yi dünya işleriyle ilgilenmeye davet etmektedir. Böylece savaş sonrasında iki kutuplu dünya düzeni şekillenmeye başlamıştır. Bir tarafta liberal serbest piyasa ekonomisini savunan kapitalist dünya sistemi yer alırken diğer tarafta ona alternatif olarak ekonomik faaliyetlerin devlet müdahalesiyle yürütülmesini savunan anti liberal Sovyet Sosyalist düzeni yer almaktadır. Kapitalist sistemin

lideri olarak ABD ön plana çıkarken Sovyetler Birliği sosyalist sistemin lideri olarak doğu Avrupa ülkelerini etkisi altına almaktadır. Yeni kurulan bu düzende Türkiye ulus devletinin tercihi 19. yüzyıldan beri yörüngesine girmiş olduğu kapitalist dünya sisteminden yana olmuştur. (www.liberal-dt.org.tr)

II. Dünya savaşından sonra ortaya çıkan iki kutuplu dünya düzeninde Türkiye'nin özgün bir yeri bulunmaktadır. Bu özgünlüğün nedeni Türkiye'nin jeostratejik öneminden kaynaklanmaktadır. Türkiye'ye NATO'nun Güney Doğu kanadında önemli bir görev düşmektedir. Bu nedenle hiçbir ekonomik ve toplumsal kriter açısından aranan özelliklere sahip olmayan Türkiye, merkez kapitalist ülkelerin tüm temel kurumlarına üye olabilmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalist sistemin dümenine geçen ABD savaş öncesinde izlenen daha farklı bir politika benimsemiştir. Gelişmiş kapitalist ülkeler liberal politikalara geri dönerken kalkınma çabasında olan ülkelere ulusal kalkınma politikaları uygulama olanağı tanınmıştır. Yeni kurulan ulus devletlerin iç işlerinde serbest bırakılması düşüncesi ABD başkanı Wilson'un önerdiği "kendi kaderini tayin hakkı" ilkesi ile somut ifadesini bulmuştur. Sanayileşme çabasındaki devletlerin dövize olan gereksinimi sistemin lideri ABD tarafından karşılanmaktadır. 1944 yılında kabul edilen Bretton Woods anlaşması ile kurulan dünya finansman sistemi ABD'ye dünyanın merkez bankası rolünü vermektedir. ABD için dolar basıp ulusal kalkınmacı politikaları finanse etmek çok güç değildir. Yeni gelişen ülke devletleri ABD ile ilişkilerini yürütmektedirler. Dövize olan gereksinimleri onların kapitalist sistemin yörüngesinde tutulmasına katkıda bulunmaktadır. Devletle arasında yapılan ekonomik ya da politik pazarlıklarla kalkınma için gerekli olan döviz ülkeler arasında dağıtılmaktadır. Dövizin ülke içindeki kullanımı ve dağıtımı ülke hükümetlerinin yetkisine bırakılmaktadır. Savaş sonrası düzende Türkiye kredi açısından şanslı bir ülke olmuştur. Dünya bankasından önemli krediler alınmış ayrıca OECD Konsorsiyumu'nun kredileri ile de beslenmiştir. Askeri yardım da bunları tamamlamıştır. Türkiye'nin NATO üyeliği ve iki kutuplu dünyadaki rolü toplumsal ve siyasal yararlar sağlamış ve Türkiye bunların ekonomik nimetlerinden yararlanmıştır.

ABD hegemonyası altındaki yeni ulus devletler farklı sanayileşme politikaları izlemişlerdir. Güney Kore, Singapur, Tayvan gibi Asya kökenli bir grup

ülke ihracata yönelik sanayileşme politikası izlerken, Latin Amerika ve Türkiye'nin içinde bulunduğu diğer bir grup ülke ithal ikameci sanayi politikasını tercih etmişlerdir. İthal ikameci sanayi politikasında gümrük duvarları ile korunan işadamları ulusal piyasa için üretim yapmakta ve sanayileşmeyi teşvik eden çeşitli politikalar uygulamaktadırlar. Katlı kur politikaları ile ithal girdilerin alımı kolaylaştırılırken, ulusal sanayilerin ürettiği mallara rakip olabilecek ürünler pahalı hale getirilmekte ve dış rekabet engellenmemektedir. Ancak kurulan sermaye donanımı ithal girdiye ve dolayısıyla dövizle bağımlıdır. İç piyasada rekabet karşılanmadığından kalite maliyet kaygısıyla üretim yapılmamakta dünya piyasalarında rekabet gücü kazanma konusunda bir hedef hesaba katılmamaktadır. İşveren ürettiği malın fiyatına maliyet üzerine kârı ekleyerek hesapladığından işveren ve işçinin çıkarları çelişmemektedir. İthal ikameci yıllarda bu nedenle işçi sendikaları işçiler için bazı haklar elde edebilmişlerdir. Dünya piyasaları için üreten diğer ülke grubunda işçilerin sosyal kazanımları daha düşük düzeyde kalmıştır. Ancak dünya koşullarına adaptasyonda ihracata yönelik sanayileşme politikasını benimseyen ülkeler daha başarılı olmuşlardır. Dünya kapitalist sisteminde yeni sanayileşen ülkeler olarak tanımlanmaya başlamışlardır. İthal ikameci ithal politikalar 1970'li yıllara kadar ülkelerin ulusal kalkınmasına katkıda bulunmuştur. Türkiye'de bu politikalar aracılığı ile toplumun tamamı değilse de bir grubu kapitalist sisteme dâhil edilmiş ve modern yaşam koşullarına adapte olmuştur. Sendikalar ayrıcalıklı işçi aristokrasisinin doğuşuna katkıda bulunmuşlardır. Köyden kente göç eden kitleler sistemin içine dâhil olma umudu içindedirler.

4.3. SON MAKROEKONOMİK GELİŞMELER VE REFORMLAR:

4.3.1. 2000 ve 2001 Yıllarındaki Gelişmeler:

Geçmişteki başarısız istikrar çabalarından sonra enflasyonu düşürmek ve kamunun mali performansını arttırmak amacıyla Türk yetkililer 1998 de yakın izleme programı (Staff Monitored Program) diye anılan kapsamlı bir enflasyonu düşürme programı başlattılar. Ancak politik bilinçsizlikler, ağustos ve kasım 1999 da yaşanan iki deprem beklenen sonuçlara ulaşılmasını engelleyen unsurlar olmuşlardır. Bunlara ek olarak Asya ve Rusya krizleri de programın performansını ciddi biçimde düşürmüştür.

1999 yılı sonunda hükümet Uluslararası Para Fonu rehberliğinde uygulanacak yeni ve kapsamlı bir program ilan etmiştir. 1999 yılı programı 2002 yılı sonuna kadar enflasyonu tek haneli rakamlara düşürmeyi reel faiz oranlarını indirmeyi ve böylece ülkenin uzun vadeli büyüme potansiyelini geliştirecek şekilde istikrarlı bir makro ekonomik ortam yaratmayı hedefliyordu. Bu program 1,5 yıl boyunca döviz kuru sepetinin değerinin ilan edildiği döviz kuruna dayalı bir istikrar programı idi. Daha sonra döviz kurları aşamalı olarak genişleyen bir bant içinde dalgalanmaya bırakılacaktı. Program aynı zamanda bazı bütçe kalemleri ve parasal büyüklüklere de sınırlama getirmekte, kamu maliyesi hedeflerine ulaşılması amacı ile de tarım sektörü, sosyal güvenlik sistemi, kamu maliyesi yöntemi ve özelleştirmeye ilişkin önemli yapısal reformlar getiriyordu. Tüm bunlar uygun bir gelirler politikası ile birlikte yürütülmüştür.

Programın uygulanmaya başlanması ile döviz kurundaki belirsizliğin ortadan kalkması ve risk dilimlerindeki düşüşe paralel olarak faiz oranlarında da ani bir düşüş yaşanmıştır. Böylece enflasyonla mücadelede önemli bir aşama kaydedilmiştir. Bu da faiz giderlerinin azalmasını ve dolayısıyla da bütçenin rahatlamasını sağlamıştır. Ne var ki, enflasyondaki adalet Türk Lirasının reel olarak değer kazanmasına neden olmuştur. Bu reel değerlenme, yurt içi talepteki artış, uluslararası petrol fiyatlarındaki yükselme ve Euro'nun değer kaybı ile birlikte cari işlemler dengesini olumsuz yönde etkilemiştir. Cari işlemler açığı, programın başlarında öngörülenin çok üstünde gerçekleşmiştir. Cari işlemler açığının büyümesi ve yılın ikinci yarısında özelleştirme çabalarının ve yapısal reformlarının gecikmesi sermaye akımları üzerinde olumsuz bir etki yaratarak ağustos 2000'de kısa vadeli faiz oranlarında artışa sebep olmuştur. Yeni kurulan BDDK ile denetleme çerçevesinin prensipte var olduğu söylenebilse bile BDDK yönetim kurulu ve personelin atamalarının gecikmesi nedeniyle denetim ve yeniden yapılandırmaya ilişkin kritik önlemlerin alınması da gecikmiştir. Bütün bunlara ek olarak gittikçe kötüleşen cari işlemler dengesine rağmen hükümetin ek önlemler uygulamakta isteksiz davranması İMF nin Ekim ayındaki 3. dilim kredinin serbest bırakılmasını ertelemesine neden olmuştur. Bu gelişme de uluslar arası yatırımcıların beklentilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Faiz oranlarındaki artış Portföylerinde çok sayıda devlet borçlanma senedi bulunduran ve bu kâğıtları daha kısa vadeli kaynaklarla finanse eden bazı bankaların mali yapılarını kötü etkilemiştir.

Bankaların bilânçolarındaki bu kötü gidiş finansal piyasalara olan güveni azaltarak kasım ayında, programın sürdürülebilirliğine ilişkin endişeleri ortaya çıkarmıştır. Yabancı yatırımcılar Türkiye’deki portföylerini azaltmaya başlamışlardır. Hızlı sermaye kaçıışı önemli ölçüde yabancı formlara bağlı olan bankalar için ciddi likidite sorunları yaratmıştır. Finans piyasalarındaki çalkantılar ve 5,2 milyar ABD dolarını geçtiği temin edilen yabancı sermaye kaçıışı Merkez Bankası döviz rezervlerinde azalmaya neden olmuştur. Rezervlerin azalması ile birlikte faiz oranlarında ani bir artış gözlemlenmiştir. Faiz oranlarındaki bu ani artış ellerinde önemli miktarda devlet tahvili bulunan ve bunları gecelik repo piyasasında finanse eden bankaları olumsuz yönde etkilemiştir. Vade uyumsuzluğu problemleri yaşayan bazı bankalara duyulan güvensizlik bankaların kısa vadeli likidite ihtiyaçlarının aniden artması ile birleşince kasımın ikinci yarısında da kısa vadeli faiz oranlarında ani bir artış olmuştur. Kısa vadeli faiz oranlarındaki bu ani artıştan sonra hem devlet tahvillerinin hem de hisse senetlerinin fiyatları düşmüştür. Merkez Bankası 22 Kasım’da NİV (net iç Varlıklar) tabanını aşarak iç piyasada likidite sağlamıştır. Aralık 2000’de daha kapsamlı bir politika paketi uygulamaya konmuş ve IMF’ nin Ek Rezerv Desteği (Supplementary reserve facility) programına olan güveninin tazelenmesini sağlayınca piyasalardaki dalgalanmalar kısmen durulmuştur. Merkez Bankası rezervleri kısa zamanda eski düzeyine ulaşmış ve faiz oranları kriz öncesi döneme göre yüksek seviyede olmakla birlikte önemli ölçüde düşmüştür. İthalat yavaşlamış, enflasyondaki düşüş trendi Türk Lirasının değer kaybının hâlâ üzerinde olmakla birlikte devam etmiştir. (www.tcmb.gov.tr)

Alınan önlemlerden sonra sermaye girişi belirli bir oranda yükseldi ise de kasım krizi tüm bankacılık krizinin kırılma noktasını arttırmıştır. Kasım krizinden sonra hem iç hem de dış borçların vadeleri kısalmış ve Türk Lirası’ndaki değerlenmeye rağmen faiz oranlarının yüksek düzeyde kalması döviz kuru rejiminin sürdürülebilirliğine ilişkin endişelere neden olmuştur. Ekonomik temellerde hâlâ ciddi sorunların olması nedeni ile istikrar fazla uzun sürmemiştir. Devlet içi borçlanma senedi ihalelerinde vadelerin kısalması ve faiz oranlarının yükselmesi, kamu borçlarının sürdürülebilirliği konusundaki şüpheleri ortaya çıkarmıştır. Kamu borcundaki artış, yüksek enflasyon oranları ve Türk Lirası’nın sepete oranla değer kazanması kur çabasının sürdürülebilirliği konusunda endişelere neden olmuştur. IMF yetkilileri ile birlikte program hedeflerinde yapılan düzenlemelerden hemen

sonra koalisyon hükümetinde çıkan bir anlaşmazlık tüm piyasa güvenini sarsmış ve 19 Şubat 2001 de 7,6 milyar ABD dolarlık yoğun bir döviz talebine neden olmuştur. Merkez Bankası döviz kurunun seviyesini koruyabilmek için piyasadaki likidite düzeyini daraltmış, bu ise faiz oranlarında bir ani artışa neden olmuştur. Kısa vadeli faiz oranlarındaki bu ani artış sermaye kaçışını engelleyememiştir. Kamu bankalarının önemli boyuttaki likidite ihtiyacı tüm ödeme sistemini kilitlemiştir. Döviz kuru rejiminin sürdürülmesinin imkânsızlığı kısa zamanda ortaya çıkmış ve 1999 yılı enflasyonla mücadele programının kur çapası rejimi 22 Şubatta terkedilmiştir. ABD doları kuru 23 Şubatta 680.000 Türk Lirası'ndan 960.000 Türk lirasına yükselmiştir.

Finansal kriz sonrasında IMF ile yeni bir anlaşma yapılarak yapısal reformların uygulanması konusunda daha kararlı olan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” Mayıs 2001’de ilan edilmiştir. Bu programın genel stratejisi üç aşamayla özetlenebilir: Birincisi, finansal piyasalardaki belirsizliği azaltmak için hayati önlemler alınmıştır; ikincisi, para ve döviz piyasalarındaki istikrarı sağlamak üzere önlemler alınmıştır; son olarak, makroekonomik dengelerin kurulması için önlemler alınmıştır.

Programın amaçlarından biri kamu maliyesindeki uyumun uzun vadeli sürdürülebilirliğini sağlamak ve kamu sektörü idaresinin etkinliğini artırmaktır. Bu bağlamda, bütçe disiplini ve gelir kaynaklarını artırmaya yönelik düzenlemeler getirilmiştir. Edinilen yeni kaynakların sosyal adaletin desteklenmesi ve borç stokunun azaltılması için kullanılması kararlaştırılmıştır. Bu kapsam çerçevesinde, vergi kaçakçılığı ile savaşmak ve vergi yükünün eşit dağıtılmasını öngören vergi düzenlemeleri getirilmiştir. Bütçenin kapsamının genişletilmesi ve mali kontrolün artırılmasına yönelik tedbirler alınmıştır. Bu doğrultuda bütçe-içi ve bütçe-dışı fonların ve döner sermayelerin de çoğu kapatılmıştır. TBMM’ye yeni bir Kamu Finansmanı ve Borç Yönetimi Kanunu sunulmuştur.

Hedeflenen enflasyon oranlarıyla uyumlu bir gelirler politikası, programın temellerinden birisi olmuştur. Ücret ve fiyat artışlarının düşük düzeyde gerçekleştirilmesine yönelik olarak iş çevreleri ve işveren temsilcileriyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Kamu sektörü, özel sektör ve diğer sivil toplum örgütlerinde

çalışan işçi ve işverenleri bir araya getiren Ekonomik ve Sosyal Konsey Kanunu 2000 yılında kabul edilmiştir. Bu kanunun amacı, ekonomik ve sosyal politikaların oluşturulması aşamasında sosyal gruplar arasındaki uzlaşma ve işbirliğini sağlamaktır.

Bankacılık sektörüyle ilgili, Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu'nun kurulması gibi bazı önemli tedbirler alındıysa da bankacılık sektörünün kırılganlığına ilişkin sorunlar Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinde derinleşmiştir. Bu nedenle, yeni program önceliği bankacılık sektörüne vermiştir. Yeni dönemde faiz oranları üzerindeki baskıları azaltabilmek amacıyla kamu bankalarının ve TMSF' ye devredilen bankaların gecelik borçlanmaları azaltılmıştır. Bankacılık sektörü üzerindeki siyasi etkiyi asgari düzeye indirmek amacıyla kamu bankalarının yönetim yapılarında değişikliğe gidilmiştir. Kamu bankalarının görev zararı kapatılmıştır. TMSF tarafından devralınan bankaların tasfiyesi için bir plan uygulamaya koyulmuş ve TBMM Bankalar Kanunu'nda yapılan değişiklikleri onaylamıştır.

4.3.2. Bazı Önemli Yasal ve Kurumsal Reformlar:

1980 lerde yapılan ilk reformlar, Türkiye'de piyasa ekonomisini geliştirmeye yönelik adımlar içeriyordu. Ne var ki bu çabalar son yirmi yıldır Türkiye ekonomisinin makroekonomik istikrarsızlık ve kronik enflasyon gibi yerleşik sorunlarından kurtulmasına yardımcı olmamıştır. Zaman geçtikçe reform çabalarının daha kapsamlı olması gerekliliği açıklık kazanmıştır. Bu amaçla 1999 yılı sonundan itibaren yeni reform çalışmalarına başlanmıştır. Ne var ki bu reformların erken başarıları politika yapıcıların daha gevşek davranmasına ve çıkarılması gereken yeni düzenlemeleri ağırdan almalarına neden olmuştur. Bu da Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin çıkmasına neden olmuştur. Yaşanan krizler özellikle kamu sektörü ve bankacılık sektöründe daha ciddi reformlar yapılmadıkça mevcut durumun daha da kötüleşeceğini gösteriyordu. Buna da ek olarak, reform gündeminin belirlenmesinde ve yapılan reformların değerlendirilmesinde yararı olan AB'ye giriş süreci de Türkiye'nin reform çabalarında önemli rol oynamaktadır. (www.tcmb.gov.tr)

4.3.2.1. Finansal sektör reformları

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunun (BDDK) Kurulması:1980 lerden sonra finansal sistemin liberalleştirilmesi için önemli adımlar atılmasına rağmen bankacılık sektöründe hâlâ çok ciddi sorunlar mevcuttu. Bankacılık sektörünün etkinliğine, rekabet edebilme yeteneğine ve sağlamlığına katkıda bulunmak için 1999 yılında çıkarılan bankalar kanunu ile bankacılık düzenleme ve denetleme kurumu kurulmuştur. BDDK' nın temel amaçları şunlardı: Tasarruf sahiplerinin menfaatlerini korumak ve finansal kurumların düzgün işlemesi için uygun ortamı yaratmak; Ülkenin uzun vadeli ekonomik büyümesine istikrarına katkıda bulunmak; Bankacılık sektöründe rekabeti ve etkinliği arttırmak; Bankacılık sektörüne güveni sağlamak; Bankacılık sektörünün ekonomi üzerinde yaratabileceği muhtemel riskleri en aza indirmek ve bankacılık sektörünün sağlamlığını arttırmak.

Bağımsız Bir Merkez Bankasına Geçiş: Nisan 2001 de yürürlüğe giren yeni kanunda öngörülen değişikliklere göre Türkiye cumhuriyeti merkez bankasının başlıca görevi fiyat istikrarına ulaşmak ve onu korumak olarak belirlenmiştir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının hazine ve diğer kamu kuruluşlarına avans vermesi ve kredi açması yasaklanmıştır. Aynı zamanda merkez bankasının diğer kamu kuruluşları tarafından çıkarılan borçlanma senetlerini birincil piyasadan alması da yasaklanmıştır. Başkan yardımcılarının görev süresi üç yıldan beş yıla çıkartılmıştır. 1970 tarihli bir önceki merkez bankası kanununa göre başkanlar görev süreleri dolmadan görevlerinden ayrılamıyorlardı. Yeni kanunla bu kural başkan yardımcılara da uygulanmaya başlanmıştır. Böylece, Avrupa merkez bankaları mevzuatının on dördüncü maddesi ikinci paragrafı ile uyum sağlanmıştır. Yeni kanunla ayrıca, para politikalarının belirlenmesinde ve uygulanmasında şeffaflık ve güvenilirlik sağlanmıştır.

4.3.2.2. Kamu Sektörü Reformları

Kamu sektörü reformlarının temel amacı kamu kesiminde kaynak dağılımının şeffaf ve güvenilir olmasını sağlamak olmuştur.

Kamu Sektörünün Şeffaflığı İle İlgili Reformlar:

Türkiye de 1980 ve 1990 yılları, bütçe dışı fonlardaki ve görev zararlarındaki artışlar nedeniyle bütçede birlik ilkesinin çöğnendiğı yıllar olmuştur. Bütçenin esnekliğı büyük ölçüde yitirilmiş ve bütçenin hazırlanması ve uygulanması süreçleri düzgün işlememeye başlamıştır. Kaynaklarla giderler arasındaki ilişkinin zayıflamasından dolayı bütçe sistemi karar vericiler için yeterli bilgiyi sağlayamaz hale gelmiştir. 1990'lı yıllarda kamu sektörünün ekonomi içindeki ağırlığı artmaya devam etmiştir. Bu bağlamda, kamu hesaplarında şeffaflığı ve bütçe sürecinin etkinliğini arttırmak için acil önlemler alma gereğı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle 2000 yılında mali uyum politikaları uygulanmaya başlamıştır. Yeni programla kamu harcamalarının yönetiminde karşılaşılan engeller ve gecikmelerin ortadan kaldırılmasında önemli gelişmeler kaydedilmiş ve bütçe disiplininin sağlanmasında önemli bir aşama kaydedilmiştir. (www.tcmb.gov.tr)

BÖLÜM V

KÜRESELLEŞMENİN SAVUNMA SANAYİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Bu gün, Cumhuriyetimizin 84. yılına doğru ilerlerken yanıtı aranan en önemli soru : “Ülkemiz önümüzdeki yıllara, ulusal güvenliğini sağlarken, Atatürk’ün gösterdiği çağdaş uygarlık düzeyini yakalamış, küresel ölçekte rekabet edebilir bir ekonomik güce sahip; bilimde, teknolojiye, sanatta, edebiyatta ve her alanda insanlığa katkıda bulunan, güçlü ve saygın bir refah toplumu olarak girebilecek midir” sorusudur.

Bu sorunun cevabı, ülkemizin mevcut koşullardaki zayıf yönleri kuvvetliye; tehditleri fırsatlara dönüştürecek politika ve planları hangi hız ve etkinlikle hayata geçirebileceğine bağlıdır. Bu soruya olumlu cevap verebilmek için yapılması gereken çalışmaların başlangıç noktası, nitelikli insan kaynakları tarafından geliştirilip, üretilmiş, özgün ve ileri teknolojiye dayalı ürünleriyle, teknolojik gücüyle, küresel rekabetin mağduru değil, etkin bir oyuncusu olan bir Türkiye projesini tanımlamak olabilir.

Küreselleşen dünyada ezilmemek, rekabetçi olabilmek için; yenilikler yapma, yeni ürünler ve yeni teknolojiler üretme gerekli olduğundan; bu konuda Savunma, Havacılık ve Uzay (SHU) sektörünün yaratacağı fırsatlardan yararlanmak çok önemli olacaktır. Çünkü Savunma Havacılık ve Uzay sanayi sektörü uluslararası serbest ticaret antlaşmalarının kapsamı dışındadır ve devletlerin desteklerine açıktır. Sanayicilerin eğitilmesi, yönlendirilmesi, sanayicilere ARGE’nin önemini benimsetilebilmesi, sanayi kuruluşlarının üniversite ve teknoloji araştırma geliştirme merkezleriyle koordineli çalışarak özgün teknoloji ve ürün üretmeleri, ülkelerin bilim teknoloji yeteneklerinin yükseltilmesine katkıda bulunabilmeleri daha kolaydır.

Sanayileşmiş ülkelerin Savunma Havacılık ve Uzay sanayii konusundaki genel yaklaşımını şöyle açıklayabiliriz. Ülkeler;

- Savunma Havacılık ve Uzay sanayiine sahip olmayı ulusal egemenliğin bir gereği olarak görmektedirler,
- Genel olarak Savunma Havacılık ve Uzay sanayi sektörünü yönlendirmekte ve desteklemektedirler,
- Savunma teknolojilerinin gizliliğini yasal düzenlemelerle korumakta ve geliştirilmesini desteklemektedirler,
- Savunma sistem tedariklerini serbest ticaret konusu yapmamaktadırlar.

Savunma Havacılık ve Uzay sanayii alanının daima en ileri uç teknolojilerin kullanıldığı, sürekli yeni teknolojilere gereksinim duyan, bu alanda geliştirilen teknolojilerin sivil amaçla da kullanılmasıyla ülkelerin sosyo-ekonomik kalkınmasına katkıda bulunan bir alan olduğunu, tedarik fonksiyonunun Savunma Havacılık ve Uzay sanayiinin geliştirilmesi için en önemli unsur olduğunu belirlemiş ve bu konudaki kaynak gereksiniminin önemli bir bölümünün halen harcanmakta olan savunma sistem alımlarının milli teknolojiyle yurtiçinde geliştirilmiş ürünlerin tedarik edilmesi suretiyle karşılanabileceğini değerlendirmiştir.

Dolayısıyla, Türkiye açısından yapılması kaçınılmaz olan savunma harcamaları yapılırken ülkemizin teknoloji yeteneğini yükseltmek, bu suretle uluslararası rekabet gücü kazanılırken, ulusal ekonomiye, dolayısıyla da toplumsal refah düzeyimizin yükseltilmesine katkıda bulunmak hedef alınmıştır.

Bu değerlendirmeler ışığında, , “Türkiye’nin Savunma, Havacılık ve Uzay Sanayii Vizyonu” aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

“Küresel düzeyde ülke çıkarlarının korunmasını gözeten; ulusal güvenlik gereksinimlerini karşılayan sistem ve teknolojileri özgün olarak araştırıp, geliştiren ve üreten; bu sistem ve teknoloji alanlarında dünya ölçeğinde rekabet, işbirliği veya karşılıklı bağımlılık gücü yaratan; ülkenin bilim ve teknoloji düzeyinin gelişmesinde öncü bir rol oynayan; toplumsal refaha katkısı tartışılmaz bir ulusal savunma, havacılık ve uzay sanayiine sahip olmaktır.”

Savunma, Havacılık ve Uzay Sanayiinde, yukarıda ortaya konulan teknolojinin çok amaçlı kullanımını (sivil, asker, çift kullanım) ve sosyo-ekonomik hedefler dikkate alınarak, ülkemizde askeri ve sivil tüm kişi, kurum ve kuruluşları ile Türkiye'nin bilimsel alt yapıya ve vizyon kapsamındaki teknolojilere sahip olma yönündeki faaliyetlerinde ulaşılması gereken hedefleri aşağıdaki şekilde sıralamıştır;

- a) Askeri ve sivil amaçlı bilgi haberleşmesi ve bilgi yönetimi alanlarında, tümleşik sistemden bireysel kullanıcıya kadar her düzeyde, yüksek bilgi hizmeti kalitesine ulaşılmasını, bilgi ve haberleşme güvenliği alanlarında ise, askeri ve sivil ihtiyaçları karşılayan, uluslararası rekabet gücüne sahip ulusal teknoloji ve ürünlere sahip olmak,
- b) Sistem ve kullanıcı düzeyinde fiziki ve biyolojik güvenliğin sağlanması amacıyla kullanılan ileri sensör ve sistem teknolojilerine sahip olmak,
- c) Sistem-kullanıcı etkileşimini ve sistem kullanım etkinliğini artıran teknolojilere sahip olmak,
- d) Sivil ve askeri amaçlı kullanılacak platformlar ile insansız sistem ve robotik teknolojilerine sahip olmak,
- e) Sivil ve askeri amaçlı kullanılacak uydu ve uzaya araç gönderme teknolojilerine sahip olmak,
- f) Ulusal savunma açısından kritik silah, karşı silah ve korunma teknolojilerine sahip olmak.

5.1. Geçmişten Ders Almak

Osmanlı Devletinin son döneminde, bir çok alanda olduğu gibi silâh sanayii alanında da dünyada meydana gelen bilimsel ve teknolojik gelişmelerin yeterli ölçüde takip edilememesi nedeniyle, Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşunun ilk yıllarında son derece zayıf bir savunma sanayii alt yapısı ile karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle de Kurtuluş Savaşı son derece zor şartlar altında icra edilebilmiştir.

Yaşanan bu safahatın hemen ardından, genç Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşunun ilk yıllarında modern ve muntazam bir ordu ile bu orduyu destekleyen bir savunma sanayii alt yapısı oluşturmaya gayret etmiştir.

Cumhuriyetin kuruluşunu takip eden on yıllık dönem sonunda başlayan savunma sanayii kuruluş faaliyetleri çerçevesinde, 1'nci ve 2'nci Sanayii Planları'nın uygulamasına bağlı olarak, 1933-1939 yılları arasındaki dönemde, savunma sanayiine de temel teşkil edecek endüstrilere yönelik yatırımlar başarıyla sonuçlandırılmış olmasına ve savunma sanayii alanında, özellikle havacılık sektöründe önemli mesafeler kat edilmiş olmasına rağmen, 2'nci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde, özellikle Türkiye'nin NATO'ya katılmasını takiben, müttefik orduların envanterlerindeki ihtiyaç fazlası silâh ve malzemenin yardım programları kapsamında Türkiye'ye, mevcut savunma sanayii tesislerinin atıl duruma düşmesi pahasına, bedelsiz devri, bir taraftan savunma gücünde kısa sürede önemli artış sağlarken, diğer taraftan ihtiyaçların bedelsiz olarak ve kısa sürede temin edilebiliyor olması savunma sanayisinin öneminin azalmasına neden olmuştur.

Savunma sanayiine olan ilginin azaldığı bu dönemde, savunma sanayiini yeniden birinci öncelikli ilgi alanı haline getiren gelişme, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ve harekâtı izleyen dönemde Türkiye'ye karşı uygulanan silâh ambargosu olmuştur. Bilindiği gibi bu dönemde barışın adaya götürülebilmesi için hem ihtiyaç duyulan silâh, malzeme, araç, gereç ve teçhizatın eksikliği ve yetersizliği önemli ölçüde hissedilmiş, hem de harekâta kullanılan silâhların ikili anlaşmalarla ABD ve kısmen Almanya'dan sağlanmış olması nedeniyle, harekâtı takiben Türkiye kendi silah sanayiini kurma ve mevcutları geliştirme kararı almıştır.

Yaşanan bu gelişmelerden alınan en önemli ders şu olmuştur: “Dünya üzerinde her ne kadar küreselleşme ve dayanışma gibi ilkeler gün geçtikçe önem kazanıyor olsa da, özellikle savunma alanında ülkeler öncelikle kendi özüne inmeli, savunmasının temel direklerini kendi ülkesinde kurmalı ve bu amacı tesis etmek için küreselleşme sürecinden azami derecede faydalanmalıdır. ” İşte bu anlayışla 1974 silah ambargosundan sonra önce Silahlı Kuvvetler Vakıfları aracılığıyla, daha sonra MSB. ışığına bağlı olarak kurulan Savunma Sanayii Destekleme İdaresi (SSDİ) tarafından yerli savunma sanayiini güçlendirme çalışmaları başlatılmıştır. Aynı

zamanda oluşturulan Savunma Sanayii Destekleme Fonunu da kullanan SSDİ daha sonra Savunma Sanayii Müsteşarlığına (SSM) dönüştürülmüştür.

Türkiye'nin kendi uçağını yapmasına yönelik faaliyetlerin bir sonucu olan TUSAŞ'ın kurulmasından sonra, Türk Hava Kuvvetleri'nin savaş uçağı ihtiyacını karşılamak maksadıyla, General Dynamics tarafından üretilmekte olan F-16 uçağının Türkiye'de üretimine karar verilmiş, bu kararı takiben TUSAŞ'ın da iştiraki ile önce F-16'nın gövdesini imal etmek üzere TAI ve daha sonra da motorların üretimi için TEI kurulmuştur.

Silâhlı Kuvvetlerin ihtiyaç duyduğu harp silâh, araç gereç ve mühimmatının mümkün olan azami ölçüde Türk savunma sanayiinin imkân ve kabiliyetleri içerisinde üretimine ilişkin hedefleri, bu hedeflere ulaşılabilmesi için Türk savunma sanayiinin geliştirilmesinde kısa orta ve uzun vadeli planlamalara yönelik esasları ve dış pazara açılmaya ilişkin genel prensipleri belirlemek maksadıyla “Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları”nın yürürlüğe konulması, 25 Mayıs 1998 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir.

5.2. Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları

Savunma sanayii politikası ve stratejisi esasları; Türk Savunma Sanayiinin daha da geliştirilmesi ve Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin ihtiyaçlarının azami ölçüde yurt içinden sağlanması hedeflerine ulaşılması için uygulanacak ilkeleri kapsamaktadır.

Bu esaslar dâhilinde Türkiye'nin savunma sanayii politikası;

- Yerli sektör yanında yabancı sektöre de açık,
- Dinamik bir yapıya kavuşmuş,
- İhracat potansiyeline ve uluslararası rekabet imkânına sahip,
- Yeni teknolojilere adapte olmakta güçlük çekmeyen ve teknoloji üretebilen,
- Teknolojik gelişmeler karşısında kendini yenileme kabiliyeti bulunan,
- Türkiye ile dost veya müttefik ülkeler arasında dengeli bir savunma sanayii iş birliğini mümkün kılan ve değişen politik durumlardan asgari düzeyde etkilenen,
- Mevcut imkanları azami ölçüde kullanan, entegre olmuş ve tekrar yatırımlardan arınmış,
- Sivil amaçlarla da üretim yapabilen, alternatif uğraşı alanlarına sahip,

— Türkiye'nin güvenlik politikaları meyânında taraf olduğu ihracat denetimlerine ilişkin çok taraflı rejimlerle ilgili öncelikleri destekleyen bir savunma sanayii alt yapısının oluşturulmasını ön görmektedir.

Türkiye İçin Savunma Sanayii Stratejisi ise;

- Ülke güvenliğinin sağlanması için, Silâhlı Kuvvetlerin ihtiyaçlarının güvenli ve istikrarlı biçimde karşılanması,
- Bu amaçla yüksek teknolojiye sahip harp silâh ve vasıtalarının yurt içinde üretilmesi, bunun için gerekli teknoloji tabanının oluşturularak üretim tesislerinin kurulması ve kurulmuş bulunan ulusal savunma sanayii tesislerinin teşvik ve desteklenmesi,
- Savunma Sanayii Stratejisinin belirlenmesinde Türkiye'nin Millî Askeri Stratejisi ile Planlama ve Programlama Direktifi'nin kaynak olarak alınması,
- Millî Olması Zorunlu Sistemler/Teknolojilerin uzun vadede muhakkak yurt içinde geliştirilmesi,
- Kritik Sistemler/Teknolojilerin uzun vadede yurt içinde geliştirilmesi, mümkün olmayanlar için ortak üretime gidilmesi,
- Diğer Sistemler/Teknolojilerin de çok kaynaktan tedarik politikasına uygun olarak en ekonomik ömür devir maliyetini sağlayan kaynaktan tedarik edilmesini,
- Savunma sanayiinin yurtiçi ve yurtdışı rekabete açık olarak geliştirilmesi,
- Yurtiçinden üretilen savunma teçhizatının Dış Ticaret Mevzuatı çerçevesinde ihraç edilebilmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını göz önünde bulundurmaktadır.

Yukarıda belirtilen prensipler çerçevesinde Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları, Silâhlı Kuvvetlerimizin ihtiyaç duyduğu savunma sanayii ürünlerinin tamamının yurt içinde üretiminin mümkün olamayacağı ve kaynakların uygun şekilde kullanımı açısından bazı alanlarda da üretim yapılmasına gerek olmadığı görüşünden hareketle ihtiyaçları; millî olması zorunlu, kritik ve diğer sistemler/teknolojiler olarak bir sınıflandırmaya tabi tutmuştur.

Bu sınıflandırmanın sebebi;

- Millî güvenliğimizi tehdit edebilecek alanlardaki teknolojilerin uzun vadede de olsa yurt içinde geliştirilmesini,

— Diğer sistemler ve gelişen teknolojiler için gerek duyulan teknolojik alt yapının ise ilk aşamada yabancı teknolojinin de yardımı ile özümsemesini ve ikinci aşamada satın alınan teknolojinin bir üst düzeyde millî olarak üretilmesini sağlamaktır.

5.3. Türkiye Savunma Sanayii Alt Yapısı

Savunma sanayiinin geliştirilmesi amacıyla hazırlanan 3238 sayılı kanun gereğince;

— Makro düzeyde planlama ve koordinasyonu sağlayacak ve Savunma Sanayii Destekleme Fonunu kullanarak tedarik edilmesi öngörülen silâh, araç ve gerecin tedarik şeklini tespit edecek olan Savunma Sanayii Yüksek Koordinasyon Kurulu,

— Yüksek Koordinasyon Kurulu'nca tespit edilen genel strateji ve ilkeler çerçevesinde karar alıp, Savunma Sanayii Fonu'nun kullanım esaslarını tespit edecek olan Savunma Sanayii İcra Komitesi,

— 3238 sayılı kanun ve bu kanunda değişiklik yapan 390 sayılı kanun hükmünde kararnameyle kurulan ve Savunma Sanayi Yüksek Koordinasyon Kurulu ve Savunma Sanayii İcra Komitesi gibi üst karar organları ile birlikte, bu organların aldığı kararları uygulayıp takip edecek bir yürütme organı olan Savunma Sanayii Müsteşarlığı,

— Savunma Sanayii'ni kurabilmek ve bu alanda dış piyasalara da açılabilmek için gerekli ön şartlardan biri olan finansman sorununa, genel bütçe dışında, devamlı, istikrarlı ve yaygın tabanlı bir kaynak modeli içinde çözüm getirecek olan Savunma Sanayii Destekleme Fonu,

— Savunma Sanayii Müsteşarlığı ve Savunma Sanayii Destekleme Fonu ile ilgili her tür işlemi denetleyecek olan Denetleme Kurulu teşkil edilmiştir. 3238 sayılı kanun ve buna bağlı kararnamelerin çerçevesinde oluşturulan ve yukarıda sözü edilen organların temel görevleri ise aşağıdaki gibi tesis edilmiştir.

1. Kamu ve özel sektörün yabancı sermaye ve teknoloji katkısı ile savunmaya yönelik üretim tesisleri kurma imkânlarını araştırmak, yönlendirmek ve tahakkuk planlarını takip etmek,

2. Bu gibi tesislerin kuruluşuna gerek duyulduğunda Devletin iştiraki için prensip kararı almak,

3. Bu tür faaliyetleri destekleyici finansal teşvik mevzuatlarını uygulamaya koymak,

4. Savunma sanayii ile ilgili kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak,

5. TSK'nin büyük kapsamlı silâh, araç ve gereç tedariki projelerinin Türkiye'de yerli sanayii/ yabancı teknoloji ve sermaye işbirliği ile gerçekleştirilmesini sağlamak,

6. Bu doğrultuda Savunma Sanayii Destekleme Fonu'nun Savunma Sanayii İcra Komitesi tarafından hedeflere uygun olarak kullanılmasını temin etmektir.

Yukarıda sözü edilen kanunlar ve bu kanunlar çerçevesinde kurulan organlar marifetiyle, TSK'nin içinde bulunduğu durum ve acil ihtiyaçlar da göz önünde bulundurularak, bir yandan Türkiye'de en gelişmiş teknolojilere sahip silâh, araç ve gereçlerin üretilmesi imkânları araştırılırken, diğer taraftan bu silâh araç ve gereçlerin Türk Özel Sektörü ile Yabancı Firmaların yaptığı iş birliği bağlamında üretilmesi işlemi içerisinde, uzun dönemde Türkiye'nin savunma sanayii alanında kendi teknolojisini geliştirmesine imkân sağlayacak temel sanayi alt yapısının kurulmasına katkı sağlaması da hedeflenmiştir.

Bu çerçeve içerisinde elde edilen kazanımlara bağlı olarak Savunma Sanayii Müsteşarlığı tarafından yürütülmekte olan ana projeler aşağıda olduğu gibidir.

5.3.1. Ana Muharebe Tankı Projesi:

Projenin amacı TSK' nin 2000'li yıllardaki ana muharebe tankı ihtiyacının yerli imkân ve kabiliyetlerin azamî kullanımıyla karşılanmasıdır. İhtiyaç duyulan tank sayısı 1.000 adettir.

5.3.2. Taktik Keşif/ Taarruz Helikopteri (ATAK) Projesi:

Projenin amacı 145 adet Taarruz/ Taktik Keşif Helikopterinin, lisans altında Türkiye'de üretilmesidir. Projenin tamamen Savunma Sanayii Destekleme Fonu kaynaklarıyla finanse edilmesi öngörülmektedir.

5.3.3. Havadan Erken İhbar ve Kontrol (HİK) Uçağı Projesi:

Projenin amacı, Hava Kuvvetleri' nin ihtiyaçları doğrultusunda havadan erken ihbar ve kontrol görevi gerçekleştirecek 4 adet uçağın yer destek ve lojistik destek unsurlarıyla birlikte tedarik edilmesidir.

5.3.4. İleri Teknoloji Endüstri Parkı ve Havalimanı Projesi:

İTEP projesi kapsamında İstanbul Pendik-Kurtköy yöresinde kurulacak millî tekno kentte;

—Sabiha Gökçen Uluslar Arası Havaalanı,

—Serbest Bölge İdaresi,

—Serbest Bölge statüsünde;

İleri Teknoloji Endüstri Parkı,

Uluslar Arası Havacılık, Bakım-Onarım-Modernizasyon Merkezi (HABOM),

Ticari ve Sosyal Bölge,

İleri Teknoloji Enstitüsü/ Üniversitesi yer alacaktır.

5.3.5. İnsansız Hava Aracı (İHA) Projesi:

Proje, TSK' nın uzun süre havada kalan taktik insansız hava aracı ihtiyaçlarının teknoloji transferi yoluyla yurtiçinden karşılanmasına yönelik olarak başlatılmıştır.

5.3.6. Zırhlı Muharebe Aracı Projesi:

TSK' nın gelişmiş ve üstün özelliklere sahip zırhlı araç ihtiyacının karşılanması amacıyla başlatılan proje çerçevesinde 1988 yılında FNSS A.Ş. ile sözleşme imzalanmıştır. Bu çerçevede; zırhlı TOW aracı, zırhlı havan aracı, zırhlı personel taşıyıcı ve zırhlı muharebe aracı olmak üzere dört ayrı tipte toplam 1698 adet aracın yurt içi üretimine 1990 yılında başlanmıştır. Araçların tamamı üretilmiş olup; 1,515 adet araç kabul testleri tamamlanarak Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na teslim edilmiştir. 665 adet ilâve araç ihtiyacı için gerekli fon kaynağı ayrılmış olup, tedarik çalışmalarına başlanmıştır.

5.3.7. Mobil Radar Kompleksleri Projesi:

Hava Kuvvetleri' nin radar sistemleri kaplama sahası ihtiyacı doğrultusunda 13 adet komuta kontrol ve muhabere sistemi (C3) ve 14 adet radar sisteminin

tedariki öngörölmüştür. 313 Milyon Dolar bedelli proje çerçevesinde, tedariki hedeflenen sistemlerin kabulleri devam etmektedir.

5.3.8. Cougar Genel Maksat Helikopteri Projesi:

Fransız-Alman Eurocopter konsorsiyumu tarafından üretilen Cougar genel maksat helikopterlerinden 20 adedi, 1993 yılında ve 252 milyon dolar bedelle satın alınarak Kara Kuvvetleri Komutanlığı envanterine dâhil edilmiştir. Savunma Sanayii İcra Komitesi'nin 1999/4 sayılı kararı ile başlatılan ikinci bir proje çerçevesinde; 10 adedi Kara Kuvvetleri Komutanlığı ve 20 adedi Hava Kuvvetleri Komutanlığı için olmak üzere, toplam 30 adet ilâve Cougar helikopterinin yurtiçi ortak üretim yolu ile tedariki hedeflenmiştir. Bu kapsamda; Eurocopter ve TAI firmalarının teşkil ettikleri konsorsiyum ile şubat 1997 ayında 455 milyon dolar bedelli bir kontrat imzalanmıştır.

5.3.9. Deniz Helikopteri Projesi:

Deniz Kuvvetleri' nin ihtiyacı çerçevesinde, uluslararası ihale sonucunda, Sikorsky Firması tarafından imal edilen Seahawk modeli seçilmiş ve dört helikopterin alımı için gerekli sözleşme 1997 yılında imzalanmıştır. Müteakiben, kuvvetin ihtiyacı doğrultusunda 8 helikopteri kapsayacak şekilde genişletilen sözleşmenin ilk dört helikopter için olan bölümü Haziran 1998 ayında, İkinci dört helikopterin tedarikini öngören bölümün kredi anlaşması da 1999 yılı başında yürürlüğe girmiştir. Proje bedeli 203 milyon dolar'dır.

5.3.10. Özel Kuvvetler Helikopter Tedarik Projesi:

Özel Kuvvetler Komutanlığı'nın ihtiyaçları doğrultusunda iki adet Black Hawk helikopteri alımı ve sekiz adet helikopterin modifikasyonunu içeren sözleşme Şubat 1999 ayında Sikorsky firması ile imzalanmıştır. İki adet Black Hawk helikopteri hâlihazırda teslim alınmıştır. Sekiz adet Helikopterin modifikasyon çalışmaları ise devam etmektedir.

5.3.11. F-16 Elektronik Harp Projeleri:

—II. Paket F-16 Elektronik Harp Sistemleri Projesi (Spews-II);

II. Paket F-16 projesi kapsamında tedarik edilmekte olan 80 adet F-16 uçağı için radar ikaz alıcısı (RWR) ve radar karıştırıcı (RF Jammer)'dan oluşan elektronik harp sistemlerinin yurtiçinde üretimine yönelik olarak başlatılan proje çerçevesinde, 1999 yılında, İcra Komitesi kararı ile, ASELSAN firmasıyla kontrat görüşmelerine başlanmasına karar verilmiştir.

—II. Paket F-16 Füze İkaz Sistemleri Projesi;

II. Paket F-16 uçaklarına monte edilmesi öngörülen 88 adet füze ikaz sisteminin yurtiçinde imal edilebilmesi amacıyla başlatılmış bulunan proje çerçevesinde ASELSAN firması üzerinden bu konuda gerekli bilgi ve teknoloji birikimine sahip yabancı üreticilere teklife çağrı dosyası (RfP) gönderilmiştir. TSK'nın diğer plâformları için MWS ihtiyacının da bu proje kapsamında karşılanmasına yönelik İcra Komitesi kararı doğrultusunda proje çalışmaları sürdürülmektedir.

5.3.12. Karıştırma Teknikleri (KARTEK) Projesi:

İcra Komitesi'nin 1996 yılındaki kararı doğrultusunda, birinci ve ikinci paket F-16 uçaklarına monte edilen elektronik harp sistemlerinde kullanılacak karıştırma tekniklerinin yurt içinde geliştirilmesi ve karıştırma teknikleri alanındaki millî kabiliyetin genişletilmesi amacıyla başlatılmış bir projedir. Bu amaçla, 1998 yılında, 5 yabancı firmaya teklife çağrı dosyası gönderilmiş olup; firmalardan alınan iki teklif üzerindeki değerlendirme çalışmaları devam etmektedir.

5.3.13. Helikopter Kendini Koruma Sistemleri Projeleri:

TSK envanterindeki taarruz ve genel maksat helikopterlerine takılmak üzere, kızılötesi karıştırıcı, bastırıcı ve CHAFF/ FLARE atıcı sistemlerinin tedarikine yönelik çalışmalar 1997 yılında başlatılmıştır. Bu çerçevede;

— Kızılötesi karıştırıcı sisteminin ABD'den hazır alımı için 1998 yılında bir FMS sözleşmesi imzalanmıştır.

— Helikoptere takılacak kızılötesi bastırıcıların yurtiçinde üretilmesine yönelik olarak bir Kanada firması ile imzalanan sözleşme Temmuz 1998 ayında yürürlüğe girmiş olup, üretim TAI tesislerinde yapılmaktadır.

—Kızılötesi ve radar güdümlü füzeleri yanıltmak üzere helikopterlere monte edilmesi öngörülen CHAFF ve FLARE fırlatıcıların yurtiçinde üretilmesine yönelik olarak tekliflerin değerlendirme çalışmaları devam etmektedir.

5.3.14. Deniz Karakol Uçağı Projesi:

Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın 6 adet Deniz Karakol Uçağı ile Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın 3 adet Deniz Gözetleme Uçağı ihtiyacının karşılanması amacıyla başlatılan faaliyetler çerçevesinde, ana plâtfom olarak TAI-CASA yapımı CN-235 uçağı seçilmiştir.

5.3.15. F-5 Modernizasyonu Projesi:

Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nın envanterinde bulunan ve uçuş ömürlerini tamamlamak üzere olan 48 Adet NF/F-5 A/B uçağının, mevcut hareket kabiliyetlerini arttırmak ve F-16 öncesi harbe hazırlık jet eğitim uçağı ihtiyacını karşılamak amacıyla, söz konusu uçakların yapısal ve aviyonik modernizasyonunu gerçekleştirmek amacıyla başlatılmıştır. Bu konuda İsrail IAI firması liderliğindeki konsorsiyum ile kontrat görüşmelerine başlanması planlanmıştır. Proje bedeli 70,3 milyon dolardır.

5.3.16. Mayın Avlama Gemisi Projesi:

Savunma Sanayii İcra Komitesi'nin 1994 yılında aldığı karar çerçevesinde; altı adet mayın avlama gemisinin tedarik edilmesi amacıyla, 1998 yılında uluslararası ihale açılmış; yapılan teknik ve ekonomik değerlendirmeler sonrasında ihaleyi kazanan Alman LÜRSEN WERFT/ ABEKING & RASMUSSEN konsorsiyumu ile Temmuz 1999 ayında kontrat imzalanmıştır. Projenin toplam bedeli 625 milyon dolar'dır.

5.3.17. Kaideye Monteli Stinger (KMS) Projesi:

KMS Projesi, TSK' nin alçak irtifa hava savunma sistem ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak başlatılmıştır. Proje çerçevesinde ilk etapta, 208 adet sistemin tedarik edilmesi plânlanmaktadır.

5.3.18. Uzun Ufuk Projesi:

Proje kapsamında, Deniz Kuvvetleri' nin ihtiyacı çerçevesinde; su üstü hedeflerinin tespiti, teşhisi, tanımlanması ve ilgili hedef bilgilerinin harekât merkezlerine aktarılmasına yönelik olarak gerekli uçak, radar, elektronik istihbarat ve haberleşme teçhizatının tedarik edilmesi hedeflenmektedir.

5.3.19. Geleceğin Büyük Uçağı (FLA) Projesi:

Türk Hava Kuvvetleri'nin 2000'li yıllara yönelik nakliye uçağı ihtiyacının karşılanması amacıyla, yedi Avrupa ülkesi Almanya, Belçika, Fransa, İngiltere, İspanya, İtalya ve Türkiye tarafından ortaklaşa yürütülen proje çerçevesinde kontrat prensiplerinin görüşülmesine başlanmıştır.

5.3.20. Millî Gemi (MİLGEM) Projesi:

Deniz Kuvvetleri' nin ihtiyacı çerçevesinde, ilk etapta sekiz ve müteakiben dört adet yeni tip Karakol ve Denizaltı Savunma Harbi gemisinin yurt içinde inşa yoluyla tedarik edilmesine yönelik proje çalışmalarına başlanmıştır.

5.3.21. Joint Strike Fighter (JSF) Projesi:

Geleceğin Savaş Uçağı ihtiyacının karşılanması; yerli savunma sanayinin, uluslar arası savunma pazarındaki mevcut geliştirme projelerine başlangıç safhasından girerek, ilgili deneyim, bilgi ve teknolojinin ülkemize kazandırılması ve Hava Kuvvetleri ihtiyaçlarına cevap verecek bir uçağın tarif ve seçimine ışık tutacak olması amacıyla, ABD tarafından yürütülen programa katılıma yönelik girişimler başlatılmıştır.

5.3.22. X-Bandı Uydu Muhabere Teçhizatı Projesi:

Savunma Sanayii İcra Komitesi, Eylül 1999 ayında, Matra-Marconi firmasının teknoloji sağlayıcı alt-yüklenici olacağı model doğrultusunda ASELSAN firması ile kontrat görüşmelerine başlanmasına karar vermiştir. Bu çerçevede yapılan değerlendirmeler neticesinde, Matra Marconi Space Firması alt-yüklenici olarak belirlenmiştir. Savunma Sanayii Müsteşarlığı ve ASELSAN A.Ş. arasında Aralık 1999 ayında sözleşme imzalanmıştır. Proje bedeli 113 milyon dolardır.

5.3.23. Tekerlekli Zırhlı Araç Projesi:

TSK' nın lastik tekerlekli zırhlı araç ihtiyacının karşılanması için harekât ihtiyacı ve konsept belirleme çalışmalarında kullanılmak üzere Nurol Makine Sanayii A.Ş.'den beş adet 6x6 RN-94 ve Otokar Firması'ndan beş adet 4x4 Cobra aracının satın alınmasına ilişkin sözleşmeler 1997 yılı başlarında imzalanmıştır. Proje bedeli, ASELSAN'dan temin edilen 10 adet telsiz bedeli dâhil olmak üzere, toplam 3,7 Milyon ABD Doları olup, araçların tamamının kabul test ve muayeneleri tamamlanmış ve TSK envanterine girmiştir.

5.3.24. C-130E Uçakları Aviyonik Modernizasyonu Projesi:

Proje çerçevesinde, TSK envanterinde bulunan yedi adet C-130 E uçağının aviyonik sistemlerinin modernize edilmesi amaçlanmaktadır.

5.3.25. Havadan Yangın Söndürme Sistemi Tedarik Projesi:

Savunma Sanayii İcra Komitesi'nin 1996 yılında almış olduğu karar istikametinde, Hava Kuvvetleri envanterindeki C-130 nakliye uçakları için yangın söndürme kiti teminine yönelik çalışmalar başlatılmış ve yapılan değerlendirme sonucunda Aero Union (ABD) firması ile bir adet kit için kontrat imzalanmıştır. Proje bedeli 11,5 Milyon dolardır.

5.3.26. Black Hawk Depo Seviyesi Bakım Projesi:

Proje kapsamında SSM ile Sikorsky Firması arasında Mayıs 1998 ayında başlatılan müzakereler sonucunda, toplam bedeli 41 milyon dolar olan sözleşme Ocak 1999 ayında imzalanmıştır.

5.3.27. Komuta Kontrol Bilgi Sistemi (KKBS) Projesi:

TSK KKBS Mesaj-Evrak Dağıtım Sistemi (MEDAS)' nin tesisi ve tedariki amacıyla açılmış bulunan ihale ile ilgili çalışmalar tamamlanmış olup, tedarike ilişkin sözleşme Ağustos 1999 ayında, HAVELSAN A.Ş. ile imzalanmıştır. Proje bedeli 12,114 milyon dolardır.

5.3.28. 5,56 mm Piyade Tüfeği ve Mühimmat Projesi:

TSK' nın ihtiyaç duyduğu 5.56 mm.lik piyade tüfekleri ile bunlara ait fişek ve küresel barutun MKEK tesislerinde, modernize edilecek üretim hatlarında üretilmesi

amacıyla, gerekli yatırım finansmanı SSM tarafından sağlanacak proje çerçevesinde, tüfekler için MKEK ile Heckler & Koch firması arasında sözleşme imzalanmış ve Ekim 1998 ayında yürürlüğe girmiştir. Fişek üretim projesinde, 6 firmadan alınan tekliflerin değerlendirilmesine devam edilmektedir. Küresel barut üretimine yönelik olarak, Nisan 1999 ayında en iyi ve en son teklif (BAFO) alınmıştır.

5.3.29. Mühimmat İmha Aracı Projesi:

Proje çerçevesinde, Kara Kuvvetleri' tarafından mühimmat muayene ve imha faaliyetlerinde kullanılmak üzere beş adet aracın alınmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır. İsrail'de yerleşik High-Tech Systems Ltd. Firması'ndan teklif alınmış ve ilk sistemin tedarikine yönelik olarak imzalanan 1,3 milyon dolar bedelli sözleşme Nisan 1999 ayında yürürlüğe girmiştir.

5.3.30. Motor Bremse Projesi:

Bu proje ile; TYNE 22 motor bremse' sinin (test cihazı) universal hale getirilmesi ve aynı bremse' de C-130, C-160, TCN-235 ve Sikorsky S-70 helikopterlerinin motor test kabiliyetinin Eskişehir İnci Hava İkmal Bakım Merkezi'ne kazandırılması ve Cougar helikopterlerinin motor test kabiliyetinin TEI' ye kazandırılması hedeflenmiştir.

5.3.31. Yüksek Süratli Ani Müdahale Botu Projesi:

Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın ihtiyacı çerçevesinde, toplam 5.2 milyon Dolar tutarında altı adet yüksek süratli botun tedariki amacıyla, Yonca Teknik Yatırım A.Ş. Tersanesi ile 1997 yılında sözleşme imzalanmış ve 1999 yılı itibarıyla botların teslimatı tamamlanmıştır. Söz konusu sözleşme kapsamında altı adet ilâve botun inşa edilmesine yönelik olarak, 1999 yılında aynı tersane ile bir protokol imzalanmıştır.

5.3.32. Sahil Güvenlik Helikopteri Projesi:

Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın beş adet orta sınıf helikopter ihtiyacına istinaden açılan ihaleyi, AB-412EP modelini teklif eden İtalyan Agusta Firması kazanmış ve sözleşme 1998 yılında imzalanmıştır. Helikoptere takılacak FLIR, IFF, monitör ve radyo cihazlarının yurtiçi üretimi için ASELSAN ve NETAŞ Firmalarıyla 1998 yılında ilâve birer sözleşme imzalanmıştır.

5.3.33. 90 Tonluk Sahil Güvenlik Botu Projesi:

Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın on adet 90 tonluk bot ihtiyacı çerçevesinde açılan ihaleyi, Yurtsan-Yonca-Onuk ortaklığı kazanmış olup; söz konusu firma ile 1998 yılında sözleşme imzalanmıştır.

5.3.34. Liman Kıyı Römorkörü Projesi:

Deniz Kuvvetleri' nin ihtiyacı olan beş adet römorkörün yerli tersanelerde inşası amacıyla başlatılan proje çerçevesinde, 1997 yılında Türkiye Gemi Sanayii A.Ş. ile sözleşme imzalanmıştır.

5.4. Savunma Sanayiinin Sahip Olduğu Teknolojik Alt Yapı

Türk Silâhlı Kuvvetleri (TSK)'nin ihtiyaçları, iç ve dış pazarlardan direkt alım veya ortak üretim programlarına katılım yoluyla karşılanmaktadır. İç pazardan doğrudan satın alımlar; yerli üreticilerin geliştirdikleri veya lisans (teknoloji transferi) suretiyle ürettikleri mamuller şeklindedir. TSK ile yerli üreticilerin araştırma ve geliştirme (ARGE) yoluyla müşterek çalışma sonucunda ortaya çıkardığı mamuller de olup, iç pazardan alımların nihaî hedefini teşkil etmektedir. Savunma teçhizatı alanında kendi kendine yeterli bir ülke olmayı hedefleyen ve bu amaçla savunma sanayii alt yapısını geliştirmeye çalışan Türkiye, faaliyetlerini hızlandırmış ve bu alanda yoğunlaştırmıştır.

Günümüzün modern savunma teçhizatının üretiminde gerekli olan ileri seviyeye ulaşmak için Türk Savunma Sanayii; ya kendi imkânlarıyla veya müttefik ülkelerle birlikte ortak üretim projelerine katılım yoluyla ya da teknoloji transferi yoluyla üretim imkân ve kabiliyetlerini geliştirmeye çalışmaktadır. Bu çerçevede; NATO veya Batı Avrupa Birliği (BAB) bünyesinde müttefik ülkelerle birlikte yürütülen işbirliği programları, Türkiye'nin savunma sanayii faaliyetlerinde önemli bir yer işgal etmektedir. Bu çabalar sonucunda, Türk Savunma Sanayiinin gelişmesi daha da hızlanmış ve sektörel alt yapısı büyük ölçüde tamamlanmıştır.

Türkiye'de ana silâh sistem bazında savunma teçhizatının, hâlihazırda %80'i yurt dışından temin edilmektedir. Bu dağılımı değiştirerek yurt içinden tedarik oranının ülkenin savunma sanayiinde yeterli ve bağımsız kalacağı mertebelere getirilmesi hedeflenmiştir. TSK'nin ihtiyacı olan her türlü silâh, araç, gereç ve malzemenin azamî ölçüde millî imkânlarla sağlanması; mevcut savunma sanayii

temelinin korunup güçlendirilmesi ve istihdam yaratılması açısından önem arz etmektedir.

5.5. Savunma Sanayimizin Ana Sektörleri;

- Havacılık ve Uzay Sanayii,
- Roket ve Füze Sanayii,
- Elektronik Sanayii,
- Silâh ve Mühimmat Sanayii,
- Askerî Gemi İnşa Sanayii,
- Askerî Otomotiv ve Zırhlı Araç Sanayii,
- Askerî Giyim Sanayii şeklinde sınıflandırılmaktadır.

Savunma Sanayimiz ile ilgili olan firmaların büyük bir bölümü, Savunma Sanayii İmalatçılar Derneği (SaSaD) ile Savunma Sanayicileri Derneği (SADER) çatısı altında toplanmıştır. SaSaD ve SADER, üretici ile müşteriler arasında bir köprüdür. Topladıkları bilgileri tahlil edip, yorumlamakta, üyelerine ve diğer ilgili taraflara göndermektedir. SaSaD aynı zamanda, Avrupa Savunma Sanayi Grubu (EDIG)'nin da üyesidir.

Türkiye'yi bazı çevrelerin bilerek veya bilmeyerek özlemini çektiği Orta Doğu ülkelerinden ayıran en önemli özelliği yetişmiş insan gücüdür. Laik bir anlayış ile bugün bilim kaynağı olan eğitim kuruluşlarının ve üniversitelerimizin seviyesi Batılı müttefiklerimizle boy ölçüşecek düzeydedir.

Halihazırda ülkemizdeki ana savunma sanayii firmalarına ilişkin özet bilgiler Tablo 3.1'de verilmiştir.

Tablo 3.1: TÜRK SAVUNMA SANAYİİ KURULUŞLARINA İLİŞKİN BİLGİLER

FİRMA	FAALİYET ALANI	YILLIK CİRO(ABD Doları)	PERSONEL SAYISI
TAI	Havacılık ve Uzay	72.558.000	1996
TEI	Havacılık ve Uzay	50.188.000	524
PETLAS	Havacılık ve Uzay	45.404.000	686
ROKETSAN	Roket ve Füze Sanayii	40.309.000	193
MKEK	Roket ve Füze Sanayii	460.000.000	8.744
KALEKALIP	Roket ve Füze Sanayii	15.000.000	350
ASELSAN	Elektronik Sanayii	196.518.000	2849
HAVELSAN	Elektronik Sanayii	11.249.000	562
MİKES	Elektronik Sanayii	10.225.000	199
AYDIN YAZILIM	Elektronik Sanayii	17.300.000	203
TRANSVARO A.Ş.	Elektronik Sanayii	18.000.000	100
STFA-SAVRONİK	Elektronik Sanayii	440.000	65
NETAŞ	Elektronik Sanayii	223.781.000	1.233
AKSA MAKİNA	Elektronik Sanayii	50.220.000	
STM	Elektronik Sanayii	4.651.160	189
COŞKUNÖZ	Elektronik Sanayii	22.300.000	691
HEMA ENDÜSTRİ	Elektronik Sanayii	45.416.000	800
PARSAN	Elektronik Sanayii	18.000.923	454
OTOKAR	As.Otmotiv ve Zh. Araç	117.223.000	502
BMC	As.Otmotiv ve Zh. Araç	129.974.880	152
MERCEDES BENZ	As.Otmotiv ve Zh. Araç	490.697.000	2.868
FNSS	As.Otmotiv ve Zh. Araç	81.395.000	378
NUROL MAKİNA	As.Otmotiv ve Zh. Araç	14.507.000	131
HİSAR ÇELİK	As.Otmotiv ve Zh. Araç	20.983.000	254

Kaynak: www.ssm.gov.tr

Özetle, genel bir değerlendirme yaparsak; Türk Savunma Sanayisinin ve bu konudaki teknolojik birikimin günümüzde önemli bir boyuta ulaştığı ve Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin birçok ihtiyacını karşılayacak alt yapının uzun süren çabalar sonucunda oluşturulduğu gözlenmektedir.

Bugün içinde bulunduğumuz uluslararası güçler – dengeler içinde ulusal dış politikanın yaptırıcı gücü askeri yetenek, askeri yeteneğin dayanağı da ülkede oluşturulmuş sanayi – teknoloji ikilisidir. Son yılların çatışmaları uluslararası ilişkilerde ilk aşamada ve en kolay kullanılan silâhın “Ambargo” olduğunu göstermiştir. Yakın tarihimizde Kıbrıs Krizi ile yaşanan, belki de sonradan unutilan bu gerçek, Irak, Bosna – Hersek, Azerbaycan gerilimlerinde olduğu gibi bir milleti yok edebilecek boyutlarda da uygulanabileceği görülmüştür. Bu silâha karşı en etkili direnme, kuşkusuz Milli Savunma Sanayisinin yetenekleridir. Kuşkusuz Savunma Sanayimizin ve teknolojik yeteneklerimizin düzeyi, envanterimizdeki birçok silâh sisteminin varlığı kadar önemlidir.

Bu sektörün gelişimini sürdürebilmesi;

- Silâhlı Kuvvetlerin ihtiyaçlarının ve gerekli teknolojik önceliklerin planlanmasına,
- Programlar için yeterli ve düzenli mali kaynak ayrılmasına,
- Savunma Sanayii kuruluşlarının uzmanlık alanlarına göre bu programlarda çalışmak üzere uygun biçimde görevlendirilmesine, Milli Ana Yüklenilicilik sisteminin hayata geçirilmesine,
- Çağdaş proje yönetim yöntemlerinin ve tekniklerinin alıcı ve üretici tarafından başarı ile uygulanmasına ve planlamadaki gelişmelerin etkin denetimine,
- Ne yazık ki bu konuda hala var olan ve yurt içi üretim çabalarının önünde engeller oluşturan çağ dışı mevzuat kalıntılarının kaldırılmasına,
- Milli Savunma Bakanlığı'nca başlatılmış olan, kalite teminatı, kodlandırma, Savunma Sanayii güvenliği gibi artık Batı dünyasında günlük yaşamın bir gerçeği olan konuların Sanayi Odaları aracılığıyla tüm sanayicilerimize duyurulması ve sanayiciler için mevcut projelerin hedef gösterilmesine büyük ölçüde bağlıdır.

Savunma Sanayii üretimi yapan firma ve kuruluşlarımız da üzerlerine düşen görevleri yerine getirmelidir. Öncelikle NATO Kalite Teminatı Sistemlerini

bünyelerinde kurmaları gerekmektedir. Böylece, Savunma Sanayii ürünlerinin ihracatında diğer ülkelerle daha kolay rekabet edebileceklerdir. Çünkü kalite, ticarete pasaporttur ve kalite ile girilemeyecek pazar yoktur.

5.6. Güçlü Bir Savunma, Havacılık ve Uzay Sanayii Modeli Oluşturma

Ülkemizde güçlü bir savunma, uzay ve havacılık sanayiinin tesis edilebilmesi için;

- Alt sektörler bazında yeni bir yapılanmaya gidilmesi,
- Ülkede savunma bilim ve teknoloji tabanının geliştirilmesi,
- Bu sanayinin güçlü hale gelmesine etki eden diğer faktörlerin dikkate alınması gerekli görülmektedir.

5.7. Alt Sektörler Bazında Yeniden Yapılanma

Ülkemizde savunma, havacılık ve uzay sanayiinin kurulması ve geliştirilmesi amacıyla muhtelif girişimlerde bulunulmuş ve bu alanda önemli savunma sanayii tesisleri kurulmuştur. Bu tesisler sayesinde, önemli ölçüde geliştirme, üretim, test yeteneklerine erişilmiştir. Bu yetenekler, genellikle benzer ve ileri teknolojiye dayalı başka ürünlerin üretilebilmesi için de uygun bir altyapı oluşturmaktadır. Ancak, bu altyapı oluşturulurken, geçmişte bazı yatırım tekrarlarına gidildiği ve dolayısıyla kaynak israfına neden olduğu bilinmektedir.

Savunma sanayii yeteneğimizin daha da geliştirilebilmesi, yatırım tekrarlarından ve kaynak israfından kaçınılması için savunma sanayii kuruluşları arasında ve tedarik makamlarıyla daha bütünleşik bir işbirliği anlayışının tesis edilmesine yönelik olarak savunma sanayiinde yeni bir yapılanmaya gidilmesinde yarar görülmektedir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ihtiyaçlarının küresel rekabet stratejilerine uygun olarak ve aynı zamanda küresel teknolojilerden de azami ölçüde yararlanarak bugünkünden daha fazla oranda yurt içinden karşılanabilmesi ve dolayısıyla güçlü bir savunma sanayiinin oluşturulabilmesi için, uzun vadede her alt sektör bazında, piramit şeklinde bir yapı oluşturulmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Bu yapıda, sistem projelerinin, tepede yer alan ve Ana Yüklenici (Prime Contractor) nitelikleri taşıyan bir kuruluş tarafından üstlenilmesi gerekmektedir. Ana Yüklenici seviyesindeki kuruluşların, ana sistemlerin tasarım ve geliştirilmesi, ilgili testler, gerektiğinde aksam üretimi ve montajı, nihai montaj ve nihai ürün sertifikasyonu yapabilecek ve sistemlerin ömür boyu idamesinden sorumlu olabilecek, imkân ve kabiliyetlere sahip olmaları gerekli görülmektedir. Alt yükleniciler, ana yüklenici sorumluluğundaki sistemi oluşturan alt sistemleri geliştiren, üreten, testlerini yapan ve ana yükleniciye teslim eden şirketlerdir. Bir alt sektördeki ana yüklenici, başka bir alt sektördeki ana yüklenicinin alt yüklenicisi şeklinde faaliyet gösterebilmektedir.

Üçüncü seviyedeki kuruluşlar ihtisas sahibi mühendislik firmalarıdır. Bu firmaların, sistemle ilgili Ar-Ge ve teknoloji geliştirmeye yönelik küçük iş paketlerini gerçekleştirebilecek bilgi ve beceriye sahip olmaları önem arz etmektedir. Bu kuruluşların, zaman içinde belirli alt sistemler konusunda uzmanlaşmaları ve kendi alanlarında araştırma, geliştirme, tasarım yapabilir hale gelmeleri hedeflenmelidir. Piramidin en altındakiler, sistemde kullanılan parça ve aksamları sağlayan yan sanayi rolünü üstlenen kuruluşlardır. Bu kuruluşların ürün ve üretim kalitesine önem vermeleri teşvik edilmeli ve desteklenmelidir. Böyle bir modelin, seçilen alt sektörlerde, üretim ve tasarım yeteneklerinin gelişmesine olanak sağlayacaktır. Alt sektörlerin seçiminde ön planda tutulacak kıstaslar, derinlemesine yapılacak bir ihtiyaç ve sanayi analizi neticesinde belirlenmelidir. Bu analizde, kritik teknolojilere mümkün olduğu ölçüde öncelik verilerek, mevcut yatırımların ve üretim yeteneklerinin en iyi şekilde değerlendirilmesine ve dünya pazarlarında veya en azından belirli bölge pazarlarında etkin olunabilecek teknoloji düzeyi ve alanın seçilmesine özen gösterilmelidir.

Belirlenecek her alt sektörde ana projelerle ilgili ana yüklenici, alt yüklenici, ihtisas sahibi mühendislik firmaları ve yan sanayii şeklindeki bir iş dağılımının yapılmasının savunma sanayiinin tabana yayılmasında önemli bir rol oynayacağı bilinmekle birlikte, bu yapının başka unsurlarla desteklenmemesi halinde güçlü bir savunma sanayii modeli oluşturmanın mümkün olmayacağı değerlendirilmektedir.

5.8. Bilim ve Teknoloji Tabanının Geliştirilmesi

TSK ihtiyaçlarının küresel rekabet stratejilerine uygun olarak ve küresel teknolojilerden faydalanarak mümkün olduğunca yurt içinden karşılanmasını esas alan bir tedarik sisteminin uygulamaya sokulması güçlü bir savunma sanayinin oluşmasına temel teşkil edecektir. Ancak tedarik sistemi, ihtiyaçlara dayalı Ar-Ge ve tedarik programlarını ortaya koyabilecek, tanımlayabilecek, yapılandırabilecek, tasarımılabilecek ve değerlendirebilecek bir yapıya kavuşturulsa bile, ülkede bilim/teknoloji altyapısı ve güçlü savunma sanayii kuruluşları olmadığı takdirde bu tür programların hayata geçirilme şansı bulunmamaktadır.

Ar-Ge'ye dayalı tedarik projelerinden bahsederken, bu projelerle ilgili görev ihtiyaçlarının, hareket isteklerinin ve sistem konseptlerinin belirlenmesi ve konsept geliştirme ve sistem geliştirme faaliyetlerinin yürütülebilmesi için ayrı bir plan dahilinde yürütülen bilim ve teknoloji programının olması gerekmektedir. Müstakil bir bilim ve teknoloji programı yürütülmedikçe ana sistem projelerinin yurtiçinde geliştirilmesi çok zor görülmektedir. Bilim ve teknoloji projeleri; temel araştırmalar, uygulamalı araştırmalar, teknoloji geliştirme faaliyetleri olarak ele alınmakta ve özellikle bir yeteneğin etkinliğinin artırılması, maliyetin azaltılması, hareket ömrünün artırılması ve kullanılan sistemlerde iyileştirmeler yapılması hedefine yönlendirilmektedir.

Temel ve uygulamalı araştırmalar, kullanıcıların gelecekteki teçhizinde ana unsur olarak görülmekte ve ayrıca bilim ve teknoloji tabanından yararlanan askeri ürünlere geçişi hızlandırmak için ileri teknoloji göstergelerinin tasarımı ve geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Savunma bilim ve teknoloji faaliyetlerinde görev ihtiyaçlarına adresli bir stratejinin izlenmesi esas alınmalı, gelecekteki ihtiyaçların kestirilebilmesi için savunmayla ilişkili tüm bilim ve teknolojileri içine alan geniş tabanlı bir programın sürdürülmesi hedeflenmelidir. Ayrıca, mutlaka sahip olunması öngörülen jenerik teknolojilerle ilgili öncelikler (örneğin; ikili kullanım, hızlı aktarım, güçlü teknoloji tabanı oluşturma) saptanmalıdır. İkili kullanım amaçlı ve askeri uç teknolojilere sahip olma süreci, laboratuarlarda yapılan araştırma ve geliştirme çalışmaları ile başlar ve tedarik ömür devri boyunca devam eder. Böylece, uzun dönemde birden

fazla seçeneğin geliştirilmesi için zorunlu olan güçlü bir teknoloji tabanının oluşmasına imkan sağlanmış olur.

5.9. Savunma Sanayiinin Güçlü Hale Gelmesine Etki Eden Diğer Faktörler

Savunma, havacılık ve uzay sanayimizin varlığını sürdürebilmesi, yurtdışı kaynaklara bağımlılığın azaltılabilmesi ve daha da güçlü kılınabilmesi için yeniden yapılanma ve bilim/teknoloji alt yapısını oluşturma faaliyetleri yanında aşağıda belirtilen faktörlerin de göz önünde bulundurulması gerekli görülmektedir.

- OYTEP' ten sanayicinin etkin bir şekilde yararlanabilmesi ve özellikle de savunma sanayiinin stratejik plan ve programlarını yapabilmesi (yani, geliştirme ve üretim yapabileceği konuları bilmesi ve zaman planlaması ve yatırım yapabilmesi) için, sistem ihtiyaçlarının, yeni sistem tedarikine veya modernizasyona yönelik ana ve alt programlar/projeler şeklinde düzenlenerek ve gerçekçi kaynak planlaması yapılarak açılması, tedarik makamlarının Milli Ana Yüklenicilerle yakın işbirliği içinde olması,
- Rekabetin, alt sektör firmaları arasında değil de, Milli Ana Yüklenicinin altında birleşerek yabancı firmalara karşı yapılması, bunun için firmaların dış pazar olanaklarını en iyi şekilde değerlendirecek çalışmalar yapması, sistem ve teçhizat ihtiyaçlarının belirlenmesinde görev alması,
- Gelişmeye açık ve esnek üretim yapısına sahip mühendislik firmalarının ve yan sanayinin, büyük savunma sanayii firmalarının da yararına olacak, özellikle talep sürekliliği ve sivil alanda satış şansı olabilecek alanlarda teşvik edilmesi,
- Ana sistem projelerinin test ve değerlendirilmesinin bağımsız olarak yapılması ve özellikle büyük altyapı yatırımı gerektiren tesislerin Milli Savunma Bakanlığı tarafından kurulması,
- Savunma sanayiinin finans sorununun bir nebze olsun çözümlenebilmesi, yani finansman maliyetlerinin azaltılabilmesi için projelerde yeterli avans verilmesi, özellikle yıllara yayılmış büyük projelerde, yıllık avans ve hak ediş şeklinde ödeme yapılması,
- Ana savunma sistem projelerinin başarılı bir biçimde yürütülebilmesi için gerek alıcı ve gerek satıcı tarafında modern proje yönetim süreçlerine göre faaliyet

gösteren paralel proje ekiplerinin kurulması ve bunların koordineli bir şekilde çalışmalarını sürdürmesi,

- Tedarik sürecinin başlangıcında, yani konsept belirleme safhasından başlayarak tedarikin takip eden süreçlerinde kullanıcı ile birlikte ana yüklenicilerin de yer alması ve dolayısıyla sanayici, tedarikçi ve kullanıcının ekip halinde çalışmasına imkan sağlanması,
- İşin tanımının başlangıçta tam olarak yapılamadığı geliştirme ve tasarım türü işler için, maliyet müzakeresine dayanan ihale yönteminin ve maliyet geri ödemesine dayanan (maliyet düşürülmesini teşvik eden ve elde edilen tasarrufun alıcı ile yüklenici arasında paylaşımını öngören) sözleşme tiplerinin mevzuata eklenmesi,
- Yeterlik uygulamasına geçilerek, yeterliği olmayan firmaların tekliflerinin değerlendirmeye alınmasının önüne geçilmesi, bu amaçla bir Yeterlik Kontrol Biriminin oluşturulması,
- Zorunlu olmadıkça, askeri standart ve şartnamelerin kullanılmaması, RFP'lerde yeniliği teşvik eden, teknolojik gelişmelere açık olan, teknolojinin hızlı aktarımını sağlayan ve müzakere yoluyla çözümü öngören hükümlere yer verilmesi ve mümkün olduğu ölçüde sivil standartların uygulanması yönünde hareket edilmesi,
- Tedarikte ilk alım maliyetinin esas alınması yerine, proje/sistem bütünlüğü içinde bakılarak, geliştirme, üretim, işletme (lojistik destek) ve envanterden çıkarma dâhil bütün safhaları kapsayan ömür devri maliyetinin değerlendirilmesi, sistem ihtiyaçlarında ömür devri maliyeti kavramının esas alınması,

Yukarıda sıralanan önerilerin kapsamlı çalışmalar yapılarak uygulamaya geçirilmesinin, savunma sanayiinin ilerlemesinin ve gelişmesinin önündeki engelleri ortadan kaldıracacağı, küresel alanda rekabet gücüne sahip, orta ve uzun vadede şimdiden öngörülemeyen hedeflere erişilmesinin mümkün olacağı değerlendirilmektedir.

SONUÇ

İnsanlar var olduğu günden bu yana sürekli bir gelişme çabası içinde olmuşlardır. Hiçbir zaman doğada bulunduğu halde yetinmemiş, doğaya teslim olmamış, doğayı kendi yaşamını daha kolay kılacak şekilde değiştirmenin yollarını araştırmıştır. 20. yüzyıla gelindiğinde ise artık dünya insanın avucu içindedir.

İnsanlar için önemli olan farklılıklara hoşgörü ile bakabilmek bunlar arasından insanlık için, birey için en doğru olanı seçip ortak bir insanlık mirası yaratabilmektir, diğer insanlara zarar vermemenin, onları baskı altına almamanın yolunu bulmak ve değişik fikirlere saygı duymaktır. İnsanlar çatışmadan anlaşmanın yolunu buldukları zaman belki de küreselleşme teorilerinde ileri sürüldüğü gibi bir dünya toplumu gerçekten de doğacaktır.

Küreselleşmenin hayatımızdaki bütün alanlarda olduğu gibi savunma sanayimiz üzerinde de çok büyük etkileri olmuştur. Dünyada küresel alanda meydana gelen yeni güç dengelerine ve ortaya çıkan muharebe konseptine göre yön verilen savunma sanayimiz küresel teknolojik yeniliklerden faydalanılarak geliştirilmeye devam etmektedir. Ancak savunma sanayimizin geliştirilmesi için yapılan harcamalar ülke ekonomisi üzerine kaçınılmaz bir yük getirmektedir. Ortaya çıkan bu ekonomik yükü hafifletmenin yolu ise kendi sanayi altyapımızı tesis etmektir. Önümüzdeki 25 yıl içinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonu için harcanması öngörülen yaklaşık 150 milyar doların bütünüyle Türkiye ekonomisinin dışına akması kabul edilemez bir durumdur. Türkiye bakımından savunma sanayisi, hızla yükselmekte olan stratejik bir sektör olarak görülmeli ve ekonomiye yük getiren değil, hem yan sivil sanayileri besleyen, hem ülkeye ileri teknolojiyi taşıyan, hem de ihracata yönelebilen cazip bir alan haline getirilmelidir. Bu alanda devlet ile özel sektör arasında -tıpkı ABD'de de Savunma Bakanlığı ile savunma sanayii firmaları arasındaki ilişkiye benzer- işleyebilir bir çalışma mekanizması kurulması, böylece ihtiyacın belirlenmesinden ürünün tasarımına ve satış sonrası bakıma kadar varan zincir için yakın işbirliği yapılması zorunludur.

Küreselleşmenin ulaştığı düzeyin tespitinde en geçerli kıstas insanlar arasındaki değişimin ne dereceye kadar semboller aracılığı ile gerçekleştirilebildiğidir. Bugün ekonomik faaliyetlerin bazı alanları bu kriterlere göre tamamen küreselleşmiştir. Dünyada meydana gelen olaylar izlendiğinde ortaya çıkan gerçek sürekli bir değişimin yaşanmakta olduğudur. Bir grup ülke değişime yol açan nedenlerin belirleyicisi iken diğer ülkeleri de önlerine katıp belirli birtakım hedeflere doğru ilerlemektedirler.

BİBLİYOGRAFYA

1. AKTAN C.C. ve ŞEN H., **Globalleşme, Ekonomik kriz ve Türkiye**, Ankara, Tosyöv Yayınları, 1999
2. AKDEMİR, Ali. **Global Normlu İşletme Yönetimi**. Kütahya, 1996
3. ALTINOK Çağrı, **Aselsan Elektrik Sanayi A. Ş.** Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Endüstri Mühendisliği Staj Raporu, Ankara, 2001
4. BAYRAKTUTAN Yusuf, **Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri Bölgeselleşme ve Küreselleşme**
5. BOZKURT, Veysel, Küreselleşme, <http://www.isguc.org/vbozkurt1.htm>
6. CHOMSKY Noam, **Kader Üçgeni ABD, İsrail ve Filistinliler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993
7. CEYLAN Ali-Korkmaz Turhan, Sermaye Piyasası ve Menkul Değer Analizi, Ekin Kitapevi, Bursa, 2000
8. ÇELİK, Ömer, **Küreselleşme ve Mandacılık (II)** Yenişafak Gazetesi, 9 Ekim 1999 Cumartesi
9. DAVUTOĞLU Ahmet, **Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, Küre Yayınları, İstanbul, , 2001
10. DPT, Türkiye-AT Mevzuat Uyumu Sürekli Özel İhtisas Komisyonu Raporları, Kamu İhaleleri Alt Komisyon Raporu
11. **Ekonomi**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1992
12. EREN, Gülten. **“Savunma Amaçlı Rekabetin Stratejik Yönetimi.”** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi SBE, 1991
13. EROĞLU Ömer ve ALBENİ Mesut, **Ekonomi ve Finansal Küreselleşme**, bilim kitapevi, Isparta, 2002
14. ERCAN Ali, **Dünyada ve Türkiye'de Savunma Sanayisi Üzerine Genel Bir Değerlendirme**, Milli Güvenlik Akademisinde verilen 11.06 2002 Tarihli Konferansı
15. ESBANK, **Euro'nun Tarihçesi ve Akla Getirdiği Sorular**, Esbank Yayını, İstanbul, 1999
16. EŞKİNAT Rana, **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Küreselleşme Ve Türkiye Ekonomisine Etkisi**

17. <http://www.turkcebilgi.com/Auguste%20Comte>
18. <http://www.dtm.gov.tr/anl/DTO/GATT-ILKE.htm> Gümrük Tarifeleri Ve Ticaret Genel Anlaşması
19. <http://www.canaktan.org/ekonomi/iktisat-okullari/anasayfa-iktisat-okullari.htm>
20. <http://www.dtm.gov.tr/anl/DTO/GATT-ILKE.htm>
21. <http://www.eylem.com/strateji/wrekabet.htm> **‘Rekabetçi Üstünlük Stratejileri’**
22. İktisatcigozuyle.blogspot.com, Fordist Üretim Sistemi ve Fordist Dönem(1900- 1970) ,2005
23. İYİBOZKURT Erol, **Küreselleşme ve Türkiye**, 1999
24. İYİBOZKURT Erol, **Uluslar Arası İktisat**, 2001
25. KONGAR, Emre, **Küresel Terör ve Türkiye**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2001
26. MAHMUTOĞULLARI Mesut, **Küreselleşme ve Yeni Sendikal Anlayışlar**, Özgür Üniversite Forum, Ocak 2002
27. PARASIZ İlker, **İktisadın ABC’si**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2006
28. ŞAHİN Kadife, **Bankaların Karlarında Azalma**, Hürriyet Gazetesi,11 Mayıs 2003
29. TÖRE Nahit, **Dünyada ve Avrupa’da Euro’lu Günler**, Asomedia, Ankara,2001
30. ULUGAY Osman, **Küreselleşmenin Öteki Yüzü**
31. [www. Canaktan.org/yeni trendler/globalleşme](http://www.Canaktan.org/yeni_trendler/globalleşme)
32. [www. Liberal –dt.org.tr](http://www.Liberal-dt.org.tr)
33. www.amtimai.org/mklindex.htm, Aktif Katılımcıların Makaleleri
34. www.dtm.gov.tr
35. www.ceterisparibus.net
36. www.ekonomistler.com
37. www.tcmb.gov.tr
38. YILMAZ Gaye, **Burjuva Demokrasinin Sonu**, inadina.com, 16 Ekim 2001
39. YILMAZ Gaye, **Küreselleşme Sürecinde Devletlerin Rolü**, IFMC-İktisat Dergisi, Ağustos 2001
40. YILMAZ Gaye, **Küreselleşme**, TTB-Toplum Hekim Dergisi,1999

41. YILMAZ Gaye, **Sermayenin Küreselleşmesi ve Bölgesel, Küresel Anlaşmalar**, Açık Sayfa Dergisi, Mayıs 1999
42. YELDAN Dr. Erinç **Küreselleşme Sürecinde Türkiye ekonomisi- iletişim yayınları**, 2001
43. ZİYLAN Aytekin, **Makina Kimya Endüstrisi Kurumunun Özelleştirilmesi**, 30 Ağustos 2006, ssm.gov.tr
44. ÇAKMAK Zahide, **Küreselleşmenin Tanımı ve Türkiye Ekonomisine Etkisi**, Uşak Meslek Yüksek Okulu İşletme Bölümü Araştırma Ödevleri